

CONVORBIRI LITERARE

No. 4.

BUCUREȘTI, APRILIE, 1912.

Anul XLVI

CÂNTEC

— Ghiocel, ce-mi ieși pe coastă
Cu plăpânde foi!
Gerul, vântul te adastă —
Ce-ai venit la noi?

Pete albe de zăpadă
Stau în preajma ta,
Iară mâine va să cadă
Iarnă și mai grea.

— Las' să vină vântul, gerul,
Bată cât de mult!
Mi-a trimis o rază cerul —
Eu de cer ascult.

Soarele din slăvi mă cheamă,
Soarele divin.
Rupe-a norilor maramă,
Să-l privesc deplin.

Măine fi-va nor? Ce-mi pasă
Măine ce-o mai fi!
Astăzi lumea e frumoasă —
Azi voi înflori.

— Ghiocel, ce mult te-asemeni
Sufletului meu!
Ne-a făcut, pe semne, gemeni
Unul Dumnezeu.

N'a murit de tot durerea
Dragostei de ieri —
Și mă cere mângâierea
Unei noi dureri.

Ghiocete, luminate,
Haide, la un gând!
Chiar de ne-om trezi, măi frate,
Măine 'n zori plângând...

P. CERNA.

LUMINA NOUĂ

COMEDIE ÎN TREI ACTE

PERSOANELE :

DOCTORUL DIMITRIE VERA
SYLVIA
GRIGORIU
CĂPITANUL CANTĂ
DOMNIȚA ZOE
PREOTUL SATULUI
PRIMARUL
SĂTENI, VETERINARI, CĂLUGĂRIȚE
STOICA

ACTUL I.

La țară. Casă veche boierească. Odaie hălită, dată cu var. Vedere pe cerdac și grădina
O masă de scris. Masă acoperită, în mijloc. Mese mai mici împrejur. Peste tot, cărți.
Tablouri vechi, Un portret de femeie, în alb, mărimă naturală.
Pe planul al 2-lea, o gură de beciu.

SCENA I.

DOMNIȚA ZOE, 45 ani; SYLVIA, fiică-sa 25 ani. Amândouă în doliu.

DOM. ridicându-și ochii de pe jurnal.—Nu pot să mai citesc. Or încotro dau, tot acolo mi se duce gândul. Tu, ce faci? (Se acoala.)

SYLV.—Citeșc.

DOM.—Poți să citești? Iar bine. Eu nu înțeleg nimic din ce citesc. Ași vrea să mă duc la oraș. Ai văzut pe Doctorul?

SYLV.—Da.

DOMN.—Cum ți se pare?

SYLV. — Tot așa.

DOMN. (oprindu-se, se gândește). — Poate că ar fi bine să plecăm de aici.

SYLV. (Ridicându-și ochii din carte). — Crezi?...

DOMN. — Știu și eu. Nu știu ce să mai zic. Aici, tot ce ne înconjoară, ne aduce aminte de dânsa. Mi-e drag și mi-e frică să stau aici. Poate că dacă ne-am duce undeva, în străinătate, ar veni și el.

SYLV. — Poate.

DOMN. — Tu ce crezi?

SYLV. — Eu nu cred nimic. (Tac amândouă).

DOMN. — Doctorul a aflat că vine căpitanul?

SYLV. — Cred că da.

DOMN. — De unde știi?

SYLV. — Am auzit că spuneă lui Radu să pregătească odaia.

DOMN. — Da?

SYLV. — Da.

DOMN. — Ție îți pare bine că vine?

SYLV. — Da.

DOMN. — Par'că nu prea ești încântată.

SYLV. — Incântată, e cam mult. Imi pare bine. Atât. E un prieten vechiu...

DOMN. — Prieten vechiu și logodnic.

SYLV. — Și asta, dacă vrei.

DOMN. — Cum «dacă vreau». Dacă vrei tu.

SYLV. — Bine, mamă. Inșă mi se pare că nu e vremea în-nemerită să vorbim despre asta.

DOMN. — Așa este fata mea. Dar ce să fac? Am pierdut pe una, trebuie să mă gândesc la alta.

SYLV. — Bine, mamă.

DOMN. — Studentul a eșit?

SYLV. — Cred că a eșit cu doctorul.

DOMN. — Cine'i studentul ăsta?... Ție îți place?

SYLV. — De, știu și eu... Nu-l cunosc îndestul ca să-l judec. E un *mediu*.

DOMN. (Mirată). — Da?... Doctorul face spiritism?...

SYLV. — Doamne ! Spiritism, nu. Face experiențe.

DOMN. — Par'că nu'i tot una.

SYLV. — Poate că nu. Cuvintele sperie uneori mai mult decât înțelesul lor.

DOMN. (Uitându-se la dânsa). — Crezi ? Au poate faci și tu... experiențe ?

SYLV. — Eu?... Câte odată... dar nu cred. El crede și încearcă.

DOMN. — Încearcă, ce ?

SYLV. — Încearcă s'o vadă.

DOMN. — Pe Marie ?

SYLV. — Da.

DOMN. (Care voia să iasă, se întoarce, 'făcându-și cruce). — Doamne ferește ! Eră să mă duc. Tu mă faci să-mi uit treburile. Să vadă pe Marie ! ?

SYLV. — Da, de ce te miri ?

DOMN. (Se uită la ea lung, făcându-și cruce din nou). — Doamne ferește !
(Apare doctorul în cerdac; vorbește cu cineva din curte).

SYLV. — Te rog, nu te mai închină, că te vede doctorul. Dacă te duci la oraș, să-ți dau două scrisori.

DOMN. — Mă duc. Dă-mi-le. (Sylvia se duce să caute scrisorile. Intră doctorul).

SCENA II.

DOMNIȚA. DOCTORUL. (40 de ani. Pare mai bătrân decât ẽ. Poartă barbă întreagă. În doliu ca și ceilalți).

DOCT. — Sărut mîna, Domnișo.

DOMN. — Bună'ziua, doctore. (Ii dă mîm să i-o sărute). Ce mai faci ? Unde ți-e studentul ?

DOCT. — Ce să fac... mulțumesc, sunt bine. Am fost prin sat să dau de popă. — Studentul?... Grigoriu vrei să zici, — e în odaie la el.

DOMN. — Da ce ai cu 'popa, pe căldura asta ?

DOCT. — Aveam să-i dau niște cărți...

DOMN. — Da ?

DOCT. — Bisericești.

DOMN. — Aşa ? Foarte bine. Eu mă duc la oraş şi apoi trec pe la schit. Ai ceva ?

DOCT. — Nimic, mulţumesc. Dacă vine maica stăriţa, aşi dorî să-i arăt altarul criptei. (Intră Sylvia cu scrisorile şi le dă Domniţei).

DOMN. — Am să-i spun. (Domniţa iese).

SCENA III.

DOCTORUL. SYLVIA. PREOTUL.

Pe când Sylvia dă scrisorile mame-si, Doctorul deschide un satar şi scate un vraf de hârtii).

DOCT. — Sylvio, ia vino (Sylvia se apropie). Asta este psaltirea pe care am făgăduit-o popii.]

SYLV. — Da ? (Deschide cartea). Ce fel de psaltire ! Văd că e un manuscris.

DOCT. — Da. A trebuit să copiez tot volumul.

SYLV. — Nu eră tipărit ?

DOCT. — Ba da. Iată-l alături. Inşă pe cel tipărit erau îndreptări făcute de Marie. — Ce minunaţi sunt psalmii lui David !... Chiamă te rog pe popă. (Sylvia se duce spre cerdac cu manuscrisul. El îşi pune ochelarii şi citeşte cu glas mare, în volumul tipărit :)

«Şi va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor : carele rodul său va da în vremea sa... (se opreşte, repetă:) carele rodul său va da în vremea sa : şi frunza lui nu va cădeă, şi toate, or câte va face vor sporî» (Uitându-se pe margină). Marie a îndreptat : «carele rodul său va da la vreme» (Repetă:). «Şi va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme». (Intră preotul. Doctorul se uită la el peste ochelari).

PREOT. — Cu plecăciune, taică.

DOCT. (Arătându-i un scaun). — Postim părinte. Domniţa s'a dus la oraş. Ia şezi. Ai pus vasele cu flori cum te-am rugat ?

PREOT. — Dară, taică : le-am pus roată, împrejur, lângă celelalte. Portretul răposatei rămâne la iveală. E înăuntru un miros ca în raiu. Numai Domnul să vă binecuvinteze, că mult aţi mai făcut toate după dorinţa răposatei ! Că-i erau dragi florile, nevoie mare !...

DOCT. — Nu prea e lumină în altarul criptei. Mă tem să nu îngălbenească.

PREOT. — Nu taică : e lumină destulă, și de sus și dela ușe.

DOCT. — Sylvio, dă-ne manuscrisul. (*Sylvia vine încet pe la spatele popii, răsfoind manuscrisul*).

SYLV. — Unde e psalmul pe care-l citeai?

DOCT. — La început. (*Iși ridică ochelarii și se uită la dânsa*). «Și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme».

SYLV. (*Oprindu-se la spatele preotului, se uită lung la Doctor și face semn că nu*). — Iată-l. (*Dă manuscrisul preotului*).

DOCT. — Poți să citești părinte?

PREOT. (*Deschizând manuscrisul*). — Pot taică. E scris curat.

DOCT. — Ia încearcă. Ți-am spus că pe celalalt nu ți-l mai dau.

PREOT. (*cețind*). — «Către tine am ridicat ochii mei, cela ce locuești în cer...»

DOCT. — Citești fără de ochelari?

PREOT. — Păi ce să fac.

DOCT. — Vezi?

PREOT. — Cum dă Dumnezeu.

DOCT. — Ia mai zi.

PREOT. (*cețind*). — «Iată, precum sunt ochii slugilor în mâ-nile stăpânilor lor, precum sunt ochii slujnicei în mâ-nile stă-pânei sale : așa ochii noștrii către Domnul Dumnezeuul nostru, până cese va milostivi spre noi» «Miluești-ne pre noi Doamne...»

DOCT. (*întrerupând*). — Citești bine. Da ce-o fi vrând să zică, părinte : «ochii slugilor în mâ-nile stăpânilor»?

PREOT. (*nedumerit*). — Păi...e vorbă adâncă... Adicătelea ochii slugilor să fie în mâna stăpânilor, că așa se cuvine.

SYLV. (*zâmbind*). — Ia lasă, Doctore, nu mai descoase lumea. (*către preot*). Așa e părinte : să fie slugile cu credință ; să asculte !

DOCT. — Prea bine. Prin urmare așa, părinte. Voiu veni mâine dimineață.

PREOT. (*sculându-se*). — Bine, taică.—Da mai aveam o vorbă...

DOCT. — Spune părinte.

PREOT. Vream să mă rog de d-l doctor... cu stafia ceea a noastră din beciu...

SYLV. — Și Sfinția ta, cu stafia, părinte?

DOCT. — Mă rog, mă rog... Ce-i cu stafia?

PREOT. — Apoi ce să fie... De 'când a fost d-l Căpitan pe aici, când cu înmormântarea răposatei, nu mai putem trăi de ea. De cum înnoptează, iese la răspântie. Că nu-i mai duce nimeni de mâncare.

DOCT. — Rău. Ar trebui să-i ducă.

PREOT. — D-l Căpitan a dat poruncă dorobanților să pună mâna pe cine o află că-i dă câte ceva.

DOCT. — Și dorobanții ascultă?

PREOT. — Păi ce să facă: le e frică de stafie, dar le e frică și de stăpânire.

SYLV. — Ce prostii!...

DOCT. (cătore Sylvia). — Te rog. (cătore preot) Fii liniștit, părinte: voi îngriji eu să-i ducă dela curte câte ceva de mâncare.

PREOT. — Bine, taică. Știi, ne mai rugăm noi să ne păzească Domnul de duhuri rele, dar n'ai ce-i face, că lumea'i proastă.

DOCT. — Mergi sănătos, părinte. (Preotul se duce până la ușe. Se întoarce).

PREOT. — Da mai aveam o vorbă.

DOCT. — Ce este?

PREOT. — Poate au rămas dela răposata niscareva haine...

DOCT. — Pentru săraci?

PREOT. — Pentru ei taică!

DOCT. — Du-te, părinte, că o să le găsești acasă.

SYLV. — Pentru coana preoteasa. (Preotul vine să iasă. Se răzgândește).

PREOT. — Și... mai aveam o vorbă... pentru locul dela grind...

DOCT. — Foarte bine. Du-te...

SYLV. — Că o să-l găsești acasă și pe el. (Preotul iese).

SCENA IV.

DOCTORUL. SYLVIA.

DOCT. (După ce însoțește pe preot până la ușe). — Da, cred că așa e bine.

SYLV. Cum e bine?

DOCT. (șezând). — Să-i dea să mănânce.

SYLV. — Stafiei?!... (Venind lângă dânsul) Bine, Dēmētre, nu se poate să-mi explici și mie ce sunt contrazicerile astea în spiritul tău?

DOCT. — Da. Să-i dea să mănânce (uitându-se lung la dânsa). Pentru tine, Sylvio, a vorbit David: «Și va fi ca un pom răsădit lângă izvorul apelor, carele rodul său va da la vreme.»

SYLV. — Te rog scutește-mă de ironie. Intotdeauna m'ai socotit ca pe un nevârstinc. Nu mai sunt copil,—știi?

DOCT. — Da.

SYLV. — De mult nu mai sunt copil,—foarte de mult.

DOCT. — Știu.

SYLV. — De când vorbeai cu soră-mea lucruri înalte, iar pe pe mine mă trimeteai să mă culc.

DOCT. — Așa se cuvenea.

SYLV. — Acuma sora-mea a murit. Cu cine mai vorbești?

DOCT. — Sylvio!

SYLV. — Te rog să nu mai fii ironic,—asta-i!

DOCT.—Sylvio, cum vorbești tu astăzi... Par'că nu mai ești tu.

SYLV. — Ba eu sunt.

DOCT. — Bine,—nu ți-e milă să vorbești astfel?... de sora ta?... de tovarășul tău de copilărie?... de Marie?... Ai cunoscut tu pe cineva mai bun, mai drept?... Ți-a făcut Marie vre-o dată ceva?

SYLV. — Nu.

DOCT. — Atunci de ce nu ți-e milă de dânsa?

SYLV. — Ba mi-e milă. Mi-e așa de milă, că dacă s'ar fi putut să mor eu și să trăiască ea, ași fi murit fără cea mai mică părere de rău. Dar, fiindcă n'am murit, și trăiesc, aici, cu tine, te rog lasă ironia la o parte.

DOCT. — Bine, fetișo, n'am avut nici un gând rău.

SYLV. — Nu sunt *fetișă*.

DOCT. — E !... ești supărată pe mine. Te las (Se scoală).

SYLV. (Apucându-l de mână și silindu-l să șcază). — Nu sunt *fetișă* ! Să știi și să fi pătruns. Sunt femeie în toată mîntea : te rog să-mi vorbești cu încredere.

DOCT. — Cu încredere ți-am vorbit întotdeauna, Sylvio.

SYLV. — Și fără ironie.

DOCT. — Și fără ironie. Nu e în firea mea.

SYLV. — Și să lași pe David.

DOCT. — Vorbele lui David mi să păreau frumoase, ca să spun un lucru drept.

SYLV. — Care lucru drept ?

DOCT. — Că tu ești tânără, voioasă ; că ai să te măriți și ai să fii fericită : atâta tot.

SYLV. — Nu e adevărat !

DOCT. — Cum «nu e adevărat» ? (gândindu-se). Adică, ce e drept, voioasă nu mai ești tu ca mai nainte, — dar asta e și firesc pentru acum.

SYLV. — Pentru acum și pentru totdeauna.

DOCT. — De ce «și pentru totdeauna»

SYLV. — Asta e treaba mea.

DOCT. — Văd că astăzi ești supărată, — or poate nu mă mai iubești ca până acum...

SYLV. (uitându-se lung la el) — Nu... ca până acuma.

DOCT. — Atunci ce să fac ?

SYLV. — Să vorbești cu mine, cum vorbeai cu Marie : să-mi spui tot ce gîndești și să-mi răspunzi la tot ce te-am întreat.

DOCT. — Suggestiune !

SYLV. — Nici o suggestiune.

DOCT. — Suggestiune îți spui !.. Ai auzit pe Marie, și crezi că gîndești tu.

SYLV. — Eu nu gîndesc, ci simt. Au bățile inimei mele sunt suggestiune ?..

DOCT. — Cine știe !.. mai nimic nu-i personal al fiecăruia din noi.

SYLV. — Inima mea, nu este a mea !?

DOCT. — Este a ta, și este a mea, sau a oricui ar putea să o miște.

SYLV. (zâmbind). — Asta e adevărat... Dar, în fine, tot n'ai răspuns la ce te-am întrebat.

DOCT. — Ce n'ai întrebat ?

SYLV. — Te-am întrebat să-mi spui : pentru ce contrazicerile astea în spiritul tău ?

DOCT. — Ce contraziceri ?

SYLV. — Atâtea și atâtea : nu crezi în Dumnezeu, și te îngrijești de cărțile popii...

DOCT. — Chestie de literatură ; ași vrea să audă țăranii, la biserică, o limbă bună.

SYLV. — Da?.. Să presupunem că e așa. Dar cu stafia ? Te plângi că lumea noastră e proastă, neștiutoare,—și pe de altă parte hrănești în mintea ei irezuri.

DOCT. — Mă plâng eu că lumea e proastă ?

SYLV. — Da. Cel puțin te plângeai cu Marie. Eu am auzit tot, cu toate că mă trimiteai să mă culc.

DOCT. (uitându-se la ea cu interes) — Bine, dragă Sylvio, de ce te muncesc pe tine astfel de gânduri ? de ce nu vrei să rămâi sănătoasă, senină, să fii fericită, fără să te întrebi de ce ești fericită?..

SYLV. — Știu și eu... Mă întreb, — prin urmare trebuie să găesc răspuns.

DOCT. — Răspunsul e : să te măriți, să-ți iubești bărbatul și să fii fericită. Pe mine lasă-mă cu contrazicerile mele.

SYLV. — Iar începi ?

DOCT. — (cu blândețe). Nu încep nimic. Incredințează-te că nu încep nimic.

SYLV. — Bine, Démètre, tu nu vezi, cu toate astea, că eu am nevoie de tine ? Trebuie să mă luminezi ; trebuie să-mi scoți sufletul din negura în care trăește. Vorbeai atâtea cu Marie !.. De ce nu vrei să vorbești și cu mine?..

DOCT. (cătore sine). — Iar sugestiuinea !.. (cătore Sylvia). Marie erà altceva. Nu înțelegi ?

SYLV. — Nu. Marie erà sora mea, erà din aceeași familie cu mine. Ce pricepea ea, pricep și eu. Tu ai o îndatorire față de mine : ai aruncat sãmânța îndoelii peste tot : trebuie sau s'o îngrijești sau s'o stârpești.

DOCT. — Eu ? !

SYLV. — Da. Ai vorbitde Dumnezeu, de suflet, de credință și necredință.

DOCT. — Am vorbit cu Marie. Ea erà femeia mea : Vream s'o luminez,—eram dator s'o luminez. Cu tine e altceva : tu ești chemată să fii fericită, — altfel.

SYLV. — Marie nu erà fericită ?

DOCT. — Nu știu. Poate că da, în felul ei, sau mai bine în felul meu.

SYLV. — Marie a murit.

DOCT. — De ce vorbești așa ?.. Pentru mine n'a murit.

SYLV. — Cum se poate ? !

DOCT. — N'a murit. Marie erà atunci în fînță. Astăzi e în minte : o idee.

SYLV. (Luându-i mâna). — Te rog, Démètre, vorbește ! Ce vrei să zici ? Nu vezi că eu nu mai pot trăi în negura asta ? E o lume nouă ce se deschide sufletului meu : care e ? Eu o simt, o bănuiesc, însă nu o înțeleg cu limpeziciune. Am ascultat crâmpiele din vorba ta cu Marie ; am cetit cărțile tale, pe apucate, cu temere că o să mă aflați.. Marie a murit, s'a rupt ceva în inima mea. Necunoscutul din lumea viitoare mă atrage și mă înspăimântă. Te rog, vorbește, spune-mi ce știi. Te văd că esti liniștit, —și cu toate astea o adori, nu-i așa ?

DOCT. — Bine fetiță, întreabă-mă : ce vrei să-ți spun ? (Sylvia tace).
Îți spun cu plăcere.

SYLV. — Ciudată e viața !..

DOCT. — Cam ciudată.

SYLV. (gândindu-se). — Ai zis că o iubeai ca pe o idee ?..

DOCT. — Am zis că Marie este acum o idee. Că o iubesc nu mai încapè îndoială : mai cu seamă lumea reală simpatică, trece în lumea ideală. Simpatia este cea d'intâiu condițiune a transformării.

SYLV. — Cum? Dar mai întâiu te rog să-mi lămurești alte nedumeriri : pentru ce nu crezi în Dumnezeu?

DOCT. — Protestez. Eu cred.

SYLV. — După aceea, de ce, dacă nu crezi, îndemni pe alții să creadă? Apoi, de ce ții să se păstreze stafiile?

DOCT. — A crede cu convingere într'un lucru ce nu există, e o putere.

SYLV. — În ce crezi? și ce este *ideea* în care s'a prefăcut Marie? (Doctorul se uită în pământ și nu răspunde. Intră un fecior cu o depeșă).

SCENA V.

ACEIAȘI, FECIORUL.

(Feciorul aduce depeșa Sylviei. Aceasta o deschide încet, o citește și o pune lângă dâncă, pe masă).

SYLV. — (către Doctor) Aștept... (către fecior) Bine.

DOCT. — Sosește? (Sylvia îi întinde telegrama). Foarte bine : doreai răspuns, — iată răspunsul.

FECIOR. — Domnița merge la gară?

SYLV. — Nu.

FECIOR. — Nici d-l Doctor?

DOCT. — Ba da, ba da. Merg și eu, merge și Domnița.

SYLV. — Trebuie să merg?

DOCT. — De sigur.

SYLV. (către fecior). Avem toată vremea să ne hotărîm.

FECIOR. — Mai este și d-l Primar.

SYLV. — Ce vrea?

DOCT. — Să poștească. (Feciorul iese).

SYLV. — Iar cu stafia, or cu cerșitul!..

DOCT. — E așa din simplu să-l ascultăm, înainte de a-i bănuî... .

SCENA VI.

ACEIAȘI, PRIMARUL.

PRIM. — Sărutăm mâinile.

DOCT. — Ce-i, primarule?

- PRIM.** — Ce să fie, — bine.
DOCT. — Bine să dea Dumnezeu. Ce dorești?
PRIM. — Dorim sănătate.
DOCT. — Și altceva?
PRIM. — Altceva, nimic.
DOCT. — Ce te aduce?
PRIM. — Păi, ce să m'aducă... Noroc.
DOCT. (*zâmbind*). — Ia ascultă, primarule, afară de noroc trebuie să te mai aducă ceva... Spune ce te aduce.
PRIM. — Păi, ce să m'aducă... Vorba aia a noastră...
DOCT. — Care vorbă?
SYLV. — Stafia?
PRIM. — Taman!
DOCT. — Ce-i cu stafia?
PRIM. — Iar a eșit la răspântie. Dacă nu-i mai duce nimeni demâncare...
SYLV. — Liniștește-te, primarule, a regulat d-l doctor cu preotul.
PRIM. — Așa?... a regulat cu popa?..
SYLV. — Cu preotul.
PRIM. — Numai să n'o mănânce el...
SYLV. — Ce să facă!?
PRIM. — Să mănânce demâncarea.
SYLV. — Mâncarea stafiei!?
PRIM. — Păi știi cum e omul: mai dă și stafii, mai iea și el...
SYLV. (*râzând*). — Va se zică stafia e persoana de înțeles...
DOCT. — Primarule, dacă numai pentru asta ai venit, e lucru regulat. Du-te de-ți caută de treabă.
PRIM. — Păi cum ziceți și dumneavoastră... (*Se duce către ușe fucet, răsucindu-și pălăria. Se oprește*). Da mai avem o vorbă...
DOCT. — Spune, primarule.
PRIM. — Poate au rămas dela răposata...
SYLV. (*intrerupându-l*). — niscareva haine...
PRIM. — Știi, pentru săraci...
SYLV. (*cu intenție*). — Da. Le-am trimis preotului...
PRIM. — Al dracului popă!

SYLV. — Să le împartă la săraci...

PRIM. — Le vinde și le bea.

DOCT. — Nu vorbi așa, că șeade rușine. Dacă vrei haine, am să-ți trimit și dumatiale...

PRIM. — Să fie de sufletul răposatei... Dar de locul dela grind, domnule doftor?... Știi, Domnița, Dumnezeu s'o ierte, mi-a botezat un băiat, și zicea ca să-i dea zestre niște pogoane de pământ...

DOCT. — Locul dela grind îl cere obștea.

PRIM. — D'apoi obștea ce nu cere!..

DOCT. — Il cer și veteranii.

PRIM. — Și ei cer cât nu li se cuvine.

DOCT. — Li se cuvine, că s'au bătut.

PRIM. — S'au bătut odată și cer de o sută de ori. Parcă dacă-i vorba așa, mie nu mi-a murit un cumnat în războiu... Și eu sunt veteran.

SYLV. — Prin alianță. (Primarul iese).

SCENA VII.

ACEIAȘI (fără Primar).

SYLV. (Râde, uitându-se la Doctor). — Ei, Doctore!?!..

DOCT. — Ce este?

SYLV. (imitând pe primar). — Ce să fie, — bine.

DOCT. (Idem). — Bine să dea Dumnezeu. Ce dorești?

SYLV. (Idem). — Dorim sănătate.

DOCT. (Idem). — Și altceva?

SYLV. — Dorim niște pogoane la grind... (luându-i mâna) Și dacă se poate, să nu mergem la gară.

DOCT. (gândindu-se). — Ai văzut ce ciudat vorbeau...

SYLV. — Unul ca altul. Intocmai.

DOCT. — Nu'i așa?... O curioasă sugestione la distanță.

SYLV. — Crezi?

DOCT. — Sigur.

SYLV. — De ce la distanță, și nu la cârciumă?

DOCT. — La distanță.

SYLV. — La cărciumă, Doctore. Au vorbit împreună, și au râs de noi.

DOCT. — Cine râde de semenii săi pe asemenea motive, are sufletul depravat. Ei nu râd, ci, ca atâta lume ce se socotește pe sine superioară, nu știu ce să creadă... (Sylvia se uită lung la el și dă din cap).

SCENA VIII.

ACEIAȘI. FECIORUL. OBȘTEA. VETERANI.

FECIOR. — A venit obștea satului.

SYLV. — Foarte nostim.

DOCT. — S'a întâlnit cu primarul?

FECIOR. — Nu, că primarul a eșit pe din dos.

DOCT. — Să poftească.

FECIOR. — Sunt și veteranii.

DOCT. — Să poftească și veteranii. (Iese feciorul. Intră mai mulți săteni).

SĂTENII. — Sărutăm mâinile, cucoane.

DOCT. — Bună vremea, oameni buni. (Se așează, obștea de o parte, veteranii de altă parte).

DOCT. (Recunoaște pe Stoica). Ce-i Stoico?

STOICA. — Ce să fie, boerule, — bine.

DOCT. — Bine să dea Dumnezeu. Ce dorești?

STOICA. — Dorim sănătate.

DOCT. — Ce te-aduce?

STOICA. — Veneam pentru vorba aia...

DOCT. — Stafia?

STOICA. — Ei...

DOCT. — Am regulat. Dar nu vii pentru ea, Stoico. Vii pentru locul dela grind. (Oamenii se foesc între ei și râd. Către Veterani). Și d-voastră tot pentru locul dela grind veniți. Or poate pentru stafie...

VETERANII. — Tot.

UN VETERAN. — Dacă locul dela Stat l'a scos la licitație și noi n'am știut.

DOCT. — Când s'a ținut licitația?

VETER. — Ia ieri s'a ținut. Primarele a ascuns *publicațiile*.

DOCT. — Și cine l'a luat?

VETER. — Cumnații primarului. Al de Oprișenii.

DOCT. — Cine sunt ăștia? Sunt plugari or sunt târgoveți?
(Obște se împarte în două: unii strigă că sunt plugari; alții că sunt târgoveți).

DOCT. — Stoico, vorbește tu: cine sunt Oprișenii?

OBȘTEA. (O parte). — Negustori, boerule. (Alți parte). Plugari.

STOICA. — Tăceți, mă. Cucoane, unul este brutar, de ăia de umblă cu trăsura pe la cârciume; altul are fabrică de țâfoane, ăl de-al 3-lea a luat pe fata popii; Ioniță, al 4-lea, e profesor în comuna Șindrilita; Gavrilă e hoț de cai; Ștefan e jandarm. Ei l... (se gândeste). Care mai sunt, mă?

DOCT. — Da câți sunt, oameni buni?

OBȘTEA. — Sunt mulți, cucoane.

STOICA. — Mai este al de Petrache. Ala-i veteran.

VETER. — Nu se pomenește.

OBȘTEA. — Ba e veteran. A fost gardist de noapte.

STOICA. — Să-i dea loc în Dobrogea.

VETER. — N'a fost în războiu.

OBȘTEA. — A fost.

VETER. — N'a fost. (Se face mare șgomot. Stoica strigă la ei).

STOICA. — Tăceți mă, că ne dă afară boerul. (Se liniștesc). Cucoane, să ne dai locul dela grind...

VETER. — Să ni-l dai nouă, cucoane.

DOCT. — Dar ce are locul dela grind, oamenii buni? (Oamenii se uită unii la alții). E pământul mai bun?

STOICA. — Ba nu, cucoane.

DOCT. — Atunci de ce-l cereți?

STOICA. — Păi și veteranii tot la grind se trag.

DOCT. (către veterani). — De ce vreți grindul, oamenii buni?

VETER. — Păi și primarul tot la grind se trage.

DOCT. Primarul zice că i l'a fâgăduit Domnița, când i-a botezat băiatul.

VETER. — Păi cum zici și matale...

DOCT. — Eu zic să vă duceți să vă înțelegeți, și apoi să veniți la mine. Mergeți sănătoși. (între toți). (către Sylvia). Ei vezi

cum se formează curente! . . (Sylvia dă din cap cu neîncredere). De ce dai din cap?

SYLV. Fiindcă te lași să te fure lumea cu o nevinovăție... curentă.

DOCT. — De ce «să mă fure»? Nu vezi că nu știu ce vor. Cer locul dela grind numai fiindcă-l cer veteranii, iar aceștia, fiindcă-l cere primarul, iar primarul fiindcă-l cere popa.

SYLV. — Iar popa? . .

DOCT. — Nu știu. . . Fiindcă-i trebuie.

SYLV. — De trebuit, pământ trebuie la toată lumea.

DOCT. — Dar de ce pământul dela grind, care e cel mai prost?

SYLV. — Ești sigur că e prost?

DOCT. — Sigur.

SYLV. — Eu mă îndoesc. . .

DOCT. — Suggestiune, Silvio: ia unul dela altul.

SYLV. — Și toți dela dumneata. (Uitându-se pe gânduri la ei). Ce fericit ești că poți să-ți explici toate lucrurile printr'o formulă! . .

DOCT. — Se explică ele singure. . . Dar nu mergem la gară? Cred că a venit vremea să mergem.

SYLV. — Să mergem. Mă duc să-mi iau o haină și sunt gata. (Se îndreptează spre ușe).

DOCT. — Silvio. . . (*apropie de dâusa). Dă-mi voie. . . (și ia o mână). Cu adevărat, dreptate aveai tu, când ziceai că semeni cu Marie. Mai cu seamă mâna ta seamănă cu a ei.

SYLV. Da?

DOCT. — Foarte mult. Persoana fizică a unor fapte a alese pare câteodată un lucru așa de nepământesc, că iese din materie și devine suflet. Lumină nouă.

SYLV. (uitându-se la mâna ei, o pune pe masă, sub ochii Doctorului). — Așa?

DOCT. — Așa.

SYLV. — Vrei să nu pun mănuși.

DOCT. — Da, te rog.

SYLV. — N'am să pun. (Iese).

SCENA IX.

DOCTORUL.

DOCT. — (Vine la masa de scris, ia psaltirea lătră o o deschide, sade, își reazăină capul despatetele scaunului). Și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme.» (vorbind). Il va da? (deschide încet psaltirea). «Miluește-mă, Doamne, că fără putere sunt; vindecă-mă, Doamne, că s'au turburat rosturile mele». «Și sufletul meu s'a turburat foarte; și Doamne, până când!...» (răsfoind mai departe). «Spre Domnul am nădăjduit; cum veți zice sufletului meu: mută-te în munți, ca o pasăre?»

SCENA X.

DOCTORUL. SYLVIA.

(Sylvia se ivește în ușe, cu o haină pe braț și cu pălăria în cap. Aude ultimele cuvinte).

SYLV. — Cine să zică sufletului tău «mută-te în munți?»

DOCT. — (repetă). «Că s'au turburat foarte».

SYLV. — Sufletul tău este al nostru, este al meu.

DOCT. — Pentru tine, a vorbit Marie. Iată scris aici cu mâna ei (citește):

Și noaptille, ca zilele de calde,
Și luna rătăcită'n calea ei
Se duce, visătoarea, să se scalde
În apa sclipitoare de scânteii.

Ca luna e vieța muritoare :
Răsare și se urcă și-a perit ;
Se scaldă în sclipirea ce o doare
A propriului vis ne'nfăptuit.

Dar visul ce n'a fost înfăptuire
E singur adevărul cel de-apoi
Și sunt făgăduinți de fericire
În mugurul ce n'a dat încă foi.

Iu nu-ți închipuești că fericirea
E numai în speranța de a fi,
Că doară tu pricepi că te-a scris firea
Spre-a fi cu-adevărat și a iubi.

Iubește dar. Femcea-i pururi nouă
 Ca pasărea ce tremură în crâng,
 Și e ca micrea florilor pe rouă :
 Mai dulce când petalele se strâng.

SYLV. (se uită lung la el). — Și crezi că-i scrisă pentru mine ?

DOCT. — De sigur.

SYLV. — Ia întoarce pagina.

DOCT. (răsfoind psalătura). — Nu găsec nimic.

SYLV. — Găsec eu (îi ia cartea din mână. Citește:).

A pornit Domnița Albă
 Din castel dela Izvoare
 Către Vineș Impărat,
 Și cu lefții ei din salbă
 A plătit numărătoare
 Prețul Murgului rotat.

Când îl scot din grajd, feciorii,
 Și îi pun zăbala'n gură
 Și dârlogii la oblânc,
 Din înalt se pleacă norii
 Să'l privească cum se'ncură
 Pe întinsul lor adânc.

Iar Domnița cea vitează
 Cum îl vede scos afară,
 Ii alintă din cuvânt ;
 Murgul din văzduh nechiază
 Și se lasă drept la scară
 Cu genunchiul la pământ.

Ea, prin coamă, mâna'i trece
 Și de frâu ușor îl prinde,
 Aruncându-i-se'n șea,
 Și îi face semn să plece,
 Iar el aripa destinde
 Și se duce în nori cu ea.

Cum o poartă fără frică
 Dulce Doamna lui măiastră
 Dela Vineș Impărat,
 Și-o ridică și-o ridică
 Pân'ce dau de-o stea albastră
 Vremilor ce-au înserat !

Dar Domnița strânge frâul ;
 Murgul prinde iar să zboare
 Tot mai sus și tot mai sus.
 Pân'ce dau de-o stea, cu brâul
 Luminat de-un vârf de soare
 Ce răsare în apus.

Doamna, frâul iarăși strânge ;
 Murgul sforăe și zboară
 Peste naltul tuturor,
 Pân'la steaua cea de sânge
 Unde Sorii vin să moară
 În văpaie de amor.

Și se năruie de-o dată
 În puterea arzătoare
 Ce îi bea în para ei,
 Cal și Doamnă vinovată,
 Pulbere ascultătoare
 Năzuinței lor de Zmci.

Asta-'s eu. Și sunt ca mine
 Mii de suflete trudite
 Ce s'adăpostesc în vis :
 Imboldire spre *mi bine*,
 Ura celor împlinite,
 Dor ce ne este scris ;

Nimeni n'a'ndrăznit să spună
 Ce ne arde, ce ne doare,
 Ce vâpâi, și'n care vânt :
 — Tu te'nchipui, — ceasul sună,
 — Omule, ești ca o floare
 Răsădită în alt pământ :

Fericire, — val ce piere ;
 Glorie, — zădărnice :
 Trist și singur rând pe rând,
 Ți-a rămas ca mângâiere
 Rima dintr'o poezie
 Și iluzia din gând.

(Se apropie de el; îi pune mâna pe umăr). — Ei ce zici? (Doctorul îi ia mâna după umăr și i-o sărută).

DOCT. — Ah, Sylvio, cât de mult îi semeni!.. Așa de mult, încât mă întreb câteodată dacă nu ești tu Marie, dacă ideea nu s'a făcut din nou făptură... Ești tu, Sylvio? spune-mi! răspunde!

SYLV. (Zâmbind cu bunătațe). — Sunt eu... .

DOCT. — Iartă-mă, Sylvio. Iți par nebun, și nu sunt decât nefericit. Ah, cât sunt de nefericit!...

SYLV. — Doctore, atunci ce să cred?... Mi-ai spus că ai găsit mângâiere în filosofia d-tale, tocmai fiindcă acolo nu moare nimeni... Mi se pare, în adevăr, foarte frumos... .

DOCT. (Se repete la Sylvia și o apucă de braț). — Înțelegi ce înseamnă a *muri!*.. A te șterge de pe fața pământului; a te îngropă în huma rece pentru vecia veacurilor!. A rămânea singur... . singur... fără a mai revedea vreodată pe ființa care eră tot pentru tine!.. E grozav!...

SYLV. (blajină). — Atunci... ce să cred, Doctore?

DOCT. — Să crezi ce ți-am spus înainte. Acela este adevărul. Dar sunt om, și am iubit-o așa de mult!.. Câteodată, când slăbiciunea ființei mele materiale mă birue, tu, Sylvio, tu, care atâta semeni cu dânsa, îmi ești mai dragă decât aceea din sufletul meu, — dar numai câteodată... A trecut, Sylvio. A trecut. Putem să mergem.

SYLV. — Imi pare rău.

DOCT. — Ce?

SYLV. (zâmbind blajin). — Că a trecut.

DOCT. (oprindu-se și uitându-se la dânsa). — Sylvio, glumești? Dă-mi brațul și să mergem.

SYLV. (pune haina pe o masă și ia un scaun). — Presupune, Doctore, că eu sunt în adevăr Marie și te iubesc.

DOCT. — Ce să presupun lucruri imposibile... .

SYLV. — Cu toate astea presupui că Marie n'a murit.

DOCT. — Asta nu-i o presupunere, ci un adevăr absolut.

SYLV. — Pentru d-ta. E o nevoie a sufletului d-tale, care îți dă puterea de a crede lucruri absurde.

DOCT. — Sylvio!

SYLV. — Nu te supără. Pentru lumea d-tale lăuntrică este un adevăr.—Ce să fac eu, tacum, cu mine, care te iubesc și n'am murit?

DOCT. — Să-ți iai haina și să mergi la gară.

SYLV. — Chiar dacă iubesc?

DOCT. — Mai cu seamă dacă mă iubești... Eu am să-ți arăt drumul fericirii adevărate, — vine căpitanul, — să-i eșim înainte.

SYLV. — Ești liniștit acum?

DOCT. — Foarte liniștit.

SYLV. — Și vrei să iau pe căpitan, chiar dacă te iubesc?

DOCT. — Eu nu te iubesc.

SYLV. — Sigur?...

DOCT. — Foarte sigur. Dă-mi brațul și nu mai spune nerozii.

(Va urma).

DUILIU ZAMFIRESCU.

SERENADA MORARULUI

*Tihnitele ape la scoc se 'npreună.
De mult am lăsat stăvilarul.
In moara pustie călcâiul răsună.
Mă gâTue dorul, tâlharul.*

*A roșilor vajnici măsele zac mute.
Nici piatra nu 'nalță pospaiul.
Din fundul covatei cu foc, pe 'ntrecute,
Țe cheamă un greer cu naiul.*

*Frumoaso, ce 'ntuneci albeața fuioarei,
Din inimă zvărle zăvorul.
De-apururi uiumul pornească-se moarei,
Și dragostei noastre zăporul.*

M. CHIRIȚESCU.

DUMINECA IN LONDRA

Intr'un oraș ca acesta — firește, săptămâna trece cum trece, cu mare vâlvă, cu sgomote necurmăte, grele, cari nu-ți dau pace, te urmăresc zi și noapte, îți lasă în urechi un vâjâit continuu. Inșă, cum ajunge Duminica, toate încetează; amuțesc străzile. Prăvăliile sunt închise. Foile zilnice nu apar. Și nici poștă nu-i. Ca un monstru obosit orașul dormitează. Mâine se va trezi, desigur; mugi-va iar; bufni-va fumul din coșuri; porni-se-va mulțimea cu larma, cu vuetul ca de ape adânci, răscolite. Dar azi măcar e bine s'o iei razna, să te pierzi în labirintul străzilor și să guști cu atât mai mult hodina și tăcerea vastului oraș, care — așa cum este, își are frumusețea lui.

Se plâng mulți de negură; dar Londra fără negură ar fi ca un monarh fără purpură. Se înțelege, nu-i vorba de negura ceea deasă, mirosind a funingine, care târăște cu ea noaptea, și confundă, și înăbușe tot, vietăți și lucruri; e o altă negură — ușoară, subțire ca un vâl, care înmoae formele, aruncă în lume nelămuritul, face vis din realitate, slăbind razele, dându-le culoare. Indărățul ei soarele se prevede stins, rotund și roșu ca un talger de aur, de ții ochii la el, și-l dorești cald, și-l dorești fierbinte; și când își recapătă uneori focul, atunci — cum să zic? Uiți de toate, îți vine să zburzi în lumina lui, să bați din palme și să-i strigi ca un copil: soare, soare! — soare, soare!

Privești uimit la cer și la ceață, cum se rupe cu luciri de mătase; și acoperișuri nesfârșite, hornuri, coșuri lungi,

cupole apar scânteind — un oraș nou, parcă eșit acum-acum din ape.

Liniștea dimineții e întreruptă numai de trenuri. Le auzi horăind undevă, și când întorci capul iată-le! Trec, sună, sgudue o clipă-două podurile aruncate asupra străzilor, și fug înainte.

Și iarăși liniște. Până când încep dela un timp clopotele — mii de clopote din mii de turle; și cântă ici și cântă colo; mai tare cântă și mai încet; și mai stins cântă, parcă din alte lumi ascunse; și mii de clopote din mii de turle cântă — așa cântă clopotele astea, cari nu și-au pierdut rostul. Ba tocmai acî, în acest imens furnal de interese, nevoia lor e mai simțită. Iehovah pare mai viu în conștiința multora. Cartea sfântă se citește; o vezi, frumos legată, în mâinile părinților, fetelor, băeților, cari se îndreaptă în rânduri la biserici — pline toate bisericile. Și te atrag. Intri bucuros, chiar dacă ți-ar lipsi credința. E acolo și fior de taină, și răsunet de cântări și de orgă în aerul umbrît....

După amiazi sunt deschise câteva muzee și galerii, dar lumea se grămădește mai mult în parcuri. Și ce frumoase-s parcurile din Londra! Unele foarte vaste; și le găsești des: în mijlocul orașului, dintre clădiri înegrite, odată pătrunzi în ele, și simți o plăcere așa de neașteptată. Parcă ești undevă la țară. Atâta-s de rustice, că și turme de căprioare, și oi — e drept de culoarea fumului, pasc iarba totdeauna verde. În aceste parcuri urmărești cu deamănuntul toate schimbările, râsul și plânsul anotimpurilor. Cum dă în primăvară, și auzi mierloiu; și răsare șofranul, și răsar ghiociei, cari poartă în englezește un așa de frumos nume: *picuri de zăpadă*; și la rând vin și celelalte: se umplu straturile, se îmbracă pomii. Multe parcuri au grădini a parte — mici bucăți de raiu, unde se cultivă cu îngrijire toate florile și plantele pomenite în Shakespeare: dela buruiana și mărgăritele

ce împodobiră fruntea Ofeliei, până la cucuta vrăjitoarelor din *Macbeth*. Intri aci pe sub porți de frunze și arcuri de trandafiri, și ești pe alei ce fug între copaci bătrâni; și unde nu întâlnești și câte un trunchiu fantomatic, aproape nevăzut sub iederă, și lauri — păduri de lauri, cu flori în-voalte, albe și roșii ca niște buchete. Apoi lacurile; și tu-fișurile din ele, cu belșugul de mușchiu și de umbre umezi și de ierburi ce se cațără pe stânci, închipuind o-stroave din mări necunoscute, și de unde pasări își iau sborul — unele sus, altele pe apă; și copiii drăgălași cari se strâng și le aruncă fărâmituri de pâine; și râsul, și gă-lăgia lor veselă....

Dar parcurile se însuflețesc Duminica și de o mișcare cu totul caracteristică și neobicinuită țărilor de pe con-tinent: întrunirile și cuvântările în aer liber. Trimișii par-tidelor, oamenii feluritelor grupări închipuite și neînchi-puite, roșul-socialist, stocojiul-anarhist, vânătul-ateist, și ceilalți pentru cari n'ai găsi culoare să-i poți însemna: liber-cugetătorii și cugetătorii fără idei, social-înăintații și necromanții-sociali, moralistii fără religie și religioșii-apocaliptici, toți își aduc prețiosul talant; vin cu steaguri și pupitre, și se așează în parcuri. Și dacă ești puțin de-prins, pricepi îndată cam ce vor.

Așa, te uiți aici la mai mulți în capete goale? O mare idee i-a strâns la olaltă, o idee atât de luminoasă că-și găsește expresia în două cuvinte: jos pălăriile! Se cheamă că ei formează „Societatea celor ce nu poartă pălării“. Alții colo zâmbesc într'una — zâmbesc auditorii, zâmbește și ora-torul; și cum dela un timp se face serios, toți strigă: zâm-bește, omule, zâmbește! El uitase că face parte din „So-cietatea zâmbitorilor“. Dar ipochimenul ăsta? Cât de so-lemn se uită la cer, și la pământ, și iar la cer; și la stânga ține un steag cu deviza: „Credem în Metempsihoasă“. A haa, de aceea tot spune el de incarnații și reincarnații, și de regiuni astrale, și de spirite.... Alături pe o pânză albă cât un cearșaf citești — nu fără emoție: „Cele zece

porunci ale umanitarilor". Pe altă pânză, și cu litere ca de foc: „Pământul, aerul și apa, produsele originale de nutriție, au fost înainte ca Dumnezeu să fi creat omul". Mai mult însă ca toate, un steag atrage luarea-aminte: roșu-aprins, cu o cruce la mijloc și împrejur cuvintele: „Viața e scurtă, priveghează și te roagă". Asta-i faimoasa *Salvation Army*, sau mai bine oastea lui Dumnezeu, care duce o goană strașnică pentru cucerirea sufletelor, în chip sgomotos, prin cântece, prin tobe și tromboane și prin discursuri ce sună ca și tromboanele. Iată acum și sufragetele; au venit cu harabaua — o tribună ideală, care lunecă pe roate, din străzi în parcuri și din parcuri în străzi; pretutindeni își poartă manifestele și pamflicile verde-alboliliachii și rochiile elocvente, cari se zbat a rășboiu mai dihai ca steagurile. Vorbește una tânără, subțirică; și vorbește frumos, adică rotunjește frumos gura, și are buze fragezi, și un glas, și niște ochi, unde scânteii tresar, că fără s'o ascult mă simt încălzit și convins, foarte convins de ce spune, și pentru — oh, pentru o sărutare ce n'aș face! Cum n'aș îngănă în extaz: vot, vot pentru fiicele Evei! Și desigur e vina ei, dacă nu vă pot arăta și pe ceilalți oratori. Nu-s mai puțin interesanți. Ascultându-i, ai prilejul să prinzi ceva și din firea englezilor. Vorbesc ei cu ușurință, dar fără proporție: încep cum nu trebuie și sfârșesc unde nu trebuie; aduc adesea pilde prea comune și amestecă lucruri din viața lor intimă, familiară. Altfel oameni stăpâniți, își respectă unii-altora ideile — dacă le au; și desbateri aprinse, cari pe aiurea s'ar înălța până la ceea ce noi zicem că *este din raiu*, aici nu se mântue cu atâta entuziasm.

În deobște aceste întruniri își au folosul netăgăduit. Sunt oratori cari aduc o atmosferă de gânduri. Nu pot să uit mai ales pe unul. Venise târziu în parc; părea străin — avea și un accent deosebit, și ceva dureros în graiu; și făcând apropieri neașteptate între cugetători: Darwin și Schopenhaur — Schopenhaur și Spencer, în seara ceea mânănită, în oftatul neîntrerupt al foilor, prinse a vorbi de cu-

tremure și de focuri, de pornirile cumplite, fără noimă, ale naturii, și de stingerea mai de pe urmă a vieții. Mulți îl crezură nebun, dar când sună de închiderea parcului, sute de inși îl urmează pe străzi, unde discursurile nu încetează.

Și acum iar clopotele, pentru slujba de noapte — mii de clopote din mii de turlle; și cântă ici și cântă colo; mai tare cântă și mai încet; și mai stins cântă, parcă din alte lumi — ascunse; și mii de clopote din mii de turlle cântă — așa cântă clopotele astea, pe când luminile încep a licări la geamuri. Și după stori, colo și colo și colo, în toată necuprinsa Babilonie, cine poate să-și închipue pe aduce noaptea? Câte paturi așternute cu flori și câte iubiri înșelate și câte așteptări chinuitoare și câte bucurii și câte lacrimi; și Doamne, câte mistere! Zice undevă Dickens, în *Tales of two Cities*:

„O gândire solemnă, când întru noaptea într'un mare oraș, e că fiecare din acele negre case îngrămădite închide taina ei; că fiecare odae în fiecare din ele închide taina ei; că fiecare inimă ce bate în sutele de mii de piepturi acolo este, în oarecari privințe, o taină inimei celei mai apropiate.”

Decât asemenea gânduri se șterg, cum ajungi în toiul orașului. Auzi lărmuri de veselie împrejur; o strălucire feerică te ieă și-ți scoate înainte vitrine stinse, porticuri de teatre închise, statui și florărese, și colțuri mai în umbră, de unde răsar cunoscutele sirene ale nopții — multe, nenumărate scad și cresc dealungul trotuarelor, își mlădie trupurile; pe sub globuri de argint, pe sub firme ce ard în toate culorile, mâi voluptos foșnesc astă seară mă-tășurile, ispitesc parfumurile, palpită dorințele. Chiar și numele acestei părți are ceva din moliciunea, din răsul curtezanei: *Piccadilly*. Mergând mai jos, pe lângă înaltul monument cât un turn al lui Nelson, dai în *City*, vechea Londră. Odată acolo erau petreceri multe și zvonuri și vobună — palate în sărbătoare, taverne vestite ca *Mermaid*

și *La Capul Mistrețului*, unde mucălitul Falstaff mănca și bea cât zece, alături de prinți și de scriitori vrednici, cari știau să ție și lira și paharul; dar azi e cu totul în stăpânirea lui Mammon, și de cum se lasă noaptea, mișcarea se oprește: pare un oraș din povești grozave, asupra căruia duhuri de vrajă au trecut, încremenind orice. Singur clopotul catedralei St. Paul a rămas viu, de numără ceasurile, sunând prelung pustiului, încăperilor fără viață, celor adormiți în preajma bisericilor, și deasupra Tamisei, care curge aproape nesimțit ca și vremea; numai unde fășii de lumină bat, vezi tremurul apei. Și pe țărmurile lui se întinde liniște; ai zice că nu e nimeni, dar nu te apropia, nu cercetă cu luare-aminte: pe bănci de lemn, la capătul podurilor, sub sfinxii întunecoși, grămezi de oameni se frământă — o întregă populație mizeră.

Unii fac parte din așa numiții *Pictori de Trotuare*. Cu mâna tremurândă, adesea nemâncați, și în sborul goelanzilor, cari tot își găsesc un sălaș de noapte, acești nefericiti mângălesc într'una pe lespezi. Urme din opera lor de peste zi se arată și acum sub lămpi: capete pe jumătate șterse, corăbii ce se îneacă, păsări lipite de crengi, pomi și fructe; ba iată și o pâne — autorul a scris sub ea: „Ușoară de zugrăvit, grea de căpătat“; și mai încolo: „Nu-ți fie rușine de sărăcia onestă.“ Un altul a tras cu creta versuri, și încă versuri simțite:

Lângă mândrul Ihames,
Strălucind în raze,
Iși petrec săracii
Noptile grozave.

Și treptat, dacă treci și *Podul Westminster* în partea cealaltă, ai impresia unui vis greu; parcă n'ai vrea să crezi. Cum? E cu puțință această priveliște? Tocmai în orașul cu atât de mult aur? Unde te întorci: fundături și ulicioare negre, stăpânite totdeauna de noapte, și urite străzi, succinduse între case și mai urite, de aceeaș formă, cu acelaș număr de ferestre — niște enorme cutii mortuare. Le simți

mereu alături ; se desface din ele ceva sinistru, care te pătrunde, te apasă, îți strânge inima de-ți vine să țipi : ajunge, ajunge ! Dar să mergi până la ziuă, și mâne și poimâne, de capăt nu le dai ; într'una se perindă casele, de aceeaș formă, cu acelaș număr de ferestre — niște enorme cutii mortuare. Și nu-i măcar o podoabă undevă ; ba încă pavagiul aruncă sub felinare un lustru rece, umed, care turbură și mai mult. În răstimpuri ies din ceață oameni singuratici sau perechi ce-și fac de vorbă cu vântul, clătinându-se, mormăind frânturi de arii, pe cari ești silit, după vorba lui Shelley :

Să le iei drept serenade.

Și oratorii n'au isprăvit încă. Unde și unde tot mai întâlnești grupuri cu steaguri — acum și cu lampioane. Au la mijloc un armonium și una sau două vioare ; cântă ele, cântă șic ei dimprejur. La o vreme cu toții tac. Cineva se urcă pe scaun și citește din Biblie, și ține o predică. Și apoi iarăși pornesc instrumente și voci — sute de guri murmură împreună cântece de slavă și cântece de rugă și cântece de umilință, în cari deseori ca un echou străbate și vechea plângere : „Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului, așa înflorește....“

M. BEZA.

ȘCOALA ȘI DESVOLTAREA FIZICĂ A ELEVILOR.

Fără ca să existe o corespondență absolută între starea de sănătate a fiecărui individ și între desvoltarea sa fizică, pe care o caracterizează măsurătorile antropometrice, aceste măsurători și cu deosebire cele privitoare la talie, greutate și perimetru toracic indică în cifre vigoarea, puterea de muncă și în general rezistența la boale, pentru mase, grupuri sau colectivități. Afară de aceasta în perioada de creștere, care coincide în mare parte cu vârsta de școală, cercetările antropometrice pot face să se constate întârzierile sau anomaliile creșterii și prin aceasta ocupă întâiul loc printre măsurile de priveghere sanitară, încredințate medicilor speciali de școli. Lucrările în această din urmă direcție fiind puțin numeroase, chiar în străinătate, iar la noi lipsind cu totul până acum, ne-am propus să studiem care este desvoltarea fizică a elevilor de școli primare din Iași, și în ce sens înrăurește școala asupra acestei desvoltări.

În acest scop am măsurat în total 480 copii din patru școli diferite, două românești: «*G. Asachi*» și «*Trei Erarhi*», și două evreești: «*Cultura*» și «*Junimea*». Elevii au fost măsu-rați și cântăriți, după ce au fost desbrăcați; perimetrul toracic s'a căutat în inspirație și expirație. Fiind începute din Decembrie 1905, cercetările au fost terminate la sfârșitul lui Martie 1906 (1).

Reducând măsurătorile individuale la medii aritmetice pentru grupe de elevi de aceeași vârstă, din aceeași clasă, de aceeași

---

(1) Măsurătorile pentru fiecare elev în parte sunt trecute în lucrarea «Cercetări privitoare la acțiunea școlii asupra desvoltării fizice a copiilor» de H. Ivainer (Teșă, Iași 1906).

naționalitate, etc. ajungem la două feluri de constatări: unele cari stabilesc tipul antropologic al elevilor români și evrei din Iași, și altele care fac să se întrevadă oarecare acțiune a școlii asupra creșterii copiilor.

După cercetările făcute *tipul mijlociu* al copiilor din Iași se prezintă cu următoarele caractere:

Vârsta	Talia	C greutatea	Perimetrul toracic (1)	Examinații
6—7 ani	107.3	17.9	55.2	8
7—8 »	115.5	21.6	57.5	50
8—9 »	117.9	22.7	58.5	82
9—10 »	122.5	23.4	58.9	87
10—11 »	128.6	26.1	61.1	75
11—12 »	129.5	27.5	61.4	62
12—13 »	132.9	29.4	63.5	76
13—14 »	138.6	31.8	64.9	36

Credem interesant să punem alături cifrele autorilor străini spre a vedea asemănările și deosebirile ce există între elevii dela noi și cei belgieni, americani, suedezi, ruși, germani și francezi (parisieni).

În privința *taliei* găsim următoarele cifre comparative:

Vârsta	Belgieni (2)	Americ. (3)	Suedezi (4)	Ruși (5)	Germani (6)	Parisieni (7)	legeni
6—7 ani	107.5	111.1	116	—	108.6	110	107.3
7—8 »	113.3	116.2	121	—	112.6	115.9	115.5
8—9 »	119.0	121.3	126	120.1	117.6	119.5	117.9
9—10 »	124.5	126.2	131	122.4	122.1	123.8	122.5
10—11 »	129.9	131.3	133	126.3	126.7	127.8	128.6
11—12 »	135.0	135.4	136	129.9	130.6	132.9	129.3
12—13 »	139.9	140.6	140	134.4	135.5	137.8	133.4
13—14 »	144.6	145.2	144	137.7	140.1	142.0	138.6

(1) Intermediar între inspirație și expirație (media aritmetică)

(2) După *Quetelet*.

(3) După *Bowditch* (Boston)

(4) După *Axel Key*.

(5) După *Erismann*.

(6) După *Geissler și Uhlitzch* și după *Schmidt-Monnard*.

(7) După *Variot*. Vezi articolul «*Croissance*» de *G. Bonuier* în dict.

Astfel rezultă că după statură copiii din Iași sunt inferiori celor din străinătate; deosebirea de talie se accentuează cu vârsta; copiii ruși sunt aceia de care se apropie mai mult, în această privință, elevii mășurați de noi.

Ca și talia diferă și *greutatea*, după cum se vede mai jos :

Greutatea absolută (în kilograme)

Vârsta	Belgieni (1)	Germania (1)	Parisieni (3)	Ieșeni
6—7 ani	18.7	18.4	17.5	17.9
7—8 »	20.6	19.8	19.0	21.6
8—9 »	22.5	21.5	21.1	22.7
9—10 »	24.4	23.5	23.8	23.4
10—11 »	26.1	25.7	25.6	26.1
11—12 »	28.1	27.8	27.7	27.5
12—13 »	31.0	30.5	30.1	29.4
13—14 »	35.1	33.6	35.7	31.8

Greutatea absolută este în general mai mică la ieșeni, mai ales dela 11 ani înainte, dar dacă se calculează *greutatea relativă*, pentru talii egale, găsim alte raporturi, pe care le arată următorul tablou :

Greutatea relativă (la 100 ctri talie)

Vârsta	Belgieni (1)	Germani (3)	Parisieni (3)	Ieșeni	Români	Evrei
6—7 ani	17.3	16.7	15.9	16.6	—	—
7—8 »	18.1	17.1	16.6	18.7	19.1	18.3
8—9 »	18.9	18.0	17.6	19.6	19.9	19.3
9—10 »	19.5	19.0	19.0	20.0	21.0	19.0
10—11 »	20.0	20.1	19.6	21.0	21.2	20.8
11—12 »	20.7	20.9	20.7	21.3	20.8	21.3
12—13 »	22.1	22.1	21.8	22.5	22.8	22.2
13—14 »	24.2	23.7	24.6	22.9	—	—

de physiologie T. IV., *B. Bendix*: Lehrbuch der Kinderheilkunde, 1903
Heubner: Lehrbuch der Kinderheilkunde, 1903; *A. Monti*: Das Wachstum des Kindes. 1893; dr. *Variot* în «*La nature*» din 28 april 1906.

(1) După *Quetelet*.

(2) După *Schmidt-Monnard*.

(3) După *Variot*.

Astfel se vede că de la 7—13 ani greutatea relativă a copiilor din Iași este constant mai mare decât la belgieni, germani și francezi (parisieni).

Pentru *perimetrul toracic Kotelmann* găsește de la 10 ani în sus cifre mai mari decât ale noastre, dar este de observat că elevii de gimnaziu mășurați de acest autor sunt mai mari în toate dimensiunile. Creșterea perimetrului toracic de la an la an este mai mică în general la elevii din Iași, decât creșterea pe care o dau cifrele lui *Liharzic* (1).

Dacă se consideră elevii români deosebit de cei evrei se constată deosebirile din următorul tablou:

Vârsta	ROMANI			EVREI		
	Talia	Greutatea (2)	Examinați	Talia	Greutatea (2)	Examinați
7—8 ani	115.8	19.1	33	115.1	18.3	18
8—9 »	119.2	19.9	57	116.6	19.3	26
9—10 »	124.4	21.0	45	120.6	19.0	42
10—11 »	131.6	21.2	32	126.6	20.8	45
11—12 »	130.9	20.8	15	128.7	21.8	47
12—13 »	134.9	22.5	30	132.1	22.2	46

Rezultă astfel că elevii români sunt mai înalți și au greutatea relativă (raportată la 100 ctr. talie) mai mare decât elevii evrei. Dimensiunile care dau lățimea pieptului diferă mai puțin și variază în plus sau minus după vârsta considerată, fără vre-o regulă oarecare, după cam se arată în tablourile următoare.

Întru cât privește raporturile dintre talie, perimetrul toracic și greutate este interesant să constatăm că formula lui *Bornhardt* după care

$$\text{Greutatea} = \frac{\text{talie} \times \text{perimetrul tor.}}{240}$$

nu se verifică pentru copiii mășurați de noi. După datele care înfățișează tipul mediu al elevilor ieșeni de la 6—14 ani numitorul din formula lui *Bornhardt* devine:

(1) V. *Monti*: op. cit.

(2) Greutatea *relativă* pentru 100 ctr. talie.

la 6—7 ani . . .	339
» 7—8 » . . .	307
» 8—9 » . . .	303
» 9—10 » . . .	308
» 10—11 » . . .	301
» 11—12 » . . .	289
» 12—13 » . . .	287
» 13—14 » . . .	282
Sau în medie . . .	300

În acest mod raportul dintre cele trei dimensiuni considerate se exprimă în formula :

$$\text{Greutatea} = \frac{\text{talie} \times \text{perimetru tor.}}{300}$$

Dacă aplicăm formula astfel modificată la cifrele lui *Kotelmann* pentru vârsta dela 10—13 ani găsim greutatea corpului cu o aproximație prea îndepărtată (minus 1.600—2.000 grame la 12 și 13 ani) pe când cu numitorii corespunzători vârstelor găsim greutatea exactă sau cu o aproximație foarte mare. Astfel aflăm :

La 10 ani greutatea	27.1 (calculată),	în loc de	27.9 (reală)
» 11 » »	29.8	» » »	29.2 »
» 12 » »	32.0	» » »	32.2 »
» 13 » »	34.0	» » »	34.0 »

Se dovedește prin urmare că formula lui Bornhardt, cu numitorul schimbat după etatea considerată, poate să aducă servicii înlesnind găsirea uneia din cele trei dimensiuni antropometrice, când ne sunt cunoscute numai două din ele.

Constatările antropologice cari rezultă din măsurătorile noastre arată în definitiv că într'un oraș dela noi copiii de 6—14 ani sunt mai scunzi, dar relativ mai grei decât copiii din marele orașe străine, cu o viață intelectuală mai intensă decât a noastră. S'ar părea astfel că independent de rasă dezvoltarea scheletului (talie), ca și dezvoltarea musculară, pe care mai ales o exprimă greutatea, sunt influențate în timpul co-

pilăriei de gradul activității cerebrale; între această formă de activitate și între desvoltarea muscu'ară ar fi oarecare antagonism (1).

Aceste corelații ar trebui să se pronunțe în timpul și din cauza ocupațiilor școlare și de fapt sunt cercetări care arată un raport evident între talie și desvoltarea inteligenței. (Porter, Sack, Grazianow (2). Observațiile noastre proprii dovedesc asemenea că școala, prin felul de viață ce impune elevilor, influențează într'un sens anumit talia, greutatea și perimetrul toracic al copiilor. Raportul dintre vieața școlară și modificările somatice observate la elevi este cu totul evident, de oarece aceste modificări sunt de obicei cu atât mai pronunțate, cu cât este vorba de copii cari au petrecut mai mulți ani în școală.

Acțiunea școalei asupra *taliei* se recunoaște ușor din următorul tablou:

Talia elevilor după etate și clase.

ROMANI	7—8 ani	EVREI
Cl. I. 115.8 (38 examinați)		115.1 (18 examinați)
	8—9 ani	
Cl. I. 117.9 (31 examinați)		117.0 (17 examinați)
Cl. II. 120.5 (26 »)		116.3 (9 »)
	9—10 ani	
Cl. I. 122.2 (9 examinați)		119.6 (17 examinați)
Cl. II. 127.1 (19 »)		119.9 (16 »)
Cl. III. 124.0 (17 »)		122.5 (9 »)
	10—11 ani	
Cl. I. 125.5 (2 examinați)		122.1 (10 examinați)
Cl. II. 133.7 (10 »)		122.6 (14 »)
Cl. III. 130.2 (13 »)		127.3 (16 »)
Cl. IV. 136.4 (5 »)		131.7 (5 »)

(1) Pentru explicarea acestui raport vezi *A. Mosso: La fatigue*, 5-e édition. pag. 155 și urmât.

(2) Ap. *Burgerstein u. Netolitzki: Schulhygiene*. Ed. II.

11—12 ani

Cl. I. —	. . . . .	125.2	(6 examinați)
Cl. II. —	. . . . .	125.8	(9 »)
Cl. III. 135.2 (4 examinați)	. . . . .	130.0	(19 »)
Cl. IV. 128.7* (11 »)	. . . . .	131.2	(12 »)

12—13 ani

Cl. II. 127.5 (2 examinați)	. . . . .	127.0	(6 examinați)
Cl. III. 134.7 (9 »)	. . . . .	133.2	(19 »)
Cl. IV. 138.9 (19 »)	. . . . .	136.1	(21 »)

Mediile notate în acest tablou arată că la o vârstă anumită atât elevii români cât și cei evrei sunt mai înalți dacă se găsesc într'o clasă mai înaintată. Cele două excepții sunt formate de serii prea mici (9 și 11 elevi), spre a infirmă regula generală care se confirmă pentru marea majoritate a elevilor examinați.

Gruparea elevilor de aceeași vârstă după clasa în care se găsesc face să se constate că *greutatea relativă* a copiilor scade în raport direct cu anii petrecuți în școală, această scădere apare mai ales la vârsta de 8—11 ani, după cum se vede mai jos.

Greutatea după etate și clasă.

(100 cm. cântăresc).

ROMANI		EVREI
7—8 ani		
Cl. I. 19.3 (33 examinați)	. . . . .	18.3 (18 examinați)
8—9 ani		
Cl. I. 20.1 (31 examinați)	. . . . .	19.3 (17 examinați)
Cl. II. 19.5 (26 »)	. . . . .	19.1 (9 »)
9—10 ani		
Cl. I. 21.5 (9 examinați)	. . . . .	19.1 (19 examinați)
Cl. II. 20.5 (19 »)	. . . . .	18.9 (16 »)
Cl. III. 20.8 (17 »)	. . . . .	18.8 (9 »)
10—11 ani		
Cl. I. 20.1 (2 examinați)	. . . . .	20.5 (10 examinați)
Cl. II. 22.1 (10 »)	. . . . .	20.1 (14 »)
Cl. III. 21.3 (13 »)	. . . . .	21.6* (16 »)
Cl. IV. 19.4 (5 »)	. . . . .	21.1* (5 »)

11—12 ani

Cl. I. —	. . . . .	20.8	(6 examinați)
Cl. II. —	. . . . .	20.2	(9 »)
Cl. III. 20.7 (4 examinați)	. . . . .	22.2*	(19 »)
Cl. IV. 20.6 (11 »)	. . . . .	12.7*	(13 »)

12—13 ani

Cl. II. 21.1 (2 examinați)	. . . . .	20.7	(6 examinați)
Cl. III. 22.9* (9 »)	. . . . .	22.5*	(19 »)
Cl. IV. 23.2* (19 »)	. . . . .	22.9*	(21 »)

Intr'aceiași sens, ca și greutatea, este influențat și *perimetrul toracic* care la copiii de aceeași vârstă este cu atât mai mic, cu cât elevii se găsesc într'o clasă mai înaintată. Acest raport se vede bine în tabloul următor:

Perimetrul toracic după etate și clasă.

ROMANI		EVREI
7—8 ani		
Cl. I. 57.8 (33 examinați)	. . . . .	57.2 (18 examinați)
8—9 ani		
Cl. I. 58.5 (31 examinați)	. . . . .	58.7 (17 examinați)
Cl. II. 58.2 (26 »)	. . . . .	58.7 (9 »)
9—10 ani		
Cl. I. 59.8 (9 examinați)	. . . . .	58.5 (17 examinați)
Cl. II. 59.2 (19 »)	. . . . .	58.2 (16 »)
Cl. III. 60.3* (17 »)	. . . . .	57.6 (9 »)
10—11 ani		
Cl. I. 62.0 (2 examinați)	. . . . .	60.5 (10 examinați)
Cl. II. 61.4 (10 »)	. . . . .	59.3 (14 »)
Cl. III. 62.2* (13 »)	. . . . .	60.7* (16 »)
Cl. IV. 61.2 (5 »)	. . . . .	61.1* (5 »)
11—12 ani		
Cl. I. —	. . . . .	61.6 (6 examinați)
Cl. II. —	. . . . .	59.5 (9 »)
Cl. III. 60.5 (4 examinați)	. . . . .	62.6* (19 »)
Cl. IV. 61.2* (11 »)	. . . . .	62.8* (12 »)

12-13 ani

Cl. II. 61.5 (2 examinați)	61.2 (6 examinați)
Cl. III. 65.0* (9 »)	63.5* (19 »)
Cl. IV. 65.5* (19 »)	64.5* (21 »)

Dela 11 ani în sus scăderea perimetrului toracic încetează, după tabloul de mai sus, dar dacă observăm că în tot timpul școlarității statura crește repede și dacă facem raportul dintre talie și perimetrul toracic, atunci constatăm că și dela vârsta de 11—13 ani se produce o scădere relativă a perimetrului toracic, care în loc de a fi egal cu jumătate talia sau ceva mai mare, cade cu 1—3 cm. sub această valoare.

Astfel avem :

Perimetrul toracic la 100 cm. talie.

ROMANI	EVREI	ROMANI	EVREI
8-9 ani		11-12 ani	
Cl. I.	49 ctri . . . . . 50 ctri.	Cl. I.	— . . . . . 49 ctri.
Cl. II.	48 » . . . . . 50 »	Cl. II.	— . . . . . 46.9 »
9-10 ani		Cl. III.	45 ctri . . . . . 48 »
Cl. I.	49 ctri . . . . . 48 ctri.	Cl. IV.	47* » . . . . . 43 »
Cl. II.	46 » . . . . . 48 »		
Cl. III.	48 » . . . . . 47 »	12-13 ani	
10-11 ani		Cl. I.	48 ctri . . . . . 48 ctri.
Cl. I.	49 ctri . . . . . 49 ctr.	Cl. III.	48 » . . . . . 47 »
Cl. II.	45.9 » . . . . . 48 »	Cl. IV.	47 » . . . . . 47 »
Cl. III.	47 » . . . . . 47 »		
Cl. IV.	45 » . . . . . 46 »		

Cifrele pe care le-am prezentat în ultimele patru tablouri, deși rezumă serii de observații puțin numeroase, arată cu toate acestea în mod destul de evident că vieța în școală pare a schimba raporturile normale dintre greutatea corpului, perimetrul toracic și talie; creșterea mai activă a scheletului nu se însoțește de creșterea corpului în toate dimensiunile. Rămâne să vedem dacă modificările semnalate și care însemnează o scădere în vigoarea fizică a copiilor din clasele primare, nu recunosc alte cauze în afară de acțiunea școlii.

Felul de trai de acasă, și în primul loc alimentația, apoi locuința, încălzitul, aerația, jocurile sau munca, odihna și somnul, etc., sunt atâția factori, cari depinzând de profesiunea părinților pot să exercite o acțiune mai covârșitoare decât școala. Se impunea dar să cercetăm dacă grupând elevii după profesiunea părinților nu am găsi că dezvoltarea taliei sau scăderea greutatei și a perimetrului toracic sunt în raport cu acest factor.

Cunoscând profesiunea părinților pentru 393 din copiii examinați, s'au clasificat elevii după etate și după ocupația sau profesiunea părinților. Din acest punct de vedere am înregistrat următoarele grupe de profesioni:

1. Muncitori	cu 45 elevi români și 33 evrei
2. Comercianți	» 40 » » 43 »
3. Meseriași	» 31 » » 92 »
4. Funcționari	» 45 » » 6 »
5. Prof. libere	» 13 » » 26 »
6. Agricultori	» 6 » » —
Total . . .	183 » » 210 »

Am comparat numai elevii din primele trei grupe, în care intră 298, adică 62% din totalul examinaților, de oarece în restul grupelor de profesioni se găsesc serii prea mici spre a fi comparate cu oarecare folos. Rezultatele se văd în următoarele tablouri:

Talia elevilor după profesiunea părinților.

Vârsta	<i>Muncitori.</i>		<i>Meseriași.</i>		<i>Comercianți.</i>	
	Români	Evrei	Români	Evrei	Români	Evrei
7— 8 ani	115	—	113	114	117	115
8— 9 »	119	113	118	116	121	117
9—10 »	127.5	123	123.3	127*	125	121
10—11 »	136	120	129	125	126	127
11—12 »	149	123	123	127	132	133
12—13 »	133	133	135	132	137	135

La români talia cea mai mică o au copii de meseriași, cea mai mare talie se găsește dela 9 ani în sus la copii de mun-

citori. Printre evrei copiii comercianților au statura mai mare decât ceilalți; taliile cele mai mici se găsesc la copiii muncitorilor între 8—11 ani.

În privința raportului dintre greutate, perimetru toracic și talie se observă că greutatea relativă a copiilor de muncitori și de meseriași este în general mai mică, pe când perimetrul toracic este sensibil mai mare decât la copiii de comercianți.

Astfel avem :

Greutatea și perimetrul toracic la 100 cm. talie.

1. *Muncitori.*

Vârsta	ROMANI			EVREI		
	Greut.	Perim.	(exam.)	Greut.	Perim.	(exam.)
7—8 ani	17.9	49.3	(7 exam.)	—	—	
8—9 »	19.9	50.4	(11 »)	18.1	50.4	(3 exam.)
9—10 »	21.3	46.8	(8 »)	19.0	49.0	(8 »)
10—11 »	20.4	46.0	(9 »)	20.6	49.6	(6 »)
11—12 »	24.0	44.3	(3 »)	21.5	47.2	(13 »)
12—13 »	22.9	47.8	(7 »)	21.3	47.1	(8 »)

2. *Meseriași.*

7—8 ani	18.2	51.3	(5 exam.)	17.2	49.0	(9 exam.)
8—9 »	19.6	49.1	(11 »)	18.6	50.9	(12 »)
9—10 »	19.9	48.3	(7 »)	18.0	45.6	(16 »)
10—11 »	21.0	45.9	(3 »)	20.4	48.0	(20 »)
11—12 »	20.7	47.0	(4 »)	21.4	48.0	(12 »)
12—13 »	22.3	45.9	(4 »)	22.2	46.9	(23 »)

3. *Comercianți.*

7—8 ani	20.0	50.4	(8 exam.)	19.1	50.1	(4 exam.)
8—9 »	20.4	47.9	(14 »)	18.0	49.5	(5 »)
9—10 »	20.6	48.0	(5 »)	19.3	48.7	(9 »)
10—11 »	22.8	50.4	(5 »)	21.2	47.2	(11 »)
11—12 »	21.7	45.9	(4 »)	23.1	47.7	(12 »)
12—13 »	23.1	50.2	(5 »)	20.2	46.8	(7 »)

Se vede prin urmare că profesiunile care dau cel mai mare contingent de evrei în cele patru școli primare examinate nu

trimit copii al căror tip antropologic ar fi asemănător cu tipul înalt și mai slab al elevilor din clasele mai înaintate. Acest tip mijlociu, așa după cum rezultă din cercetările noastre antropometrice, pare a fi o creațiune a școlii. Munca și ostenala intelectuală, sedentaritatea prelungită, lipsa de exerciții, unele boale infecțioase frecvente în timpul și din cauza școlii, sunt cauze de natură a influența desvoltarea fizică a elevilor, în sensul arătat de măsurătorile făcute la Iași. Acțiunea școlii în această direcție este de sigur vătămătoare, și nu rămâne îndoiială că nu se poate asigura școlarii o creștere sănătoasă, dacă nu se iau măsuri spre a împiedica slăbirea copiilor în școală. Intre aceste măsuri cea dintâi este supravegherea sanitară a elevilor, supraveghere care trebuie încredințată medicilor specialiști de școli.

Antropometria pusă în serviciul igienei școlare arată între altele nevoia medicilor inspectori de școli, cari funcționează cu atâta succes în străinătate, și cu deosebire în Germania. Nu ar fi prea de vreme ca în organizarea școlilor noastre să se prevadă și asemenea organe, spre a face ca învățătura căpătată în școli să nu aibă drept corolar o scădere păgubitoare a însușirilor fizice.

G. PROCA și H. IVAINER

PAGINI LITERARE (1)

1. FULGUL.

După multă colindare, e cel dintâiu an nou pe care îl petrec aci, în datina strămoșească.

Stau singur, la geam. Negurile nopții se lasă încet. Ninge tot mai des. Câte o suflare de vânt se repede mâniată, sburătăcește fulgii sfoși la orice atingere, îi alungă năvalnic, îi întoarce apoi în loc, răsucindu-i, și, după ce i-a frământat, îi risipește într'o pulbere fină.

Mă uit afară cu duioșie.

În fiecare fulg îmi pare o viață venită — nimeni nu știe de unde, — căzută din înalt, albă și fără prihană. O adiere o întâlnește în cale, o oprește, învârtind-o; o zdrobește, aruncând-o la pământ ca pe ceva netrebnic. Jos sloată pe jumătate înghețată. Cade bietul fulg înfiorat de ce-l așteaptă. Iși strânge hermina să n'o întineze.

È în zadar. O altă pală de vânt îl lovește din spate, culcându-l în noroi. Privește spre cerul nepătruns de unde a venit, cu cea din urmă cătătură, cerând ajutor. Alți fulgi se aștern însă peste dânsul, înpinși de aceeași suflare năprasnică și necruțătoare.

A murit acum, îngropând în cutele lui pângărite de noroi visul alb al unui văzduh din care s'a pogorit pe o rază de lumină, fără s'o fi cerut. Căci deasupra lui ca și deasupra noastră pândește aceeași fatalitate nepă-

---

(1) Culeg, prefăcându-le cu totul, aceste pagini răzlețe.

trunsă, acelaș destin neiertător față de orice năzuință spre fericire și spre ideal.

*

Biet fulg strivit, în acest singuratic ajun de an nou, privirea îmi rămâne țintită spre tine și soarta ta mă învâluie de melancolie.

De unde vii? Din ce seninătăți ți-ai pornit sborul pe care nu l'ai dorit? Te văd în palatul de cleștar și de ghiață, fricel bătut în coloanele de zăpadă, printre care se strecoară icoana fugară a domniței lui Alb-Impărat... Te văd aninat de barba bătrânului Voevod ce râurează până în brâu în lungi fuioare de ghiață... Te văd zugrăvind pe geamurile palatului serpentine de cristale ce scli-pesc la atingerea unei raze îndepărtate de soare.

Acolo îți petreceai viața tihnită, în alba împărăție a Domnului-de-Zăpadă, în care nici o altă culoare nu tulbură armonia simfoniei neprihănite... Impăcat în tine, îți trăiai visul polar, departe de micimile tulburi ale lumii.

Dar deodată o soartă nemiloasă se abătă asupra-ți..., Palatul de cleștar și de ghiață se scutură și fulgii de zăpadă începuiă a se năruî.

În loc să te înalți, fulg ușor, te-ai pogorît în golul văzduhului ce să căscă dinainte-ți... Câte zile și câte nopți ai călătorit, nici tu nu mai știi! Te-ai prăbușit, pierzându-ți simțirea. Ai mers, ai mers prin oceanul fără cărări, învârtindu-te și fără-mițându-te... Clipele ți-au părut zile, și zilele ani...

Și-ai ajuns în sfârșit în lumea noastră... Nădărduii într'un liman de odihnă, dar nădejdea ți-a fost scurtă... Un sineu venit din miază noapte te-a înșfăcat, te-a sdrobit, și după ce te-a pângărit, te-a aruncat în sloata murdară, unde ți se înecă cel din urmă vis, alb fulg, pribeag al unei lumi mai curate, sol al văzduhului nepătruns.

*

Suflete, de ce te sbați? de ce te frământași așa când vezi fulgul cum piere, singuratec, el care împărățise odinioară în palatul de ghiață? De ce te înduioșezi și-i plângi soarta? Plângându-i-o nu ți-o plângi oare și pe a ta?

Și tu ești un biet fulg pornit dintr'o lume mai bună scaldat în luminile astrale, legănat în armonia sferelor cerești, ascunzând în cutele tale o scântee din dumnezeire, prefăcută în năzuință spre bine, frumos și ideal.

Te-ai prăbușit din înălțime și ai ajuns aici... În urechi îți răsună însă armonia cerească, și în suflet mai bate încă ritmul divinității căzute odată cu tine.

Și ai vrea să le dai viață. Ai vrea să le prinzi și să le torni în forme nepieritoare... Dar o sbucnire de vânt te ia, te aruncă, te risipește în mici fărâme, isbindu-te în viroaga pururi deschisă a realităților, a micimilor, a nemerniciilor vieții.

2. O LACRIMĂ PE UN MORMÂNT.

Cel mai neprețuit prieten al tinereții mele, nuvelistul T. Cercel, a murit (1). Aflu de abia astăzi, deși a murit de un an...

Li perdusem urma. Scrisorile mele rămâneau pururi fără răspuns. Prietenii nu mai știau nimic de el. Rude nu aveă. Doar o bătrână mamă, ce i-a închis ochii necăjiți, dacă nu va fi murit ea întâiu.

Se ștersese de mult din viața mea. Dar acum când știu că sufletul lui chinuit s'a înălțat dintre noi, pentru totdeauna, acum când am pierdut orice nădejde de a-l mai vedea aici, în această lume, în care atâția ani am petrecut împreună frățeste, acum, în acest duios amurg de sfârșit de iarnă, icoana blândă a prietenului meu se încheagă dintre negurile nopții ce mă împresoară, prinde hiniță și-și pune mâinile reci peste fruntea mea fierbinte...

(1) A tipărit câteva schițe realiste admirabile în *Sămănătorul*.

Și stăm de vorbă.

Trec anii tinereții pe dinaintea ochilor ca ceva aieve: anii singurateci ai celei dintâi veniri în București, anii vârstei neînțelese, ai năzuințelor, ai iubirii sfoase și călcate în picioare, ai atâtor dureri mici ce ni se păreau totuși un ritm din marea durere universală.

Mă văd rătăcind cu tine, prieten iubit, prin împrejurimile Capitalei, fugind de oameni, urându-i poate, mergând tăcuți unul lângă altul și ascultând bătaia inimilor noastre nebune, care singure se înțelegeau și își mărturiseau dorințele ascunse, și încolțirile unor suferințe timpurii, ce dela douăzeci de ani aruncaseră o brumă grea peste ogorul sufletelor noastre.

Ne iubeam. Și acum, în această clipă, am siguranța că tu ai fost singurul om ce m'a iubit vreodată, primind în sânul tău prielnic revărsarea unor mărturisiri duioase, pe care le-ai luat cu tine în mormânt, tu, singurul ce le-ai auzit și le-ai alinat nu atât prin cuvântul tău rar ci prin dragostea și încrederea din care scoțeam puteri noi de răbdare și de resemnare.

Și apoi veniră anii tragici, ani fatalității.

Te văd și acum, prieten iubit, cu ochii rătăciți, privind în gol dintr'un colț al odăiei mele, frământat de acel demon al eredității ce aveâ să te doboare. Te aud bătându-mi la geam în puterea nopții, intrând ca o suflare de vânt, cătând un adăpost împotriva dușmanilor nchipuiți, căzând zdrobit pe patul meu. În negurile ce-ți învăluiau mintea o singură lumină mai deosebită. Și aceia eram eu. Te încredeai în mine. Din toate părțile ți se păreau că răsar dușmani nevăzuți de care fugai. Numai eu îți rămăsesem, stând împietrit de durere neputincioasă dinaintea acestei nenorociri de neînălăturat, dinaintea nebuniei livide, ce se apropia zi cu zi, nemijlocit, și trebuia să te cuprindă în brațele ei neiertătoare. Și te-a cuprins. Te-a sărutat. Ai nebunit. Iți aud și acum

răsul silnic, îți văd și acum ochii sângeroși. Din bun și blând erai rău. Dar pe mine nu mă uitaseși.

Te-am dus într'o casă de sănătate.

De acolo, în curând primeam vești bune. Imi scriai lucruri cumiști, pline de finețe literară, de descriții pitorești. Omul și scriitorul renășteau în tine.

Ai ieșit.

Erai tăcut și mai sfios ca odinioară. Te strecurai pe lângă ziduri ca o umbră. Te credeai ținta tuturor. Nici nu mai ridikai ochii înlături. Purtai o cruce în spate. Ieșai numai seara de frica privirilor cercetătoare.

Apoi viața ne-a despărțit ani și ani de zile, eu, ducându-mă în depărtările luminoase, iar tu întorcându-te sdrobot, să-ți sfârșești naufragiul vieții în satul de unde plecaseși, lângă bătrâna mamă nenorocită.

*

Și acum află că ai murit, că suferințele tale s'au sfârșit, că firea s'a răsbunat împotriva unor greșeli pe care nu tu le-ai săvârșit. Așa stă scris: greșelele părinților asupra copiilor! Ai băut întreg paharul. Ai murit cu mintea ră-tăcită. Scriptura s'a împlinit!

Dar dacă paharul vieții tale a fost amar, te bucuri astăzi de seninătatea eternității. Indoilele ce ne frământau nu-ți mai rod sufletul; realitățile vieții nu-ți mai pun cununa de spini; imperfecțiile firei noastre, ce ne-au adumbrit atât tinerețea, nu-ți vor mai ofili fruntea.

Tu ai murit.

Eu am rămas.

Și în acest amurg de iarnă târzie, în care îmi simt inima sfâșiată de atâtea întrebări dureroase, pe care nu ți le voiu mai putea spune niciodată, o frate al sufletului meu, nu știu dacă trebuie să te plâng sau să te fericesc.

Tu ai intrat în nepăsarea veșnică, iar eu am rămas acelaș, ca la douăzeci de ani, nesigur, șovăitor, nefe-

ricit, închis în temnița inimii mele, bănuitor și neîncrezător, lovit de bicile fatalităților sufletești. Eu un val sbucimat și tu o rază de lumină, doi ochi nepăsători, senini, și eterni în care nu văd nici iubirea cu care mă învăluiai odinioară.

Te chem, te implor, te ameninț.

Nimic.

Mă înduioșez zădarnic.

Să-mi șterg lacrima ce mi se prelinge pe geană. S'o șterg repede și să n'o întreb:

— Pe cine plângi, lacrimă necruțătoare?

3. OMUL PEȘTERII...

Se joacă «Fedra».

Pe scenă stă regina legendară în tronu-i acoperit de purpură. E galbenă. Se frământă. Pieptul îi svâcnește în tresăriri grăbite. Plângerea i se revarsă apoi din gâtlee ca un șuvoi scăpat de sub scocul morii. Cuvintele năvălesc unele după altele, aprige, pornite. Glasul, când se înalță ca un val când se potolește, zdrobindu-se în lame ce prevestesc o mânia viitoare.

Își jelește soarta nedreaptă; își pune mâinile pe sân, voind să-și aline fiorul strecurat cu sila în inimă. Focul o mistuie. Para îi trece prin vine; îi dogorește obraji; îi furnică prin trup.

Infrântă de patimă, ea cheamă cu un glas, în care cântă muzica tuturor îngerilor, pe tânărul prinț Hipolit, ce rămâne rece la orice ademenire.

Se gândește apoi o clipă. Hipolit e fiul bărbatului ei, rătăcit pe mare. Flacăra iubirii ce o încinge nu e deci fără prihană; zeei și oamenii o privesc ca pe o nelegiure. Grozăvia incestului i se trezește în minte. Geme acum nenorocita regină, ca și cum ar fi înjunghiat-o cineva.

Dela ruga umilă trece la răsvrătire.

Stă publicul țintuit ca un singur om.

Mii de ochi privesc sfâșierea reginei disprețuite, mii de urechi îi ascultă plângerea duiosă ca și vaerul vântului de toamnă. Ți se pare totuși că e numai un singur ochi uriaș de Ciclop, o singură ureche în pâlnia căreia se aruncă cuvântul de foc și de ghiată al Fedrei.

Sunt mii de inimi, dar numai una singură bate; sunt mii de piepturi, dar numai unul singur se umflă și se adâncește în desnădejde; sunt mii de gâtlejuri, dar numai unul singur se înăbușe, cerând mai mult aer.

În tot teatrul nu se văd decât două ființe: nenorocita regină și privitorul. Altcică nu există. Stăm cu toții atârnați de versul ce cade din gura Fedrei, ca un rod dintr'un ram. O vorbă ne ridică și alta ne afundă.

Și cu toate astea, între privitor și regina tragică mai e cineva la mijloc, pe care îl uităm.

Mai e sufleurul...

*

Cine ești, tu, ființă pitită în cușca luminoasă? Cine ești, tu, melc, cu casa în spinare? Pentru ce te târăști pe brânci ca un Troglodit în peștera ce te fură privirii noastre?

Nimeni nu știe de unde vii și unde te duci, nimeni nu știe de ești tânăr sau bătrân, blond sau brun, frumos sau urit. Nimeni nu te-a văzut.

Ești tu ceva aieve sau numai o stafie? Arunci o umbră pe pământ sau ești omul ce și-a pierdut umbra?

Pe afișele colorate nu te zăresc; în reclamele luminoase nu reverși încă literile de foc ale numelui tău.

Tu ești cel ce n'are nume.

Pentru tine lumina zilei nu strălucește. Dacă ai veni la soare te-ai topi ca un fulg de zăpadă. Liliac de noapte, nu te ivești decât când se lasă negurile înserării. Te strecoari pe străzile întunecoase. Mergi sau plutești? Nu știi. Tu nu trăești cu adevărat decât la răsărirea zo-

rilor rampei. Când cortina se ridică, începi să respiri. Dar ca nimeni să nu te vadă ți-ai luat și cușca în spate ce ți-a fost și leagăn și-ți va fi desigur și mormânt.

Stăm cu toții sub farmecul tragedianei. Plângerea ei ne înduioșază; versul ei ne înalță și ne scoboară ca ritmul unui val de mare.

Versul însă i l'ai suflat tu; fiorul ce-i frământă sânul a pornit de pe buzele tale, șoptitoare. Oprește-te o clipă, și vraja ce ne ferecă de fiecare cuvânt al Fedrei, se risipește. Privirea îi rătăcește; glasul îi tremură nesigur; firele ce ne țineau legați de ființa ei se desfac deodată, lăsându-ne dinainte realitatea: o artistă ce trăește numai viața scenei.

Între atâți actori cunoscuți și slăviți de toată lumea; între atâtea ambiții deslănțuite; între atâtea nume zgomotoase ca o fanfară de război; în mijlocul acestei furii de umbre strălucitoare, de regine tragice, de eroi fatali, de cuceritori de inimi și de țări; în mijlocul acestui raiu de lumini, de scăpărări electrice, de rochii bogate, de sânnuri goale, de tinerețe increzută și de bătrânețe neîngăduitoare, îmi place să te evoc pe tine modest locuitor al peșterilor, Trogloditul, pe care nimeni nu-l vede și nu-l aplaudă!...

Și cu toate astea, ochii Fedrei îndurerate te învâluie mișcător, implorându-ți versul ce urnează; cu toate astea, și eroi, și fanți, și cuceritori, și nebunul prinț Hamlet ca și Lady Macbeth stau umiliți dinaintea peșterii tale, și se tem de mânia ta.

Fără tine, Cyrano nu și ar suspina dragostea la balconul Roxaniei, nici mâinele lui Othelo nu s'ar înfige în pielea subțire a gâtului Desdemonei. Fără tine pumnalul asasinului ar cădea jos și curtezana nu s'ar mai da plăcerii. Fără tine, Romeo și-ar pierde farmacul poeziei și Fedra ar geme, dar nu ar cuvânta!

Pe tine deci te cânt, ființă fără nume, fără vârstă și

fără sex, general ce duci luptă fără să te arăți pe câmpul de bătae, o simbol al modestiei!

Tuturor de pe scenă le dai *tu* viață; dar aplauzele și laurii îi culeg numai *ei*.

Și, pe când florile cad pentru alții, tu, ca un om ce și-a îndeplinit datoria, te târăști din peștera ta fermecată, nevăzut și neștiut de nimeni, fără invidie și fără deșărtăciune, strecurându-te spre îndepărtatele ulițe ce adăpostesc maiestatea ta anonimă.

E. LOVINESCU.

DESTINELE ȘTIINȚEI ȘI METAFIZICEI

CELE TREI PARALOGISME ALE FILOZOFIEI CURENTE.

(Urmare).

II.

§ 6.

Cum ne-am putea lămuri că progresul filozofiei a putut fi contestat, că s'a văzut în filozofie un imens și decepționant cerc vicios, o pietinare pe loc, o discuțiune neterminată, fiindcă e interminabilă, în jurul acelorăș probleme obsedante și monotone? Filozofia să fie oare o veșnic neisprăvită până a Penelopii, un „perpetuum mobile“ realizat în domeniul cunoștinței? Cum s'a putut exclamă cu Ecleziaștul că în materie de filozofie „nimic nou sub soare“?

Cauza primă, nucleul acestor negațiuni, e confuziunea care se face de ordinar între cele două specii distincte de progres, pe care sociologul G. de Tarde le-a invederat cu spiritul său subtil (1), anume: progresul — *acumulare* și progresul — *substituire*.

Progresul metafizic, progresul filozofiei constă esențial și exclusiv aproape, din *acumulare*; orice teorie, orcât de îndrăsneată ar fi recunoscută la un moment dat istoric, continuă de a atrage unele spirite, ea persistă să sugereze idei sau chiar concepțiuni noi; spre pildă alegem la întâmplare, cazul filozofiei lui Schopenhauer, care multă vreme a fost neînțeleasă. Chiar dacă un sistem metafizic e înlocuit sau e părăsit el nu se pierde pe vecie, căci e o bogăție câștigată, e un punct de vedere asupra lumii

(1) G. Tarde *Les lois de l'imitation* (Edit. 5-ca. p. 161) Autorul privește această subdiviziune dintr'un alt punct de vedere.

descoperit în chip definitiv și utilizabil ori și când. Nici un sistem filozofic nu e prea învechit, pentru ca să dispară cu desăvârșire; patrimoniul filozofic al omenirii se îmbogățește neconținut acumulând concepțiuni lângă concepțiuni. Sistemele metafizice sunt ca și acei viermi (*rotifere*) care par a fi morți, fiindcă sunt uscați, dar peste cari e destul să turnăm o picătură de apă, pentru ca ei să reînvieze și să înceapă o viață activă în locul vieții latente pe care o duceau până atunci. Nici o problemă metafizică nu e definitiv clasă, nici chiar aceia a Divinității. Ei bine, tocmai această nuanță *sui generis* a progresului filozofic a produs iluziunea regretabilă a non-progresului gândirii filozofice, a învârtirii sale pe loc. Coexistența tuturor sistemelor filozofice a dat impresiunea eronată a înțepenirii filozofiei în aceleaș făgașuri.

Acelaș lucru se petrece și cu progresul gândirii științifice? Nu. De această dată întâlnim cealaltă înfățișare a progresului. O *teorie* științifică este definitiv *aproape* părăsită, când declararea ei în fals s'a făcut cumpănit, după cercetări experimentale de o rigurozitate inatacabilă, cel puțin pentru moment; ea dispare întocmai cum nimic nu mai rămâne în timpul verii din zăpada din iarna trecută. Dar am zis restrictiv „*aproape* definitiv părăsită“, fiindcă substituirea în știință nu e absolut pură, ea conține și elemente împrumutate acumulării filozofice, adică o *teorie* științifică părăsită poate sub o formă apropiată noilor cuceriri experimentale să reînvieze și să trăiască o viață nouă. Ceea ce mai cu seamă nu se distruge, nu se pulverizează nici odată în evoluțiunea științei, ceea ce face conținutul aparentă a gândirii științifice e stocul de experiențe deplin câștigate. Teoriile pot trece, experiența rămâne; experiența speciei e tezaurul care veșnic crește, e energia care nici odată nu se istovește.

Substituirea fără aliaj o găsim însă exclusiv în activitatea practică, în activitatea economică omenească, în aplicările tehnice ale științei, — și acum ne putem explica mai bine, de ce știința se supune mai mult progresului — substituie decât progresului — acumulare: ea este esențialmente practică. O mașină învechită, când alta mai practică s'a inventat, e părăsită cu desăvârșire, dacă cel care o întreținează nu vrea să dea faliment. Locomotiva s'a substituit aproape pretutindeni, unde s'a putut, diligenții, iar vapoarele moderne cu aburi triremelor antice. Cine s'ar mai

luptă astăzi cu săgeți și catapulte, când avem arme Mannlicher cu repetițiune și tunuri Krupp irezistibile?

După cele de mai sus, suntem în stare acum să lămurim pe deplin pricina negării progresului filozofic, e tocmai confuziunea în filozofie a punctului de vedere substituire, științific și practic cu punctul de vedere acumulare al metafizicei. În adevăr dacă căutăm să fixăm trăsăturile directrice și ideile dominante ale gândirii filozofice contimporane, constatăm imediat efortarea, uneori foarte subtilă și indiscernabilă, de a privi evoluția gândirii filozofice cu ochii omului de știință. Această încercare e mult mai importantă, mult mai gravă decât la prima enunțare s'ar crede, cu consecințe multiple și fatale. Credem că ne facem o datorie de sinceritate denunțând unele — cele esențiale — din paralogisme filozofice contimporane, încercând a arunca o lumină imparțială pentru ca astfel să fie evitate, *dacă se va putea*. Spiritul contimporan nu poate rămânea multă vreme prizonierul unor precugetări primejdioase și chiar obscurantiste.

Incontestabil, cea mai evidentă caracteristică a filozofiei de sub ochii noștrii, e înflorirea ipertrofiată a spiritului critic, a criticismului sub forma kantiană sau, în Franța, sub forma Renouvieristă. Ce este în puține vorbe criticismul sau spiritul critic? Este efortarea de a reduce filozofia la o simplă analiză a cunoștinței omenești, la speculațiuni alambicate asupra marginelor și naturii acestei cunoștințe; dar mai cu seamă e continuă și absorbanta discuțiune asupra *valorii* proceselor cognitive ale spiritului nostru. Pentru câți mai mulți aparițiunea criticismului este cel mai mare eveniment al evoluțiunii filozofice, este cel mai indiscutabil progres. Atunci cum mai putem înțelege că sprijiniți tocmai pe criticism cei mai mulți, și poate chiar aceia care trâmbițaseră progresul, vin și ne șoptesc cu lacrimile în ochi, îndoliați despre „tragica moarte” a metafizicei, care fusese gloria filozofiei până acum?

§ 7.

A. Paralogismul criticist. *Criticismul* — enunțăm clar chiar dela început ideea noastră — *a transformat discuțiunea asupra naturii și marginilor cunoștinței, într'o discuțiune asupra însăși existenței acestei cunoștințe și a obiectului*

său. Criticismul, în loc de o analiză imparțială a fundamentelor cunoștinței omenești, ne dă o *valorificare* a acestei cunoștințe; el metamorfozează critica metafizicei într'o negare completă a posibilității acesteia, analiza devine o disoluțiune. Teoria cunoștinței s'a transformat, în mâinile feciorelnice ale lui Kant, într'o suprimare absolută a metafizicei, și aceasta, sub cuvântul că *valoarea* ei nu suferă comparațiune cu valoarea științei, care singură poate fi întemeiată pe judecăți sintetice a priori, adică pe adevăruri universale și necesare, valabile ori unde și ori când, care să smulgă asentimentul tuturor capetelor normale omenești. Metafizica anume nu e posibilă, fiindcă prețuită în raport cu matematica și fizica — așa cum le înțelegea Kant—valoarea ei obiectivă este nulă. Kant a transformat astfel o chestiune de fapt: existența metafizicei, într'o chestiune de valoare: cât prețuește metafizica, dacă vreă să treacă drept o știință tot atât de sigură ca și geometria lui Euclid și fizica lui Newton, cei doi poli ai gândirii științifice, după Kant. Criticismul nu face decât să nege *trecutul*: evoluțiunea metafizicei, printr'o situațiune *actuală*: problema valorii cunoștinței metafizice. Kant eră un spirit care trăia într'o lume subtilă de valorificări; pentru el stările psihice secundare, intelectualizate, colorate de un timbru afectiv delicat, puteau suprima stările psihice primare, stările de fapt, stările care se impun prin forța brutală a realității lor. I. Kant concepea posibilitatea unei expansiuni nețărmuite a *Valorii*, Kant eră un idealist profund, cu toate protestările sale, eră precursorul latent al „idealismului magic“ al mișcării romantice de după el.

Pe Kant îl urmărea fantoma ontologiei; și pentru ca să distrugă definitiv argumentul străvechiu al Sf-tului Anselm, perfecționat de Descartes, după care esența acopere existența, l-a văzut alucinatoriu pretutindeni, și a alunecat în cel mai strâmt nominalism. Pentru ca nu cumva cineva să fie tentat ca din investigațiunea: „dacă e posibilă metafizica“, să ajungă la fondarea solidă a acesteia, precum el a ajuns de altfel punându-și întrebările „cum e posibilă o matematică și o fizică pură“, s'a încercat, prevenind o asemenea sfortare, să soluționeze problema imparțială a posibilității metafizicei într'un sens neașteptat și nelegitim, negând adică existența și posibilitatea de a se întocmi a acesteia. Dar această problemă: „e posibilă metafizica“ poate fi soluționată tot atât de bine și afirmativ,

depinzând de intențiunea primordială, așa cum s'a făcut în timpul nostru, foarte recent. Cum Kant, încercând să distrugă pretențiunile ontologice sub toate formele sale, conchide la imposibilitatea metafizicei, tot astfel, spre pildă, d-l Bergson, din potrivă, scăpat de acest idol anti-ontologic, conchide la posibilitatea și necesitatea chiar a metafizicei. Chestiunea de fapt nu devine o chestiune de drept, și valoarea nici nu închide, nici nu neagă existența. Chestiunea de fapt și chestiunea de valoare sunt două probleme distincte, și nu poate fi vorba între ele de inferioritate sau superioritate, ci numai de diferență.

Tot după I. Kant metafizica umblă după totalitatea absolută a condițiunilor experienței, obiectul său e astfel mai pre sus de orice experiență posibilă, fiindcă totalitatea experienței nu poate fi obiectul unei experiențe sensibile. Atunci, cum scria d-l Poincaré despre ipotezele științifice, metafizica, e drept, că nu poate fi verificată perfect nici odată de experiență, dar nici *contrazisă* definitiv de aceasta, deși e o sugestivitate a ei. Dar o experiență nici nu poate s'o *condamne* fără apel, cum se întâmplă cu o teorie fizică, fiindcă, după cum vom vedea mai târziu, metafizica nu urmărește sistematizarea unificată a experienței. De aceea nu i se poate aplica criteriul științei, apelul la experiență, n'o putem pune pe planul geometriei și fizicei, care recurg, una la intuițiunea pură, cealaltă la categorii și intuițiune sensibilă.

Precum a observat adânc și Hegel, cum putem dovedi oare, dacă o cunoștință e posibilă sau nu: prin analiza cunoștinței, care repede se poticnește în valorificarea acesteia, sau prin însăși funcțiunea de a cunoaște? Cum putem ști, spre pildă, dacă cineva e un bun fierar? Oare prin cercetarea subtilă a aptitudinilor sale, cercetare care poate da ușor greș și care poate fi denaturată de aprecieri subiective și perfide, sau din potrivă punându-l pe fierar să lucreze, observându-l în fiecare clipă, observându-l nu o zi, ci cât mai mult posibil? Pentru mine nu există greutate în selecțiunea dintre cele două alternative.

Aceeaș dublă întrebare ne punem și în fața criticismului contemporan. Putem fixa imparțial, disecând (dacă ar fi posibil fără cerc vițios) însuși instrumentul intelectual cu care noi facem metafizică, dacă această disciplină omenească e posibilă? Sigur că nu. Nu putem ști, dacă o cunoștință e posibilă, decât numai încercând să cunoaștem în direcțiunea

ei. Deși în viața curentă e greu, totuși noi trebuie, să facem diferența între *funcționarea*, întrebuintarea însăși a intelectului și *conceptul* pe care ni-l facem despre natura și mecanismul acestei funcționări. Ideia ce ne-o facem despre metafizică și însuși faptul de a creia un sistem metafizic nu se implică, nu se suprapun; întrebuintarea nu acopere noțiunea. Mentea a creiat spontan metafizica fără să se întrebe, dacă ea e posibilă; iar acum critica analitică nu poate să atrofieze această funcțiune atât de adânc ancorată în armonia noastră mintală prin valorificări pârtnitoare.

Diogene Cinicul dovedea că mișcarea există, mișcându-se în piața în care Zenon Eleatul, prin argumente de o tărie turburătoare și astăzi, respingeă peremptoriu posibilitatea mișcării. Dar ni se va obiectă că metafizica până acum n'a ajuns la rezultate apreciabile comparativ cu celelalte „științe” și că prin urmare e momentul să cercetăm însuși organul spiritual care „metafizichează” și să vedem, dacă nu cumva e ceva greșit sau rău întocmit, dacă nu cumva nu există ceva chiar de-a rădăcina stricat. Nu cumva un meșter puțin iscusit a făurit o mașină ciudată care face mult sgomot fără să producă ceva? Am văzut că asimilarea metafizicei cu celelalte științe nu face cinsto nici metafizicei, nici celorlalte științe. Dar afară de asta, ce ne îndreptățește pe noi să credem că dacă „mișcarea” metafizicei n'a fost posibilă — să zicem! — până acum, metafizica nu se „va mișcă” mâine sau poimâine? Organul metafizic nu e ceva absolut delimitat în sistemul spiritului nostru, nu e un „lucru”, nu e o realitate statică, stereotipată, un district cu contururi prefixate, pe care să-l putem cercetă obiectiv; procesele spirituale care fac metafizică, ca și spiritul în general, sunt în devenire, sunt o realitate dinamică, sunt o *tendință* nu un *obiect*. Suntem din păcate prea mult înclinați să considerăm momentul actual tranzitoriu al rațiunii noastre, drept forma sa definitivă. Practic poate e util să credem, teoreticește e inexact. Dacă s'a renunțat la ideia că omul în genere e scopul evoluțiunii sau al creațiunii, cum se ziceă altă dată, încă nu s'a eliminat prejudecata, tot atât de primejdioasă, că *generațiunea prezentă*, e termenul final al laborioaseilor sfortări evolutive ale naturii.

În parte Kant a întrevăzut că metafizica e încă o *tendință*, însă el a văzut în aceasta, o slăbiciune, o scădere a

metafizicii. El credea că celelalte științe nu sunt tendințe, ci obiecte, lucruri, realități statice, definitive. El nu-și putea imagina o evoluțiune a fizicii, o evoluțiune a geometriei, nu putea admite o transformare remarcabilă a științelor matematice și a celor naționale, cum se admite astăzi. Acum e deplin câștigat că Știința cu S este un ideal, că investigațiunile științifice sunt într-o continuă, deși nu bruscă, dezvoltare, într-o necurmată prefacere, că științele sunt construcțiuni probabile și ipotetice urmărind un punct final, de care tind să se apropie ca o curbă de asimptotă sa, punct care se depărtează însă neconținut, și care ar fi certitudinea științifică definitivă. Așadar, chiar dacă admitem că metafizica până acum n'a putut prinde nici un adevăr echivalent axiomelor geometrice, critica cunoștinței nu trebuie să socotească instrumentul metafizicii, spiritul, ca o realitate *dată* odată pentru totdeauna, ea nu poate prevedea evoluțiunea ulterioară a metafizicii, nu poate ști a priori dacă o viitoare reacțiune metafizică nu va putea dovedi de fapt posibilitatea existenței unei metafizice, firește, fără pretențiuni incompatibile cu natura sa. Concepțiunea kantiană despre spirit și cunoștință în genere e încă venerabila concepțiune scolastică, care socotea spiritul ca și cerul o sferă de cristal imutabilă și incoruptibilă.

„Critica trebuie în adevăr, ca știință, să subsiste sistematic, deplin, și până în cele mai mici detalii, mai înainte de a fi vorba de a stabili o metafizică, sau chiar de a concepe speranța îndepărtată de a avea una“ (1). Acestei aserțiuni noi opunem alta tot atât de îndreptățită, cel puțin: „a voi să cunoaștem mai înainte de a cunoaște, e tot așa de absurd ca și înțeleapta precauțiune a celui scolastic care voia să învețe a înotă mai înainte de a se arunca în apă“ (2).

Problema „dacă metafizica e posibilă“ nu va fi bine venită și bine primită decât atunci când metafizica va fi sistematizată, va fi solid și perfect întocmită cum sunt matematicile și fizica, ca să ne punem în punctul de vedere kantist. Sau acesta, după chiar mărturisirea lui Kant, nu s'a întâmplat și prin urmare nimeni nu are o rațiune suficientă să afirme că metafizica, dacă până acum nu s'a con-

(1) I. Kant *Prolegomenes à toute Métaphysique future* (Trad. Tissot) p. 19.

(2) Hegel *Logique (trad. Vera)* v. I. p. 193.

stituit, nici de acum înainte nu se va constitui. Metafizica e în devenire ca și realitatea pe care ea încearcă s'o exprime, căci odată cu înlăturarea concepțiunii universului static, a trebuit să suprimăm și concepțiunea unei metafizice date definitiv, dar tot așa de definitiv imposibilă de a se înjgheba. Kant a făcut cum ar fi făcut un arhitect care, dorind să studieze temelia unei clădiri, s'ar pune să dărîme însăși clădirea mai înainte de a se fi slujit de ea. Dacă curiozitatea e îndreptățită, fapta e nebunească. Căci ce înseamnă temelia fără clădire?

Paralogismul criticist isvorăște din impresiunea iluzorie că dacă am ajuns să discutăm fundamentul metafizicii e pentru că acest temei e cu totul șubred, e chiar inexistent. Fără îndoială, Kant caută să stabilească și fundamentul matematicii și fizicii, însă nu cu aceeași intențiune, nu în același spirit cum încearcă cu metafizica. El, cum de altfel a mărturisit deseori, nu s'a îndoit nici o clipă că științele mai sus citate n'ar avea temeiuri de nesgduit, și dacă se întreabă *cum* ele sunt posibile e pentru ca să aplice discuțiunea și rezultatele acesteia la problema posibilității metafizicii. El nu se putea lipsi de discuțiunea fundamentului fizicii și matematicilor, tocmai fiindcă nu s'a îndoit nici odată de acest temei; știința eră un *fapt* care avea evidența în sine, eră „aliquid inconcussum“. E lesne să remarcăm că numai față de știință Kant a avut o atitudine neprevenită. De aceea Kant, cu adevărat obiectiv față de știință, și-a pus problema: „*cum* sunt posibile o fizică și o matematică pure“, pe când față de metafizică, pe care o socotea ca pe un „ce“ care ar *putea* să fie dat, ca un postulat moral, s'a întrebat dacă poate să fie *dată* ca și celelalte științe, și astfel a devenit negativist și subiectiv. În fața metafizicii nu se mai întreabă „*cum* e posibilă“ ci „*dacă* e posibilă“, față de știință pune chestiunea de fapt, față de metafizică chestiunea de valoare.

Dacă metafizica e posibilă nu putem ști a priori, prin însăși critica instrumentului cunoștinței, ci numai *cum* ea e posibilă, atunci când se va constitui ca și celelalte științe. Căci dintre toate fenomenele, cunoștința în primul plan desfide orice prevedere serioasă. Ce putem ști despre progresele spre pildă ale fizicii sau biologiei peste 50 sau 100 de ani, nu vorbesc de mai mult? Putem ști anticipat ce ne va desvălui experiența peste acest timp? Sigur că nu. Treaba celui care afirmă contrarul să dovedească, dacă va

putea! Teoriile sau invențiunile care au fost înțelese mai târziu intră în altă categorie. Dacă s'ar fi știut mai dinainte că ele vor fi primite peste câțiva ani, de sigur, că ele n'ar mai fi așteptat reparațiunea târzie, însă nu zadarnică, a posterității. Deci posibilitatea metafizicei nu se poate dovedi decât numai prin experimentul acestei posibilități, adică construind sisteme metafizice, care vor fi selectate cu timpul de conștiința omenească. Critica cunoștinței nu poate ști *dacă* o cunoștință e posibilă, ci *cum* ea e posibilă, și încă cum ea este posibilă până acum, fiindcă nu trebuie să socotească nici odată, cum am văzut, conștiința și cunoștința ca o realitate „ne varietur“.

Putem însă pretinde alunecând pe povârnișul opus că criticismul nu constituie un moment capital al evoluțiunii filozofiei în genere? Observațiunile de mai sus, orcât de severe ar părea, socotesc că nu îndreptătesc o asemenea radicală negațiune. Nimeni, cu toate acestea, nu poate să prețuiască mai mult decât noi valoarea spiritului critic, foloasele, rolul și natura sa. Teoria cunoștinței e o problemă capitală, o problemă centrală a filozofiei contimporane, însă nu în înțelesul strict kantist. Teoria cunoștinței nu va avea drept țintă să suprime metafizica, ci să-i indice direcțiunile în care *n'are* să se avânte; din acest punct de vedere teoria cunoștinței este o introducere, o propedeutică indispensabilă la metafizică. Intru cât kantismul și comtismul au stabilit satisfăcător diferența dintre știință și filozofie sau metafizică, ele constituie un pas mai departe, o ascensiune a sforțărilor filozofice; ele au consacrat sciziunea dintre știință și metafizică, care începuse chiar din antichitate și se continuase de alungul erei moderne, fără a fi vizibilă. Științele am văzut că au eșit din sânul metafizicei și au continuat să trăiască multă vreme la acest sân; dar, după ce ele au dovedit că pot trăi de sine, divorțul eră fatal, diferențierea necesară și fără întârziere. Metafizica trăise pentru alții până acum, sosise momentul să trăiască și pentru ea. Cele două curente sus numite ale filozofiei au făcut încă mai bine decât înainte să iasă în relief absolutul; afirmațiunea științei relative în fața absolutului a devenit o cheazăsigură a metafizicei. E o funcțiune înăscută a spiritului să alerge veșnic după soluțiuni metafizice, fiindcă relativul conține în sine germeul distrugerii sale; *ceea ce e relativ e ceea ce trebuie să fie veșnic întrecut*. Orice explicațiune științifică nu

poate să fie definitivă, statornică, fiindcă orice explicațiune atrage după sine o alta, și, cum zice Byron, după o explicațiune dorim să auzim și explicațiunea explicațiunii. Pentrucă relativul e neîndestulător, e imperfect, absolutul ne atrage neîncetat; și pentrucă absolutul, deși în noi și în jurul nostru, e totuși foarte departe, am creat în cursul veacurilor știința, cunoștință provizorie, „de provision“, cum zice Descartes, practică, omenească, relativistă. Dar să băgăm de seamă, diferența dintre știință și metafizică nu trebuie s'o transformăm într'o exaltare speculativă a științei și o negațiune sistematică și neinteligentă a metafizicei. Nu trebuie să punem stavile speculațiunilor metafizice, nu trebuie să decretăm absolutul inaccesibil, oceanul infinit al „lucrului în sine“ insondabil. De altfel chiar dacă am face, străduințele noastre ar rămâne în parte zadarnice. Firea omenească e plină de antinomii. Omul nu poate prinde în asentimentul tuturoră — consimțământ provizoriu — decât ceea ce e relativ, și totuși, sau, pentru aceasta tocmai, râvnește neîncetat după absolut, din care de abia din când în când poate să fure câteva crâmpeie însângerate de mâinile sale. Pozitivismul cel mai strict, pozitivismul absolut postulează metafizica. — „Noi nu suntem făcuți pentru o certitudine absolută“ — zice el. Ce ne rămâne să facem? Să ne mărginim la relativ pururea nesigur și mutabil? Ar fi să transformăm relativul într'un absolut nepermis, în cel mai rău, în cel mai detestabil dintre absoluturi. Ne rămâne deci, prin chiar definițiunea relativismului, goana după absolut. Sau omul va consimți să se mulțumească cu relativul, cu ceea ce e schimbător, va consimți să clădească pe nisip, să considere problema absolutului drept un tic de maniac cronic? Cine știe! Ori și cum, noi credem că e mai bine să lăsăm spiritul omenesc să-și continue încercările sale metafizice, muncă de Sisif, să îngăduim sufletului nostru să se cufunde în sânul unei lumi mai mângâietoare, fiindcă e desăvârșită și necondiționată, lume către care toți — unii mergând inconștient, alții zburând conștient — tindem din toți porii noștri. Să nu irităm inutil spiritul punându-i zăgazuri omorătoare. Relativismul intransigent silește funcțiunea metafizică să se lupte contra unui obstacol inexistent, luptă din care ar putea eși ciuntită. Și cu ea s'ar mutila chiar spiritul omenesc în totalitatea lui organică. Poate scăpătarea simțului metafizic, a simțului care ne îndeamnă să nu ne mulțumim nici odată cu ceea ce este

dat, e scăpătarea însăși a spiritului nostru, e bancruta nobleței spirituale a omului.

Afirmațiunea dogmatică: *noumenorum non datur scientia*, lumea inteligibilă n'o putem cunoaște, ultra-fenomenul este de nepătruns, sunt afirmațiuni anti-filozofice, sunt un gest de umilință și de modestie creștinească, dar nu pot fi o atitudine intelectuală. Relativismul, în sensul admis astăzi, — nu putem eși din lumea reprezentării fenomenale — este esențial religios și sociologic.

E religios fiindcă, după cum am mai văzut, ceea ce poate fi accesibil eforturilor volitive ale omului e numai relativul; numai fenomenul poate fi supus calculului omenesc și poate fi folosit pentru creșterea energiei noastre, „spre o mai mare glorie a omului“. Cercetările mai noi asupra mitologiei comparate (1) ne-au dovedit că primul produs al inteligenței omenești în străduința sa de a fi în lume „at home“, în familie, nu este religiunea pură, ci magia. Magia e substratul universal care e identic la toate popoarele globului; e un fond tenace și ireductibil, pururea amenințător; ea apropie pe oameni pe când religiunea îi diferențiază. Magia, sub cele două forme ale sale „imitativă „și „simpatică“, se caracterizează în primul rând printr'o încredere *jără nici o margine* în forțele omenești: omul prin câteva cuvinte neinteligibile poate să producă ploaia, să stăpânească fulgerul, etc., poate să omoare un dușman îndepărtat aruncând în foc imaginea lui de ceară. Religiunea a apărut din clipa în care omenirea decepționată a recunoscut slăbiciunile sale și deci supremația unor spirite sau a unui Spirit. Dacă omul nu poate să ordone lumii e pentru că Universul trebuie să fie cârmuit de forțe sau spirite superioare lui, concepute super-antropomorfic, pe care trebuie să le dispună în favoarea sa prin rugăciuni, ofrande, sacrificii, și nu prin descântece ordonatoare magice. Religiunea e astfel o primă efortare spre relativism, poate momentul hotărîtor al îngrădirii aspirațiunilor intelectuale omenești. Ea păstrează însă dela magie dorul de a stăpâni evenimentele; însă, prin ipoteza unor spirite supra-omenești, ea introduce noțiunea de arbitrar. Omul continuă să conducă fenomenele, însă prin mijlocirea divinităților, cu volițiuni nesigure, dar ușor de înduplecat și deci de

(1) Să se vadă. *Frazer Le rameau d'or*. I. (Paris, Schleicher) 1903 în special capitolul al 3-lea al primii părți.

determinat printr'un anume cult. Știința perfecționează metoda magiei, verifică cu strictete postulatul magic al uniformității și legalității naturii, elimină însă arbitrarul religios, păstrând dela religiune relativismul său, deplin câștigat. Religiunea e puntea de trecere dela magie la știință; omul de știință e un magician mai circumspect. Peste el se revarsă ceva din prestigiul magicienilor australieni, care ajung să fie adorați ca regi atotputernici sau ca divinități.

Când zic dar că nu pot pătrunde în lucrul în sine, nu spun altceva decât că cunoștința lui n'are nimic aface cu Acțiunea omenească, că cunoașterea lui, din punctul de vedere al adaptării omenești, este inutilă, că, cu metodele actuale de cunoaștere, care nu sunt decât slave ale Voinții de a fi, nu putem să intrăm în contact cu realitatea în sine care nu poate fi folosită, ci numai contemplativ înțeleasă. Înțelegerea deplină a realității în intimitatea sa ar face inutilă adaptarea și acțiunea, atunci ne-am identifică cu lumea și problemele ar dispărea cu desăvârșire.

E de asemenea, în al doilea rând, un fenomen sociologic, pentrucă, după cercetările contemporane sociologice (Durkheim, Izoulet, de Roberty) funcțiunea reprezentativă superioară, rațiunea, este în cea mai mare parte un produs social, o oglindă a formei, a structurii sociale. Categoriile minții noastre sunt copii ale structurilor primitive sociale, în care omul a trebuit să se desvolte, să progreseze; astfel că cunoștința e relativă, e dependentă de societatea omenească, de exigențele ei, de posibilitățile ei de a adapta Universul la formele sale de înțelegere (1). La origine, în societățile preistorice și actuale sălbatice, toate manifestările sociale îmbracă caracterul religios; dar nu numai la origine, ci totdeauna, tot ceea ce e profund social, tot ceea ce isvorăște din chiar natura intimă a societății, a solidarității, se înfățișează cu un coeficient indiscutabil religios, cum de altfel am accentuat în partea I.

Dar putem urmări mai departe raporturile dintre relativism și celelalte manifestări strict omenești. Se știe că concepțiunea relativistă a cunoștinței reduce toate cunoștințele la percepțiunile ce le poate avea un subiect, un

(1) Să se vadă, între altele, *Année sociologique*, de sub direcțiunea d-lui Durkheim, anul 6-lea *Durkheim et Mauss Clasifications primitives*, unde se dovedește amănunțit că genul și specia, categorii esențiale ale minții logice, sunt copii după diviziunile sociale primitive: fratria și clanul.

„eu“ și exclude cu desăvârșire ontologia. Orice sistem care tinde să închidă speculațiunea și gândirea filozofică în marginele cunoștinței relative omenesci se încoronează fatal printr'o morală. În orice doctrină idealistă, morala devine axa speculației, pivotul în jurul căruia ea se mișcă; devine scopul ei. Dacă ne închidem în activitatea exclusivă a intelectului restrâns, singura justificare a unei asemenea atitudini devine etica, adică valoarea morală a unei asemenea atitudini. Astfel, ne explicăm de ce în sistemul kantian după negațiunile „Criticii rațiunii pure“ ne lovim de afirmațiunile dogmatice și dictatoriale ale „Criticii rațiunii practice“; de ce, mai cu seamă, cum am dovedit, cheștiunea de valoare, „rațiunea practică“ ajunge să primeze asupra cheștiunii de fapt, „rațiunea pură“, de ce analiza cunoștinței degenerează în distrugere și valorificare îngustă.

O altă idee conducătoare a timpului nostru, în opozițiune fățișe cu ideia criticistă studiată, e ideia evoluționistă, adică tendința de a privi totul, dar mai cu seamă în specie cunoștința, sub specie temporis sive originis, dintr'un punct de vedere genetic, genealogic. Și de această dată ne isbim de o interpretare unilaterală și eronată a spiritului evoluționist din care va purcede al doilea paralogism, paralogismul evoluționist, în contradicțiune cu sofisma precedentă. Deși premisele acestui paralogism sunt cu desăvârșire altele, încheerea din nefericire este aceeaș: negațiunea speculației metafizice.

§ 8.

B. Paralogismul evoluționist. *Pe când paralogismul criticist eră suprimarea faptului prin valoare, paralogismul evoluționist este întunecarea valorii prin fapt.* În cazul prim reflectiunea negă activitatea spontană, în cazul secund spontaneitatea, impulsuinea firească nu admite reflectiunea. Fiindcă toate cunoștințele noastre trebuie să înceapă cu experiența, fiindcă punctul de plecare al oricărei speculațiuni trebuie să fie cunoștința sensibilă, evoluționismul conchide că orice încercare de trecere peste această experiență este condamnată la o neisbândă cu desăvârșire sigură. Starea actuală în toată complexiunea ei, în toată vivacitatea sa, și intelectuală și afectivă — de unde și valoarea

rea sa, — trebuie să se eclipseze în fața punctului său inițial care e trecut; și care fiindcă aparține trecutului, e deslipit de noi, e mort, aparține oarecum naturii, e un fapt simplu, sec, *empiric*. Trecutul sau faptul deja împlinit ni se pare că se prezintă sub forma unui raport indisolubil, și din potrivă stadiul actual, și cu atât mai mult cel viitor, — ca ceva instabil, disolubil, care poate fi altfel, care deci nu e sigur, dacă indisolubilitatea e criteriul empiric al adevărului. „E imposibil să imaginăm o lege a conștiinței alta decât aceasta: că coeziunile indisolubile subsistă în noi în locul coeziunilor disolubile“ (1).

După iluziunea criticistă, ceea ce e derivat poate să suprimă pe acela din care derivă, iar după iluziunea evoluționistă acela din care derivă poate să nege ceea ce e derivat din el. În cazul dintâiu trecutul e un simplu moment pregătitor, și deci trecător, al prezentului singur real; în cazul al doilea trecutul e creiatorul prezentului cari prin el n'are nici o realitate statornică, ci numai una iluzorie. În criticism studiul posibilității metafizice, chestiunea de valoare devenea o negațiune a metafizice, o chestiune de fapt; în evoluționism speculațiunile actuale metafizice vii și deci de o valoare intelectuală netăgăduită sunt suprimate de constatările de fapt că anume totul trebuie să plece dela senzație și că senzația este relativă, omenească, pe când dialectica este o avântare neinstrunată dincolo de marginile oricărei experiențe posibile, o excursiune în absolut. Contra spiritului care stăpânește toată epoca, căreia îi aparține și Kant, epoca luminilor (*Aufklärung*), care avea o încredere exagerată în starea actuală a inteligenței omenești și care, din această pricină, nu putea înțelege faptul și activitatea spontană, primitivă, în naivitatea sa, evoluționismul reacționează lunecând în eroarea opusă, el neagă prezentul, realitatea complexă contemporană și exaltă faptul primitiv, punctul de plecare candid și brutal. Trecutul, „istoria“ e totul, prezentul e un epifenomen neglijabil, un lux, un martor inactiv, o fosforescență iluzorie.

Chiar dacă s'ar dovedi că toate cunoștințele noastre genetice au început prin a fi experimentale, însemnează că nici odată în dezvoltarea funcțională a spiritului omenesc nu vom putea da peste o cunoștință absolută? Chiar dacă primele metode ale cunoștinței au fost relativiste, empirice,

(1) *H. Spencer Principes de Psychologie*. II. p. 512.

trebuie să admitem că totdeauna va fi astfel? De ce evoluțiune numai în trecut și nu și evoluțiune în prezent și în viitor? Poate tocmai relativul recunoscut ca atare și sleit în toate motivele și energiile sale virtuale necesitează posibilitatea de a trece peste el și de a intra în contact cu opusul său. Căci relativul bine înțeles, cum a observat și Spencer, ne silește să sărim peste el și să concepem, că *există* cel puțin, o realitate radical opusă, o lume absolută deși incunoștibilă, după același Spencer, filozoful *realismului transfigurată*.

„Ipoteza metafizicienilor: că *rațiunea* posedă o autoritate înaintea căreia trebuie să cedeze modurile de cunoștință mai simple, e nu numai gratuită, dar încă absolut nedemonstrabilă“ (1). — Dar de sigur tot atât de gratuită e și ipoteza contrară după care modurile posteroare de conștiință mai complicate trebuie să abdice față de modurile inferioare care au prestigiul orbitor al trecutului — bunul vechiul timp — al faptelor trecute, adică *ireparabile* și imperative. Dacă rațiunea, luăm o pildă din argumentarea evoluționistă, a eșit evolutiv din modificarea adusă mecanismelor instinctive de exigențele adaptive, trebuie să conchidem că rațiunea e un instinct *mai* complicat? Și dacă mai ținem seama că și instinctele se rezolvă în reflexe, ele înșiși fiind niște reflexe *mai* complicate, atunci suntem nevoiți ca să afirmăm că de fapt nu există decât reflexul și că celelalte derivate sunt iluzorii, evanescente. Nu e greu, dacă e așa, ca să scoatem concluziunea firească dar paradoxală că evoluțiunea constă în repetiția monotonă a unei realități primitive; diferența între punctul de plecare și un punct ulterior oarecare e o simplă diferență cantitativă și nu una calitativă, o simplă diferență de mai mult; mai multe reflexe în instinct și încă mai multe în rațiune. Atât numai! Așa dar metoda genetică constă tocmai în suprimarea evoluțiunii; evoluționismul rău înțeles se neagă pe sine el singur. Concluziunea e neașteptată dar fatală. Căci dacă numai punctul de plecare e esențial, dacă procesul ulterior e un simplu epifenomen, de ce să mai admitem în specie o evoluțiune, o *desvoltare* în sensul veritabil; o asemenea ipoteză devine un lux; e gratuită.

La aceeași încheiere ar fi ajuns, dacă ar trăi în timpul nostru, marele dialectician, distrugătorul mișcării, Zenon din

(1) H. Spencer *Principes de Psychologie*. II. p. 509.

Elea. — „Cum definești evoluțiunea?” m-ar întreba el. — „Evoluțiunea, aș defini eu, formulând o definiție curentă, e o transformare lentă și treptată care exclude *eoipso* creațiunea, adică aparițiunea bruscă a unui fenomen care să nu fie determinat în întregime de antecedentele sale. „Foarte bine” mi-ar zice malițios Zenon. „Prin urmare ca să nu fie creațiune ci evoluțiune, trebuie să avem o transformare lentă, perfect continuă, căci dacă ar exista un hiatus cât de mic între două momente ale evoluțiunii, creațiunea e gata. Dar, să notezi, între două realități *diferite* calitativ orcâți intermediari am putea concepe, spre pildă chiar între două *cantități*, fie 1 și 2, n’o să putem realiza nici odată o trecere insensibilă dela una la alta; va exista totdeauna o diferență orcât de minimală ne-am putea-o imagina, va exista o discontinuitate reală. Ei bine, atunci? Atunci—continuă Zenon—evoluțiunea, ca să existe, mută creațiunea din infinitul mare în infinitul mic și pentru că aceste creațiuni infinitezimale nu se percep cu ochiul vă imaginați că ele nu există de loc. Dar mai e încă ceva, reluă Zenon schimbând tonul, nici creațiunea nu poate exista, fiindcă reîmprospătând argumentul contra mișcării, pentru ca să trecem dela un punct la altul, trebuie să trecem printr’o infinitate de puncte intermediare, trebuie adică să facem finit ceea ce e infinit, să determinăm ceea ce nu e determinat, să sleim ceea ce e nesleit. Prin urmare, închee el surâzând, evoluția nu există, nimic nu se transformă, totul stă pe loc”.

Desigur Spencer nu poate fi socotit ca un adversar al evoluției, când se știe că el a fost acela care ne-a dat sinteza evolutivă cea mai vastă, cea mai cuprinzătoare, cea mai inteligibilă. Totuși printr’o pseudo-înțelegere a procesului evolutiv ar putea oferi benevol și fără să știe argumente care ar putea să se întoarcă, cum am văzut, contra ipotezei evoluționiste.

Explicațiunea acestei iluziuni, mai cu seamă în lumea morală foarte tenace, o găsim în ticul substanțialist de a nu vedea în rezultate decât ceea ce a existat în principii. O asemenea prejudecată e foarte explicabilă în viața practică, fiindcă mentalitatea noastră ne silește să privim lucrurile static, pietrificat, însă nu poate fi îngăduită în speculațiunea filozofică. Altruismul, cităm câteva pilde mai transparente, chiar dacă s’ar dovedi că e un egoism evoluat sau deghizat, nu e mai puțin o realitate ireductibilă, *suigeneris*, de sine stătătoare. Iubirea, chiar dacă ar fi evi-

dent că e o eflorescență a funcțiunii sexuale, totuși ea închide în sine ceva mai mult decât instinctul pur genetic, are elemente care nu pot fi explicate fiziologicește. Sexualitatea e un fenomen biologic care privește specia, iubirea e un fenomen pur individual, supra-social și uneori anti-social și anti-biologic. De ce să socotim fazele primitive ale evoluțiunii ca mult mai reale, mult mai pline de existență decât cele posterioare? Fiecare clipă a evoluției are o realitate autonomă, ca toate celelalte, și toate apoi sunt într'o strânsă legătură, toate constituiesc acelaș proces de ascensiune evolutivă. „Psihologul se pretinde desgustat de flori pentrucă nasc din gunoi. Se poate; dar desgustul său n'are el în parte drept cauză prejudecata că floarea născută din gunoi nu poate fi decât gunoi?... Cu multă trudă ne convingem că un camarad pe care odinioară îl tuiam, pe care l-am învins în oarecare concursuri școlare, să fi devenit ilustru“, apoi în notă citează aprecierea disprețuitoare a unuia care ar putea fi a multora: „cutare! Ce de sgomot în jurul lui! *L-am cunoscut mic funcționar la Hachette*“ (1). De sigur, va fi fost el odată un mic și umil ampoi la o librărie, dar ce importă! Astăzi numai e; e altceva, e ceva mai mult: a evoluat. Dar nu! Trebuia să rămână toată viața ampoi, așa vrea una din prejudecățile noastre cele mai absurde, care sub cuvânt că țintește punctul de plecare, că umblă după „actul de naștere“, sub pretext că aplică metoda genetică, suprimă procesul evolutiv și neagă însăși metoda genetică.

În rezumat, ne întrebăm neliniștiți, metoda evoluționistă e iluzorie, trebuie să fie părăsită pentrucă ne aruncă în mrețele unor contradicții de nerezolvat? Nici de cum. Nu e iluzorie, nici nu trebuie părăsită, aceasta mai puțin despre evolutionism decât despre criticism. Am dorit numai să scot în evidență rătăcirile posibile ale unui evoluționism înțeleș aproape invers de cum trebuie, care sub laudabilul cuvânt că vrea să înlocuiască creațiunea biblică prin transformare naturală ne lasă să ne poticnim în vechea concepție a Universului creiat odată pentru totdeauna, care în locul unei vederi curat dinamice ne dă o perspectivă deghizată statică și substanțială a Universului și Cunoștinței. Pentru ca să mântuim evoluționismul am răsturnat pseudo-evoluțio-

---

(1) *Fr. Rauh L'expérience morale* (Edit. II-a) p. 53. Părțile subliniate sunt subliniate de noi.

nismul și i-am demontat mecanismul său fragil. Adevăratul evolutionism postulează o plus-valorificare continuă și lentă, o îmbogățire necurmată a realității care evaluiază. Și nici nu se poate altfel! Cum ne-am mai putea explica în alt postulat ireversibilitatea procesului evolutiv, neputința de a mai reveni asupra pașilor făcuți? Pentru că ceva nou se adaogă dintr'un moment într'altul al devenirii, pentru că fiecare moment al evoluției e purtătorul unei realități depline, evoluția nu este o iluzie, ci realitatea cea mai palpabilă din toate.

Științificește fiecare clipă a evoluției poate fi analizată, despicată în elementele sale, care schematic nu sunt decât elementele antecedente plus elementul care e analizat. Știința, precum se va vedea, poate să meargă și mai departe, poate să încerce să reducă și elementul ireductibil la elemente antecedente sau să-l neglijeze, dar atunci punctul de vedere static devine stăpân, interpretarea mecanică e suverană, universul ne apare sub forma repetițiunii universale, în locul unei evoluții reale și continue avem o rapsodie matematică. Dar ceea ce poate și chiar trebuie să facă știința, al cărui scop practic l-am accentuat, nu poate să facă filozofia. Acțiunea omenească și prevederea nu sunt posibile dacă fenomenele nu se repetă. Practic vorbind deosebiriile dintre momentele unei evoluții sunt minimale, de aceea neglijabile. *Savoir c'est prévoir, prévoir c'est pouvoir*. Fără postulatul unei ordine constante a evenimentelor, acțiunea omenească ar fi cu desăvârșire paralizată. De aceea fenomenele astronomice au fost totdeauna privite din punctul de vedere al legalității, al constanței, căci fără această repetițiune relativă ar fi fost posibilă viața pe pământ? Ad. Smith a afirmat exact că n'a existat nici odată un zeu al gravității.

Metafizica deci ca fiind o cunoștință a absolutului nu e un vis al sufletelor scăpate din preajma religiei și azi în căutarea unei divinități laice, ci o necesitate evolutivă. Nu toate mijloacele omenești de a cunoaște sunt reductibile la inducțiunea și deducțiunea științifică, care ambele postulează repetițiunea universală sub o formă sau alta. Dacă noi n'am stăpânit până acum în chip veritabil decât cunoștințe științifice, cum ne afirmă kantismul și pozitivismul de ce să gonesc din sufletul meu speranța, valoarea spirituală, a unei metafizice care se înfiripează, care va exista dacă încă nu există? Metafizica sub forma unei discipline

impunătoare este astăzi încă un pios dar copios deziderat, un postulat; însă incontestabil că va țâșni în mod firesc când toate științele se vor constitui, când toate fenomenele vor fi supuse unui tratament științific, va țâșni nu ca o sinteză a acestora, ci ca o eflorescență independentă, naturală a *sforțurilor* științifice. Când domeniul fenomenal va fi sleit, metafizica va fi posibilă, va fi reală, va fi cultivată decât mai mulți. Cum să nu ni se pară paradoxale și nese-rioase multe din speculațiile metafizice când aceasta de abia astăzi a ajuns la conștiința clară și deplină a puterilor sale, a căilor pe care trebuie să le urmeze ca să găsească adevăratul său ținut! Metafizica părea bătrână, dar ea de abea se născuse. Cum s'a putut tâlmăci debuturile sale stângace, drept ultimele scânteeeri ale unei vieți trăite prea mult?

Pentru ca să terminăm statistica iluziunilor, precugetărilor filozofiei contimporane, care i-au dat o înfățișare de fals progres, ne rămâne să sacrificăm un ultim paralogism care, ca și celelalte, galvanizează filozofia de azi.

(Va urmă).

MIRCEA FLORIAN.

O VECHE LEGE DE TOCMELI AGRICOLE :

Urbariul bănăţenesc dela 1781.

Faţă cu legile agrare mai noi, care nu se prea pot aplica şi nu au dat rezultatele dorite de iniţiatorii lor, nu va fi rău de a ne întoarce privirile înapoi asupra vechilor aşezăminte agrare, cari au durat sute de ani şi ş'au făcut dovada trăinicieii lor.

În special legea tocmelilor agricole a fost modificată dela 1864, data emancipării ţăranilor, de vreo 4—5 ori şi toate aproape cu rezultat negativ şi contrastele între pământ şi muncă devin din ce în ce mai mari şi mai încordate, chestiune necunoscută de antecesori.

Facultatea de a putea încheia învoieli libere la noi pentru ori şi care arendaş cu locuitorii săteni a fost dezavantagioasă şi pentru proprietate, ca şi pentru braţele muncitoare. Pentru proprietatea mare a fost defavorabilă, căci în loc de a da o dezvoltare culturii mari sub toate raporturile, ea a dus la o speculaţie nesănătoasă, o speculaţiune unic asupra fertilităţii solului şi a braţelor de muncă. Ca rezultat practic a ei a fost retragerea proprietarilor cu duiumul din căutarea moşiilor părinteşti şi înlocuirea lor prin arendaşi pe termene scurte, apoi întinderea vertiginoasă a culturii exclusive a cerealelor cu neglijarea totală a celorlalte ramure de producţiune ca mai costisitoare, deşi poate mai productive dar mai puţin riscante.

Şi mai nefavorabilă a fost pentru ţăranul muncitor, pe care aproape l-au anihilat cu totul, şi l'au adus în totala dependenţă de proprietate. Măsurile luate de stat în favoarea ocrotirii celor slabi au avut slab rezultat, de unde vedem şi dese lor schimbări, explicări şi modificări.

Aşa chiar la 2 ani după legea de emancipare şi împroprietărire a ţăranilor sub Cuza Vodă la 1864, la 1866 Martie în 18 se votează o nouă lege a tocmelilor agricole în locul celei desfiinţate, în care la art. 4 se zice că învoieli li se pot face pe termeni de 5 ani.

Această lege principiară a fost *explicită* din nou prin legea dela 1872 Martie 28, în care se stipulează care munci agricole fac obiectul învoielilor agricole, iar prin art. 13 se admite să se ceară *ajutori de dorobanţi* contra locuitorilor îndărătnici.

După 10 ani prin legea dela 1882 Maiu 13 se stabileşte la

art. 9 că învoelile agricole se pot încheia până *la doi ani agricoli*, iar după expirarea celor doi ani dela promulgarea legii, se va putea încheia numai pe un *singur an* pentru muncile propriu agricole iar pentru islaz și terenul de muncă ce se dă țăranelui în dijmă ori în bani, sau să-l muncească în folosul lor, se pot încheia și pe *trei ani* agricoli.

Peste alți 10 ani la 1893 Maiu 22 se votează o nouă *lege modificatoare* a legii pentru tocmelile de lucrări agricole prin care la cap. II art. 11 se stipulează din nou că tocmelile pentru lucrările pur agricole nu se pot încheia decât pentru un singur an, iar cele pentru islaz și teren de cultură se pot încheia până la 5 ani. Clauzele penale sunt prohibite.

Contractele de tocmeli agricole însă nu au puterea legală decât din momentul ce au fost legalizate și înregistrate de autoritatea comunală.

«Orice tocmeală pentru alți ani decât aceia ce urmează imediat, nu poate fi nici legalizată, nici înregistrată de autoritatea comunală».

Revoltele țărănești dela 1888 și cu deosebire cea dela 1907 au dovedit îndeajuns ineficacitatea legilor existente și au pus în evidență necesitatea unei întregi reforme agrare.

Viitorul va dovedi dacă rezultatele celor dela 1907 vor fi mai bune.

Spre a putea aprecia mai bine valoarea măsurilor agrare ce se iau nu va fi greșit a ne întoarce privirile înapoi asupra măsurilor ce se luau în cazuri analoage în alte timpuri sub raportul muncii silite. Cu deosebire merită atențiunea specialiștilor și agronomilor noștri caracterul pe care îl aveau legile date de guvernul imperial la colonizarea Banatului cu nemți și alte neamuri și măsurile de îndreptare prin care după izgonirea turcilor a făcut din o țară aproape pustie și sălbătică o *provincie de model* și cea mai bine cultivată dintre toate țările locuite de români.

Intre aceste în primul rând, repet, merită a fi studiat Regulamentul de colonizare a Banatului (cu nemți) edat la 1763 și *Urbariul* publicat în limba română pe la anul 1781.

Nemții fură aduși cu mari cheltuieli și avantajii din partea statului aproape din toate părțile Germaniei și așezați ca oameni liberi în regiunea cea mai fertilă între Arad și Timișoara în puternice comune compacte dându-li-se tot loturi (sessiuni) mari de țărani independenți, câte 34 de pogoane de familie și în pământurile cele mai bune luate cu de-a sila dela Români și puținii Sârbi ce se mai găseau răsleți pe acolo. Nemții au fost prevăzuți dela stabilire cu toate cele necesare exploatațiunii

agricole din partea statului : case și ecarete sistematice, vitele trăgătoare și de rentă, uneltele, semințe, biserică, școală, gratuite, etc.

Dar și Românii nu se lăsau mai pe jos și nici că cedară de bună voie pământurile și satele lor în favorul noilor musafiri nepoftiți de dânșii și opuseră o rezistență cerbicoasă în cât batalioane întregi fură ridicate contra lor spre a-i aduce la supunere și ascultare, dar închisorile gemeau de lume, alții rătăceau prin codri și imensele stufuri.

Pentru calmarea spiritelor s'a dat în fine *Urbariul* de mai jos în favorul lor care regulă din nou raporturile dintre proprietate, care mare parte era a statului și locuitorii clăcași. Urbarii se numeau în timpurile vechi codificările de așezăminte și servituțile reciproce între proprietate și clăcași. După dată urbariul în chestiune este ulterior Regulamentului de aducerea și colonizarea Nemților în Banat, dovada este că terenurile din jurul Temeșoarei le pune în clasa întâiu și le ica ca termen de comparație cu celelalte iar la capitoul IV al. II vorbește de sesiuni (loturi) de *paor* întreg și de jumătate și pătrar de *paor*=Bauer, termen păstrat până în ziua de astăzi în gura poporului nostru de acolo, înțelegând sub *paor* moșie de 1 țaran frunțas.

Urbariul în chestiune este din acelaș timp cu Codul lui Alexandru Ipsilanti dela 1774 din Moldova și Anaforaua dela 1782. În Transilvania Urbariul s'a făcut mult mai târziu la 1818—20 și funcționarii însărcinați cu cercetările angaralelor clăcașilor în comunele românești aveau să drezeze procesul verbal în limba vorbită a satului, dar pe lângă ea să adaoge și o copie în limba latină ori ungară, ca oficiale și în deosebi cunoscute. Urbariul din Transilvania nu s'a pus niciodată în aplicare, deși a format baza tuturor legilor și regulamentelor agrare ulterioare.

Cu atât mai mare importanță are pentru noi cel din Bănat tipărit în o frumoasă limbă română cu cirilice și având pajura împărâtească în frunte, dar fără dată ; poartă însă data înregistrării în limba latină a comitatului Karas, Decembrie 1781.

Câteva serbisme ca, *iznav dozvoiește* în loc de învoiește ; deafet=gratis, clasu în loc de clasă sau calitate, robotă în loc de muncă silită sau slujbă, nu vor întâmpina prea mari greutați de înțeles, dar are vechi numiri românești ca *dajdie* și *dajnic* pentru stăpân—și *porție* pentru bir sau contribuția cătră împăratul etc. Florinul era socotit pe vremea aceea cu 60 crăitari.—Ița este jumătate de litru sau $\frac{1}{2}$ de cupă după măsura Pojunului sau de Pressburg nemțește.

De model sunt însă așezările din punct de vedere economic atât pentru proprietari cât și pentru țăranul muncitor și ele se raportau unele la așezări pe sute de ani înapoi. Urbariul a fost în vigoare până la anii 1848.

Antetul. — Vulturul cu 2 capete.

Urbariul. — *Intâia despărțire pentru sessioane și împărțirea lor din 1781.*

Intâiu. Pământurile din Țara aceasta, care sunt sub Dație precum după răzuirea Rodurilor sale așa și după vinderea rodului său pentru care unuia sau altuia loc, folosință se face, sunt în Dajdia sa spre trei Klasuri despărțite. Fiește carele session are pământ de casă, de arătură, de livezi și parte de pășunea de obște sau Islaz.

Sessioanele sunt de patru feluri; adică: întregi, jumătate, un fertal și un opto sau jumătate de fertal.

Un session întreg, măcar în care Klas fiind are:

In arături	24 zile
» livezi	6 »
parte de pășune de obște sau Islaz.	3 zile
în pământul casei și al grădinii	1 zi
	<hr/>
	cu totul 34 de zile

O jumătate de session are:	
In arături	12 zile
» livezi.	4 »
parte din porțiunea de obște	2 zile
în pământul casei și al grădinii	1 zi
	<hr/>
	cu totul 19 zile

Un fertal de session cuprinde:

In arături	6 zile
» livezi.	3 zile
parte care se cuvine pentru pășunea de obște	1 zi
în pământul casei și al grădinii	1 zi
	<hr/>
	cu totul 11 zile

Un optaș, sau jumătate de fertal de session se cuprinde din 7 zile, și adică așa: o zi pentru loc de casă și de grădină, și o zi pentru pășunea de obște, iară 5 zile sunt hotărâte dajnicilor în arături, și în livezi după cum va îngădui împrejurul locului și va trebui agonisirea daj-

nicilor. *A 5-a.* O zi de arătură, fie la codru fie sau la câmpie pentru potrivirea cea de obște se cuprinde din 1600 stânjeni cvadrați, adică atât de lungi, atât de late.

§ II. *Pentru potrivirea sessioanelor celor din al doilea și al treilea Klas și spre ce este de trebuință a se boga de seamă la dreptatea organizatoare a dajnicilor.*

Intâiu. Felul sau bunătatea pământului nepotrivit care se

afă la al doilea și al treilea Klas, căutând spre Klasul cel dintăiu, se potrivește acuma în Districtul sau ținutul Timișoarei, cel ce iznov împreunat, după asemenea micșorarea slujbelor și dajdelor, care dajnicul este dator a le da domnului său pământesc; și acest fel de îmbunare, și de acum înainte se va ținea pentru căci după măsura aceasta și împărțirile *lăișarilor* sau rânduit.

A doua. Toate sessioanele cele sorocite, într'acest chip, și cu așa fel de dreptate sunt împărțite dajnicilor, ca să nu poată domnia pământescă pe acestea nici să le ia dela dâșii, nici să le prețuiască, și spre aceasta și de acum înainte fără de nici-o schimbare rămâne.

A treia. Dacă s'ar adeveri, precum agonisitorul sessionului celui de sub dație nu este vrednic, și nici are vre-o nădejde ca să poată împlini porția împăratului și dajdele domnului pământesc cu lucrarea pământurilor sale, atuncea se *dozvoește* domului pământesc ca prețuind mai'nainte drept pământul cel măsurat să-l iea dela dajnicul; însă datoriu iaste pre acela îndată altuia dajnic să-l dea, așa că acesta prețul cel după taxă făcută să-l plătească, și dacă agonisitorul cel d'întăi niscăi cheltuieli spre *meliorație* au avut să i le întoarcă.

A patra. Iară dacă la întâmplarea aceasta ce s'au opus mai înainte, nici dajnicul, nici domnul pământesc nu ar putea să afle cumpărătoriu; atuncea pentru ca să nu aibă dajdea împărătească vre-o scurtate la această osebită întâmplare se *dozvoește*, a-l da pământul acela altui dajnic vreadnic și fără de prețuirea sessionului.

A cincea. Dozvoește domnului pământesc a face în schimbare cu pământurile cele măsurate, atuncea când dajnicul singur pentru a lui mai bună stare și chiverniseală pământurile cele de sub agonisirea lui va cere să se ia dela el, sau să le inschimbe.

A șasea. Iară la amândouă acestea întâmplări trebuie întâiu să se facă arătare Comitatului celui poruncitoriu, adică varmegrii, și dela dânsul răspunsul să se aștepte.

A șaptea. Nici vreunuia agonisitoriu nu se îngădue ca să despărtească pământurile sale cele măsurate după voia sa; ci la domnul pământului arătându-i pricinile sale de așa feliu de lucru are să se roage și de nu i-ar asculta el rugăminte, atunci dajnicului i este calea deschisă a se arătă la Comitat, care ispitând lucru cu amănuntul va face dezlegare spre aceasta.

A opta. Dajnicului și de acum înainte se dozvoește să poată vinde sessionul său, însă numai într'acest fel și chip ca el:

a) Slobozenie dela Domnul cel pământesc.

b) Pre cumpărătorul să-l aducă la față, căci așa feliu de vânzări niciodată nu se vor dozvoi, de nu se vor adeveri din destul,

precum cumpărătorul cel nou, vreadnic este a plăti *porția* împărătească și dăjdiile domnești, și pământul a-l lucra cu folosință.

§ III. *Pentru pământurile cele industrialicești, sau cele ce nu se cuprind în sessioane.*

Intâiu. Grădinile întru care se află verdețuri, prune și poame, nu se socotesc în sessioanele cele așezate, ci numai în districtul sau ținutul acesta, ca industrialnice, adică ca niște locuri de muncă și de grije osebită, și afară de cuprinderea pământurilor celor de sub sessioane vor ținea și pentru aceasta a doua.

Nu se vor împreună cu dajde care se cere dela Sessioanele cele așa așezate, ci osebită dajde industrialnică vor plăti.

A doua despărțire pentru folosurile cari se cuvin dajnicului.

§ *Direptatea pentru cârciumitul vinului.*

Direptatea a cârcimitului de vin se dozvoește pajnicilor după răspunsul articolului al 36-lea din anul 1550 într'acest chip :

1. Orașele și satele acelea cari au plaiurile lor de vin, și le lucrează, pot slobod să-și cârcimească vinul dela Seint Mihai, până la Sent Georgi, iar celelalte locuri, cari n'au plaiurile sale de vin, au folosul dreptății aceștia dela Sent Mihai numai până la Crăciun.

A treia. Așa feliu de grădini cu vițe sădite asemenea ca și celelalte ogrăzi de pruni și de poame, iară nu ca plaiuri de vin se vor socoti și așa nici un feliu de dijmă n'au de a plăti, ci numai dajdea cea industrialnică a domnului pământesc ca și alte grădini.

A patra. Dajnicului i este slobod vinul său care l-au făcut într'alte plaiuri de vin nu numai a-l duce în locul lui unde locuește ca să-l îngrijească sau să-i fie pre seama lui, ci și în toată vremea, așșderea și într'aceia când este în cârcimitul domnesc cu butea a-l vinde, însă a 5-a. Ca să nu se facă zmin-teală într'aceasta dator este dajnicul totdeauna să facă știre domnului pământesc cât vin au adus din plaiurile străine.

A treia despărțire pentru lemne și pentru jirovină.

§ I. *Pentru dozvoid mergerea a dajnicului în pădure și pentru adunarea lemnelor.*

1. Unde se află în hotarele unor locuri păduri, acolo se dozvoește dajnicului precum până acuma, așa și de acuma înainte fără nici o plată sau slujbă cu totul *deaftea* din lemnele uscate, iară nici decum din cele verzi pentru trebuința încălzitului să adune; însă acestea.

a) Nu întraltă vreme, ci numai într'o zi sau două în săptămâna, care domnul va rândui, să fie, afară din care zile nimănu nu-i este slobod a merge în pădure, fără carte de slobozenie.

b) Iară de vor fi de trebuință dajnicului lemne de stânjeni sau de gradie sau bârne; el să se arăte la domnul pământesc cum se cade, deci i se va da lui după sorocită taxă de pădure, care de temeiul prețului se va țineă, sau i se va lăsa în vre-un preț mai ușor, precum se va putea tocni, din cât va îngădui starea și puterea pădurii.

c) Dajnicii aceia cari au pădurile sale sunt scoși din slobozenia mersului în pădure în zilele cele sorocite ale săptămânii și a adunării lemnelor.

A 3-a. Măcar deși rămân dajnicii în pădurile lor care ei însuși le agonisesc nesupărați, dar tot iaste lăsat băgarea de seamă domnului pământesc, ca ei toate acele ce slujesc spre folosința pădurilor celor osebite, și ce vor putea apăra de pagubă, să le așeze și să le rânduiască.

A 3-a. Și fiindcă dajnicul până acum lemne uscate precum s'au spus dela stăpânirea Camerii *deafetea* le-au căpătat; deci și de acum înainte i se face lui această milă însă într'acest chip ca să nu fie el datoriu precum la urbariul cel de obște unguresc este obicinuit domnului pământesc a tăia, și a căra stinjenii; fără numai el vre-o osebită tocmeală în lucrul acesta cu dajnicul au făcut.

A 4-a. Pădurile acele care dajnicilor în sessoanele lor adică în arături, în livezi și în islaz prin lăntari sau măsurat, și s'au dat, dar încă *netârșite* se află, nu se vor băgă în seamă ca acum să fie însăși ale lor; ci de s'ar află încă vreun lemn pe locurile acelea, va fi al domnului pământesc; și fiindcă au făcut renduială ca unele locuri ca acelea să se curețe de lemne; deci dajnicilor cuvioasă îmbunare pentru acesta se va face.

§ II. Pentru jirovina.

1. Jirovina se va îngădui după taxa care au fost până acuma, adică: de rîmatoriul cel mai mare câte 6 (șase) crăițari, iar de cel mai mic câte 3 crăițari, însă numai dajnicilor celor ce sunt sub stepanirea domnilor, a căror sunt pădurile, dacă cu hotarul unuia sau altuia loc nu s'ar află păduri care rodesc ghindă; iară dajnicii cei de sub stepanirea altui domn, și aceia cari în hotarul locurilor sale însăși a lor osebite păduri au cari rodesc ghindă, nu poate cere aceasta.

2. Numerul rîmatorilor ce se vor primi spre îngrășare cu ghindă, așa trebuie a soroci, ca să se ție mai nainte cu bună seamă, precum rîmătorii mai pucin pe 3 luni de zile pot avea hrană cu ghindă. Dacă de s'ar primi așa de mulți, cât nu le-ar fi ghinda de ajuns pe trei luni, atunci paguba aceia care se va pricinui dajnicilor prin aceasta să aibă a se întoarce.

A 3-a. Mai în urmă precum sunt volnici dajnici aceia cari au însăși a lor păduri să-și ție rîmătorii *la jirovină*: așa se îngădue lor înșiși și culesul *gogoanelor* în pădurile acele fără de plată.

§ III. *Pentru paguba pădurilor și pentru gloabă.*

A patra despărțire pentru slujbele și dajdiile supușilor.

§ I. *Cum sunt slujbele după clasuri așezate.*

Intâiu. Slujbele și alte dajdi sunt măsurate după așezarea sessionanelor după cuprinsul bunătății mărimii lor precum s'a pomenit la despărțirea § 1.

Dar ce se atinge de însăși slujbele cele robotnice, de aceia dajnisului după măsura sessionului lui, și după deschilinirea claselor asemenea potrivită datorita zilelor celor de slujbă în Tabela cea adăbată (?) sub A sau însemnat după care el slujbele acelea care sub rubrica în natură (adică cu lucru) sunt puse, datoriu este a le da în natură; iară acelea care stau sub rubrică, unde zice rescumpărarea slujbei cu bani, trebuie cu bani gata să le plătească.

A *doua.* Lucrarea cu mâinile este sorocită cu 10 cr., iară lucrarea care se face cu marha s'au pus cu 20 cr.

A *treia.* Măcar deși este că nu numai domnul pământesc, ci și fiește carele dajnic despre partea sa legătuiți sunt a păși chipul și renduiala slujbelor celor robotnice, precum s'au însemnat în Tabelă; dar tot se dosvoește sătenilor și domnilor pământești a face așa felu de legături, sau amendariera părților se vor părea a fi mai bune, însă la aceste legături puncturile care e însemnate la a patra despărțire în § al VI-lea trebuie să se păzească.

A *patra.* Pentru ca să nu fie răscumpărarea slujbei cu bani dajnicului spre greutate plătirea aceasta într'acest chip se desparte, adică să aibă dajnicul a plăti o jumătate la Sent Mihoi iar cealaltă la sent Gorj.

A *cincea.* Mai departe fiește care dajnic cu casă și locuitor fără scutire datoriu este stăpânirii sale pe un an de zile un florint arendă în două terminuri adică: la Sent Gorj și la Sent Mihoi a plăti. Iară în potriua acestuia toți locuitorii necasnici sunt slobozi la acest fel de arendă.

A *șaptea și a opta.* Rescumpărarea slujbei de negustori și meseriașii de prin sate cu bani.

§ II. *Ce iaste la darea robotelor mai deosebi a luă seama.*

Intâiu. Fiește care robota împreună cu mersul și cu întorsul

înapoi ține decum resare până apune soarele, scotendu-se vremea care trebuie pentru mîncarea și adăpătura vitelor celor trăgătoare.

A doua. Nu se îngăduie a despărți robota de o zi și pe dajnicul cu zăbavă, de două zile al îngreuna; fără numai dacă el însuși din vina lui, sau din nebagare de seamă s'ar mai întârzia și cu aceasta de pedepsă vrednicul chip pe domnul pămîntului ar vrea să-l încelue.

A treia. De se va chemă dajnicul dela un loc la altul ca să lucreze dusul și venitul trebuie să i se socotească în vremea Robotei.

A patra. Dar de ar resări cumva între domnul pămîntului și între dajnicii în lucrul acesta vre-o pricină, cîtă vreme adică cu mersul și cu venitul în ceasurile robotei este de socotință. La o întemplantare ca aceasta Comitatul va judecă, cîtă dajnicilor după chibzuirea depărtării locuinței lor să se socotească.

A cincea. Deși este obicinuit în țara aceasta săteanului a înjuga, sau a prinde mai multe vite pentru lucrul său; dar tot nu este el datoriu la lucrul domnului său mai multe vite a prinde, sau a injuga decât două, fără numai la arătură, unde 4 capete de vite trăgătoare pot să se prinză sau să se injuge; iară afară de aceia de va pofți domnul pămîntesc mai multe vite să-i injuge sau să-i prinză, trebuie fiește care două vite ca o osebită slujbă cu vite dajnicului să se socotească și să i se imbune.

§ III. Pentru vremea în care se dau robotele ?

Întăiu. Fiindcă economia, sau gazdasagul domnesc, numai prin unele locuri sorocite, iară nu în tot satul obicinuit este a fi, pentru aceia fiește căruia domn pămîntesc se îngăduie pentru ca să-și îndrepteze robotele spre folos, să i se dea robotele în locul cel ce va fi pe plăcerea sa, măcar de ar fi locurile acelea și cu jumătate de zi sau mai mult dela locuința dajnicului lucrător depărtate.

Însă lângă acesta trebuie să se bage de seamă ca :

a) Dajnicului să se spună acea mai în vreme, ca să știe pe câte zile ca se grijească cu hrana.

b) Ca să nu se facă aceasta mai deseori, ci numai odată într'o lună și împreună cu dusul și venitul nu mai mult decât 4 zile una după alta să se cheltuiască.

c) Ca să dea domnul pămîntesc vitelor dajnicului celui lucrătoriu vara locul de pășune, iară iarna loc uscat de odihnă.

A doua. Fiindcă în vremea seacerii, cositului și culesului de vin nu fără de mare pagubă este întârzierea cu lucru; pentru aceasta domnului pămîntesc se îngăduie robotele care i se cuvin înaintea vremii a le cere după chipul următoriu :

1. Ca să se înduplece robota dajnicului într'o săptămână însă în acea a doilea să i se scrie că au împlinit.

2. Ca se lucre la întemplantarea aceasta. Paorul cel întreg două zile cu mâinile, și o zi cu vitele, un jumătate de paor o zi cu vitele și o zi cu mâinile, iară un feital și un optaș de paor o zi cu vitele, sau două zile cu mâinile una după alta.

3. Să se lase lui săptămâna aceea care nemijlocit urmează slobodă; și aceasta se înțelege numai pentru dajnicii aceia, care cu locuințele sale în loc se află.

3. Locuitorii cei cu case și cei fără case nu se pot sili spre acest feliu de robotă, de nu vor vrea ei singuri să dea roboțele sale una după alta.

A treia. Cât se atinge de dajnicii aceia, cari atâta de departe locuiesc, cât o jumătate de zi sau mai mult au a merge până la locul robotei aceea sunt datorii.

1. În vremurile cele pomenite năvălitoare la lucru într'o lună de două ori câte patru zile una după alta socotind întrînsele dusul și venitul, să lucreze însă.

2. Așa se cade a schimbă ca domnului pământesc într'o săptămână cele mai sus pomenite pentru patru zile socotind mersul și întorsul să se lucreze, iar săptămâna cea următoare dajnicului cu totul slobod să i se lase, și el în a treia săptămână iarăși patru zile să lucreze care să i se socotească lui în celalalte săptămâni.

A patra. Fiindcă lungimea zilelor peste an este de câteva feluri: pentru aceasta de obște la fiește ce chip de robotă așa feliu de chibzuială direaptă să se știe, ca mai puțin a patra a robotelor să rămâe pe cele șase luni de iarnă.

A cincea. Dacă de nu s'ar putea la vreo întâmplare de ploii sau pentru alte piedeci să se dea lucrul robotelor; atunci partea zilei aceia, în care s'au început robota, și prin împiedicare s'au precurnat, să aibă a se socoti în robotă; iară de n'ar fi lucrat dajnicul nimica, ci numai pre poruncă domnul său ar fi venit, și iareși s'ar fi întors înapoi, atuncea trebuie numai vremea venitului și dusului acasă în robotă să i se socotească și aceasta se înțelege numai pentru dajnicii aceia cari sunt de departe și nu pot ajunge de grabă la lăcașurile sale.

A șasea. Măcar de nu este dajnicul datoriu a lucra domnului nu mai mult, din cât îl leagă pe el urbariul acesta; dar încă la vreo întâmplare când ar vrea dajnicul vreunui străin pre plată să lucreze cu mâinile drept este mai bine la domnul său de i va trebui pe plată, înțelegându-se ei între ei vor soroci să lucre; iară de n'ar putea domnul cu dajnicul pentru sorocirea platei să se unească atuncea la aceasta, întâmplare Comitatul are a soroci plata cuvioasă după dreptăți.

§ IV. Pentru celelalte dajdii domnești.

Intâiu. Fiindcă pământurile cele ce se numesc industrialnice și sunt puse afară din sessioane pentru care în § III a despărțirii dintâiu pomenește, nu se cuprind în pământurile cele de sub Sessioane, despre care robotele cele mai sus spuse se dau pentru acelea din ele precum s'au pomenit în tot lanțul câte 30 de crăițari ca o dajdie industrialicească domnului pământesc trebuie să se dea.

A doua. Pentru cazane vor plăti dajnicii domnului pământesc în anii aceea în care *bizuita* vor frige rachiu, pe un an câte doi florinți.

A treia. Peste toate acestea dajnicului după măsura Sessioulului său dator iaste domnului pământesc pre un an să-i dea.

2 găini 12 ouă
2 caponi 1 *Ita* (Ицъ) de unt pe măsura pojunului precum și de 30 de case câte un vițel, care în bani cu 1 flor. 30 cr. s'au prețuit, și vine pre toată casa câte 3 crăițari.

Sau în locul acestora plătește un dajnic care conține Session întreg în bani 51 de crăițari precum arată tabela cea următoare, unde domnului pământesc în voe i se lasă ca să ia dajdiile cele pomenite sau în natură, sau această sorocită sumă

Asemenea potrivită despărțire a dajdelor celor mărunte adică cu găini, unt, ouă și altele cu totul pe un Session întreg de crăițari scotit în 51.

	In clasul cel dintâiu fl. crăiț.	In clasul al doilea fl. creiț.	In clasul al treilea fl. creiț.
Un paor întreg . . .	— 51	— 30 $\frac{1}{2}$	— 30 $\frac{1}{2}$
Un jumătate de paor.	— 38 $\frac{1}{2}$	— 21 $\frac{1}{2}$	— 17
Un fertal de paor . .	— 16 $\frac{1}{2}$	— 12 $\frac{1}{2}$	— 10
Un optas de paor . .	— 10 $\frac{1}{2}$	— 8	— 6 $\frac{1}{2}$

A patra. De cărăturile cele lungi după obiceiul urbariului unguresc și de dajdiile la punctul al 4-lea § IV și VI însemnate sunt dajnicii țării aceștia scutiți.

§ VI. Pentru contracturi sau legături care se ating de lucrul robotelor.

Intâiu. Fiindcă urbanalnica despărțire dela amândouă părțile adică: dela domnul pământesc și dela dajnicul legăturii de bună voie îngăduie: drept aceia ca să se fie adevărul și rânduiala lor cu acesta se așează ca:

a) Toate contracturile, care se ating de lucrul urbariului, măcar de vor fi făcute cu obștea întreagă, sau cu dajnicii în deosebi, să aibă se încheia dela amândouă părți înaintea unei mărturii din Comitat, anume spre această chiemate.

b) Contracturile acestea în scris se iau și mai sus pomenite mărturie părților celor tocmite se proiectează dajnicilor să se tâlcuiască, de aci să se iscălească și înaintea tocmitorilor să se pecetluiască și precum domnului pământesc așa și dajnicilor în mână să se dea.

c) Iar dacă o parte sau cealaltă ar vrea să se dea înapoi dela contract, și să se ție de urbariul acestei; atunci trebuie (de nu se va fi sorocit termenul contrastului ales) cu un an înainte a da veste și a face știre Comitatului, ca să se poată partea cealaltă chivernisi în rânduiala găzdășagului său.

A doua. La încheierea contracturilor bine trebuie a se lua sama spre aceia, ca schimbarea cea aleasă în contract, nici decum să se sue peste datoriile care se cuvin Urbariului. Căci la întemplantarea protivnică un contract ca acela cu atâta de ne-trebuit se va ține, cu cât nici nu este de crezut să se fie slobozit dajnicul în acest feliu de contract de voia lui spre paguba sa, nici n'are el drept prin acest feliu de legătuire e pe scurtarea porției împărătești a se însărcina cu mai mare greutate, decât i se cuvine.

A treia. Alte contracturi, care nu se ating de lucrurile urbariului ci numai de arende și alte ca acestea legături, pot fi fără mărturia Comitatului să se încheie și au fără de adevărta sa.

A cincea despărțire pentru zeciuală sau dijmă.

§ I. Pentru dijma de obște.

Intâiu. Măcar de se și cuvine domnului pământesc după legile țării ungurești, precum din orice feliu de grăunță și rod pământesc, așa și din miei, iezi și stupi a Noua; nimic mai puțin în locul acestuia în aceste trei comitaturi române încă și d'acum înainte la obicinuita zeciuală.

A doua. Zeciuala aceasta care este în locul a *Nouei* și care totdeauna ca a *Nouolea* se va socoti, se îngăduie și în țara aceasta după chipul cel obicinuit din roadele cele pământeste, care după glasul articulusului I-tâiu din anul 1491 a Nouălea s'ar cădea, or de acum înainte a se lua.

A treia. Din rodul grădinilor așisderea și din curechi și legumi, după obiceiul care au fost aceia până acum domnului pământesc zeciuală nu se cade.

A patra. Și fiindcă în țara aceasta precum se zice în locul *Nouălei* se va da zeciuală; drept aceia dajnicul este datoriu zeciuala care are să o dea afară din zilele cele de robotă

rindute, la locul cel înștiințat, sau la magazia a hotarului aceluia să o aducă.

A cincea. La vremea de zeciuit nu este datoriu dajnicul sau obștea Diregătorilor care vor veni, sau slujitorilor să le dea lăcaș, hrană sau prospau fără plată.

A șasea. Domnul pamentesc este legătuit a luă zeciuială vinului, mieilor, iezilor și a stupilor în natură, și nu se cade lui nici decum să silească pre dajnicul ca să rescumpere zeciuiala aceasta cu bani, fără numai dacă ei dintre ei pentru vreun folos mai bun deosebi se vor tocni.

§ II. Pentru zeciuiala bucatelor.

Intâiu. Pentru ca să se așeze pretutindinea potrivire de obște zeciuiala bucatelor, sau a grâului în paie se va luă deci această următoare iaste a se băgă de seamă.

a) Ca să nu remâie bucatele pentru întârzierea scrieatului sau săvârșirea zeciuitului spre paguba dajnicilor în primejdia (vreșilor) vremilor rele; toate zeciuelile a bucatelor să aibă până în 20 de zile ale lui August cu totul a fi sevârșite; iară la întemplantarea protivnică se desvoește dajnicului să-și care bucatele, și zeciuiala să o lase pe holdă, însă această sorocire vremii nu se bagă samă atunci, dacă cumva întârziatul coptului, sau alte pricini care slujesc spre ușurarea dajnicului au împedat cărătura la vremea sorocită.

§ III. Pentru conscripția, sau luarea în scris a zeciuielii bucatelor.

Intâiu. Fiindcă după cum au fost obiceiul în țara aceasta până acuma, adesea ori sau întâmplatu că de mai nainte au fost întrebat dajnicul câte bucate are, și în urmă numai orbeși (orbește) la loc de le-au căutat; deci dintru aceasta pre alocurea rele *cumpetări* au urmat și prin aceasta dajnicii sau invitat ca să nu spue toate bucatele și ca să cază în *contraband*; pentru aceia de acum înainte la conscripția zeciuielii aceasta următoare trebuie să se bage de seamă:

a) Ziua conscripției să se înștiințeze obștei mai nainte;

b) Inșiși diregetorii domnești, cari vor fi trimiși la conscripție, să iasă în câmp și la numerat să fie de față kinezul, doi jurați, și dajnicul acela la care se face conscripția.

c) După sfârșitul conscripției să se procetească însemnarea acea a dajnicilor și să se întrebe ei încă odată, de se potrivește a fiește căruia suma cea secerată cu însemnarea drept.

d) Fiește căruia dajnic încă pe loc să i se dea țedulă, întru care stă scris datornicia zeciuială lui pe anul acela, apoi de aceia înainte.

e) Contrabandurile vor avea locul său, dacă s'ar putea adevări, precum dajnicul au ascuns ceva, sau încă mai înainte de aceasta au cărat.

§ IV. Pentru zeciuiala vinului.

Intâiu. Zeciuiala sau dijma vinului se cuvine domnului pământesc în Natură și nici unul dintr'înșii n'are așa feliu de dreptăți, ca să silească pe dajnicul împotriva voii lui să o rescumpere cu bani.

A doua. Pentru grădini cari sunt sădite cu vite și nu se socotesc ca plaiuri de vin nici un feliu de dijma nu se va da, precum mai sus la dreptatea cărcimitului de vin iar pomenit.

A treia. La sorocirea *hacovului* și *moscului* totdeauna mesura de pojun se înțelege și după aceia să se mesure.

A patra. Când se dă dijma în natură, nici un dajnic nu este dator a da și buțile sale *diafetea*.

§ V. Pentru zeciuiala mieilor, iezilor și stupilor.

Domnul pământesc are dreptate așisderea din miei, iezi și stupi a luă dijma în natură, și nici decum nu se îngădue lui a sili pre dajnicul să o rescumpere cu bani, fără numai dacă ei dintre ei pentru vreun bun folos amândurora părților osebit contract vor face și aicea este a băgă de seamă, ca să se ia dijma stupilor numai din roiuri cei noui care vor fi plămădit în anul acela. Iară miei, iezii și stupii nu ajung numărul al zecelea; acolo domnului pământesc pe tot mielul câte $1\frac{1}{2}$ de crăițari, pe tot iedul câte $1\frac{1}{2}$ de crăițari, și de tot stupul câte 4 crăițari să i se dea.

Însă dintr'acestea să nu se îndelungească luarea dijmei până după praznicul sfântului Ioan Botezătorul după glasul articolusului 96 de anul 1624.

(Va urma).

MAIOR.

INSEMNĂRI

PRIVITOARE LA ISTORIA CULTURII NOASTRE.

Biserica contra neamului?.

Inființând episcopii maghiare greco-catolice, Ungurii pun în aplicare planul lor mai vechiu de a surpă autonomia bisericii noastre de peste munți; de a lovi limba românească și în fața altarului, după ce au lovit-o în școli. E incalculabilă paguba culturală a unui popor, ai cărui prunci sunt siliți să se apropie de celedintăiu elemente ale culturii într'o limbă necunoscută. Tot pe atâta de grozavă e însăși situația norodului ce nu mai poate auzi învățăturile bisericii în limba sa proprie.

Acestă cumplită încercare vine acum de pe urma despărțirii bisericii românești la începutul secolului 18-lea. Unirea lui Atanasie dă azi roade în adevăr amare. Atanasie, după judecata istoricului Jorga, eră «un Român fără simț de neamul său. Intre deosebilele forme de unire cu Biserica Romei, pe care le-au întrebuițat neamurile ajunse în stăpânirea Austriei, nici una n'a fost așa de rușinoasă și de brutală... Declarația lui din Aprilie 1701 e de sigur cel mai înjositor act public săvârșit până atunci de vreun vlădică românesc... Sărbătorirea de atunci a lui Atanasie s'a făcut pe ruina unei vechi organizații bisericești, pe rămășițele sfâșiate ale trupului bisericii românești *unice, întinse fără întreprupere până la hotarele neamului.*»

Fapta de acum 200 de ani se răsbună azi cumplit asupra limbei și sufletului poporului românesc. Ce vor deveni Românii care vor auzi ungurește și în biserică! E momentul suprem ca oameii de o reală cultură să se pronunțe: dacă biserica poate fi contra aspirațiilor unui neam. Cultul care ucide sufletul, ucizând limba, e o impilare; o astfel de operă e mai întâiu de tcate o faptă necreștină, iar cei ce se gândesc la unitatea culturală nu vor putea pune niciodată mai pe sus de cultura și ființa neamului cea ce atinge tocmai cultura și ființa etnică a naționalității lor.

s.

FAPTE, RECENZII, REVISTE.

---

1. FAPTE.

ARCHEOLOGIE. Locul vechi Cartagine este azi aproape în întregime acoperit de construcțiuni moderne, de oteluri mari și de vile închiriate turiștilor. Profesorul Schulten, dela Institutul archeologic German, se indignează contra acestei monstruoase profanațiuni și vandalism fără precedent cum o numește el. S'au croit drumuri luminate cu electricitate pe cari circulă tramvaie și automobile, fără nici un respect pentru caracterul istoric al cetății lui Anibal.

Profesorul Schulten vrea să salveze ultimele resturi ale puternicei cetăți de odinioară. El insistă asupra nevoiei de a se constitui imediat o asociație «pro Carthagine» care să se impotrivească speculațiunii terenurilor și care să cumpere pământul rămas pentru ca să contine săpăturile.

G. L.

ISTORIE. *O descoperire extraordinară.* Profesorul William Niven, membru al Academiei de științe din New-York, a făcut în ultimul timp o descoperire archeologică de o foarte mare importanță. El a găsit în Mexic un oraș acoperit de lava unui vulcan, într'o epocă foarte depărtată și ale cărei urme prezintă o curioasă analogie cu cele dela Pompei. În valea situată între Tezcoco și Tla Creflanta, pe un teren vulcanic, la câțiva metri de adâncime s'a găsit o cetate uriașe ale cărei case erau construite din cărămizi.

Una din aceste locuințe, al cărei interior s'a păstrat în întregime și înprejurul căreia zăceau resturi de oseminte omenești ce se prefăceau în pulbere la orice atingere, eră ocupat de un bijutier după cum ne-o dovedesc cuptoarele de turnat, tipare în argilă și o cantitate destul de mare de metal prețios, destinat la fabricate de aur, argint sau aramă precum sunt brățările și alte ornamente. Nici unul dintre aceste lucruri nu se aseamănă cu obiectele găsite în alte săpături din America. Ne găsim în prezența specimenilor unei arte antice având asemănare cu cea a civilizațiilor aziatice. Astfel anumite capete se pot compară cu

operile plastice egiptene din cele mai vechi timpuri, altele cu opere de artă vechi din China, Japonia, India sau Arabia.

Nu se poate preciza cum aceste mărturii de origini etnografice așa de deosibite se găsesc așa de asemănătoare. Sub atelierul bijutierului s'a găsit un mormânt, în care se află un cadavru cu craniul despicat de o secure, ce s'a găsit de asemenea. Cadavru era înconjurat de figurine în teracotă în număr de o sută douăzeci și cinci; caracterul acestora este aziatic. O statueta de divinitate are picioarele încrucișate ca Budha și capul perfect semitic. Zidurile sunt acoperite de picturi admirabil păstrate grație unui strat de ceară ce le acoperea. Culorile și-au păstrat toată strălucirea lor, roșie, albastră, galbenă, verde și neagră. Aceste picturi arătau ocupațiunile proprietarului casei. Profesorul Niven, atribue acestui Pompei American, origini foarte depărtate cari par a corsepuce marilor epoci ale Ninivei. Am avea astfel o mărturisire a relațiilor dintre America și Asia, în secolele cu mult înaintea erci noastre.

G. L.

DREPT. Adolescenții criminali. În câteva rânduri, s'au publicat în această revistă informațiuni cu privire la chestiunea, din ce în ce mai la ordinea zilei, a minorilor delincvenți. S'au arătat mijloacele pe care țările apusene au căutat să le găscască pentru înfrânarea relelor porniri ale atâtor copii timpurii ajunși în fața justiției, precum și instituirea de tribunale speciale pentru judecarea lor. S'a arătat tot atunci procentul tot mai mare ce-l dau mai toate țările Europei, de criminali adolescenți fapt care firește, a făcut subiectul multor studii în anii din urmă. Unul dintre acestea e al lui Duprat: «La criminalité de l' Adolescence» (ed. Alecan), asupra căruia tipărește în «Revue Bleue» ultimul No. din februarie, d. Paul Gaultier un articol, - analizându-l și deseori completându-l.

Din înșirarea cifrelor doveditoare a creșterii criminalității la adolescenți în Franța, reținem pe acestea: numărul prevenițiilor adolescenți trece dela 20.836 în 1875, la 30.853 în 1895. În Germania e și mai mare proporția creșterii: dela 30.719 de condamnați între 12 și 18 ani câți erau în Prusia în 1882, în 1899 numărul e 45.863. În Rusia dela 1874 până la 1894 creșterea e de 18.15 la 100. În aceeași perioadă, numărul tinerilor criminali s'a înțoit în Olanda, s'a triplat în Spania și a crescut cu 27 la 100 în Austria. Tot așa de vădită e creșterea și în Statele-Unite. Negreșit trebuie căutate cauzele. O primă cauză ar fi însăși adolescența: o vârstă, s'ar putea zice proprie dezvoltării criminalității, vârsta când tânărul e jocos impulsivilor violente, când un fel de revoltă, de «rebeliune țărvată» îi e caracteristică. Fără a primi teoria criminalului înăscut, pare neînduios lucru că există adolescenți cu temperamente vădi-inclinate spre fapte rele și alții aproape lipsiți de simțul moral,—numiți de Duprat «imbecili morali». Mai toți, aproape totdeauna, sunt vic-timile unei eredități de viții și miserie. Și'n această ereditate, alcoolul

joacă cel mai însemnat rol. Jumătate din minorii condamnați sunt fit de alcoolici recunoscuți. Deasemenea, intoxicările muncitorilor care lucrează fabricate de plumb, fosfor ș. a., ating adânc organismul și-i fac să procreeze ființe slăbănoage, care foarte ușor sunt expuse flagelului tuberculozei care la rândul-i e o cauză a criminalității la adolescenți: inaptitudinea fizică aduce adesea pe aceia a vieții sociale; s'a observat că numărul adolescenților criminali tuberculoși, cași a cel al delicuenților, e considerabil. Fără îndoială lipsa de educație sănătoasă e încă una din cauzele sporirii criminalității la adolescenți. Educația având ca datorie de-a înarma pe copil cu obiceiuri care să-l ajute să se apere înotriva crizei prin care va trece și s'o învingă — e ușor de prețuit însemnătatea ei. Ce fel de educație au copiii în clasele uvriere? Tatăl alcoolic inveterat, adeseori mama lipsită de simțul moralității, de multe ori, în clasa burgheză, copilul e socotit drept icoană, drept idol, i se îngăduie toate: mai târziu rămân foarte surprinși părinții, oameni de treabă de atâtea ori, de faptele rele ale copiilor... Școala desigur ajută ca răul acesta să-și micșoreze efectele, dar tot familia, mama, rămân factori care imprimă un caracter neșters sufletului copilului. Religia care a fost înlocuită cu distrugătorul scepticism, eră o mare putere educativă: lucru pe care-l recunosc azi și dușmanii ei. Alte cauze? Vârtejul luxului, setea nespasă de plăceri, iubirea peste măsură a banului, nevoia de-a «părea», — iată atâtea altele. Când azi se socotesc valorile după efemere succese, căpătate ori cum, și de nimeni controlate, față de ascunsele și tăcutele adevărate valori — ce exemple să ia adolescentul, adaogă autorul... Criza uceniciei, iarăși, e una din cauzele disoluției morale. Azi, nimeni nu vrea să lucreze decât pentru profitul său personal, toți se grăbesc să fie liberi și frământați de gândul de a câștiga cât de mult. Într'o atmosferă ca aceasta contagiunea crimei e ușoară. Ferriani a constatat că cea mai mare parte a minorilor condamnați aveau părinți cu purtări îndoelnice sau eh iar de tot rele.

H. Joly, socotește numărul celor din coloniile penitenciare sau din casele de corecție numai de 7 până la 15 provenind din familii cu moravuri sănătoase. Strada ce arată copiilor? gravuri obscene, anunțuri de spectacole îndoelnice cu moralitate. Ziarele insistă cu amănunte bogate asupra violurilor, atentatelor. Negreșit și starea economică a lumii civilizate în epoca noastră are o responsabilitate în creșterea, în general a criminalității. Excesului industrializmului se mai datorește slăbirea femeilor care lucrează în uzine și firește, și a copiilor: insuficient plătite, silite să muncească tot timpul sarcinei, ce fel de ființe pot să nască? Orașele mari, centrele industriale atrag un considerabil număr de țărani; viața sgomotoasă, cu ispitele ei la fiecare pas, îi amețește, — și deseori dintre ei se recrutează făcători de rele.

Creșterea criminalității adolescenților nu-i decât un simptom al diso-

luției sociale care la rândul-i nu-i decât o consecință a disoluției morale. Familia încetul cu încetul dispare. Breslele muncitorești nu mai există. Sindicalismul revoluționar să nu-și facă iluzii: el e mai curând un agregat de poftă decât o asociațiune. O scădere vădită a moralității publice, o creștere exagerată a dorinței de a trăi fără prea multă muncă, o lipsă de ideal: sunt lucruri care se pot observa pe zi ce trece. Caracterele, desigur, devin mai rare; în clasele uyriere dorința unui trai mai bun ușor dă naștere revoltei.

«Fiecare pentru el» aceasta pare a fi deviza civilizațiunii de azi, care prin creșterea numărului adolescenților criminali desvăluie o stare bolnăvicioasă: atât e de adevărat că o societate, s'ar putea spune, n'are decât tinerețea pe care o merită, — încheie autorul. TR. D. L.

PEDAGOGIE. *Chestiunea limbilor moderne.* Când limbile vii au luat o mai mare dezvoltare și programele de învățământ, profesori vechilor umanități s'au alarmat, fiindcă se temeau că va slăbi tradiția greco-latină, și pentru aceasta s'ar fi putut da o lovitură funestă culturii noastre filosofice și literare.

Experiența a dovedit, că departe de a-și strică una alteia, cele două domenii lingvistice se completează. Nu e nici o problemă nouă. E numai chestiune de metodă. Montaigne se laudă că a învățat latinește. «fără gramatică, fără liceu și fără profesor» căci toată lumea vorbea latinește în casă.

Dar cu limbile moderne, cari au o pronunțare deosebită, trebuie multă metodă pentru a face pe școlari să învingă, una câte una, toate greutățile. Nu poți vorbi un ceas, înaintea unui grup de școlari, într-o limbă streină. Învățământul oral trebuiește întrebuițat mri ales în clasele dela început, la vârsta în care organele vocale au toată mlădierea. Se poate spune despre învățământul oral al unei limbi ceea ce se spune despre muzică: cu cât se pretează mai mult la improvizatie și la fantazie, cu atât are nevoie să fie mai regulat. Numai în urmă, când noțiunile câștigate sunt bine privite cunoștințele literare trebuiesc să intervie și să infățișeze școlarului geniul variat în forme al limbii.

Limba latină n'are nevoie de aceste exerciții orale; pronunțarea ei nu se consideră ca o greutate. Ea se studiază prin ajutorul exercițiilor scrise, al textelor citite. O putem începe din clasa III-a sau a IV-a fără pericol pentru limbele vii, cari nu mai cer atunci decât exerciții practice și inițieri în perioadele literare. Astfel se poate realiza cultura humanistică completă. Și nu e departe ziua în care se va împăcă în fine tradiția greco-latină cu învățământul modern. G. L.

2. RECENZII.

CHR. D. STAIKOVICI. *Statistica anuală a României*, Buc. 1912.

Un economist de o competență recunoscută, d-l. Staicovici, a avut bună

idee să strângă în formă rezumativă, clară, cifrele cele mai însemnate, care să arate situația economică a țării. E un fel de mic dicționar la curent cu cele din urmă modificări în mersul populației, agriculturii, căilor de comunicație, poștei, comerțului interior, exterior, industriei, meseriilor, finanțelor etc. Pentru publiciști și în genere pentru toți cei ce vor informații rezezi și precise asupra acestor chestiuni, publicația d-lui secretar al camerei de comerț e de o însemnătate care vorbește dela sine, și e de dorit ca ea să fie continuată an cu an. s.

D. TOMESCU, *Acțiunea naționalistă*, Craiova 1912.

În 94 de pagini, autorul atinge o sumă de chestii de interes politic și cultural. La întrebarea: ce este naționalismul? răspunde astfel: «fiecare națiune dispune de o cantitate de energie linitată și, în virtutea acestei energii, ea e menită să se ridice până la o anumite înălțime. Se poate întâmpla însă ca.... să apuce drumuri greșite... Cercetând diferitele realități ale vieții noastre, am observat că energia românească nu poate avea o suire normală.» Causese sunt mai multe: lipsa de cultură a claselor de jos, lipsa de cultura națională a celei de sus, politicianismul și influența Evreilor. A desrobî neamul și statul nostru de influența acestor împrejurări nefavorabile e a face «acțiune opera naționalistă.»

Broșura d-lui Tomescu cuprinde idei și fapte vrednice de a fi meditate decât mai mulți tineri. Naționalismul nu e o atitudine politică, ci și 'una științifică și etică. Din acest punct de vedere, tocmai tineretul cult trebuie să se lămurească pe cât va putea mai repede și mai deplin asupra problemei atinse de autor. m.

FL. ȘTEFĂNESCU GOANGĂ. *Experimentelle Untersuchungen über Gefühlsbetonung der Farben*, Diss. 1911.

Trei chestiuni mai importante fac obiectul acestei lucrări: 1. Influența culorilor simple asupra sentimentului și caracterul emotiv al acestor impresiuni. 2. Direcțiunile sentimentului. 3. Simptomica sentimentului.

1. Dacă natura ar fi lipsită de înfinitelile ei aspecte colorate, omul ar fi lipsit de un izvor nesecat de desfătare sufletească; culorile însă nu apar în natură niciodată izolate, ci în strânsă legătură cu felurite forme și corpuri. *Întrebarea este, dacă culorile izolate de forma și corpurile sub care ni se înfățișează ca pure senzațiuni vizuale, au vreo influență asupra sentimentului. În cazul afirmativ, ce caracter specific emotiv are fiecare culoare și întru cât acestor impresiuni li se poate atribui o valoare estetică.*

Autorul ia în cercelare lucrările anterioare, și în urmă inzistă asupra propriei sale metode, care este o combinare a *metodei impresiunilor* (Ausdrucks methode) cu *acea a mișcărilor expresive* (Ausdrucks methode). Tot aci, se face și descrierea sumară a organizării experi-

ențelor, ce au avut loc în institutul de psihologie experimentală din Leipzig, pus sub conducerea filosofului W. Wundt.

Capitolul al II-lea se ocupă cu experiențele și cu expunerea rezultatului lor. Colorile experimentale au fost cele 7 aie spectrului (Roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet), completate cu culoarea Purpur. Rezultatele se dau aparte pentru fiecare serie de experiențe și țin seama atât de stările sufletești provocate de fiecare impresie de culoare cât și de simptomele fiziologice corespunzătoare acestor stări sufletești. Rezultatele în general la care ajung aceste experiențe sunt următoarele:

1. Colorile, considerate ca pure senzațiuni, exercită o puternică influență asupra sentimentului.

2. Ele deșteaptă în noi felurite și foarte caracteristice stări afective care în trăsăturile lor *generale* și *constante*, nu pot fi considerate de cât ca stări afective (pentru a căror caracterizare n'avem decât expresiunile) de *iritare* și *liniștire*. Sentimentele de plăcere și neplăcere, care însoțesc adesea senzațiunile de culoare, constituiesc un factor foarte variabil: ele nu sunt urmarea directă a acestor impresiuni, și rezultatul indirect al armoniei și dezarmoniei stărilor afective specifice și constante, pe care le deșteaptă fiecare impresiune de culoare, cu întregul complex sufletesc prezent în noi în momentul acelei impresiuni. Aceasta explică de ce toate cercetările ce s'au făcut până acu n pentru a stabili ierarhia de frumusețe a culorilor n'a dat nici un rezultat pozitiv. Stările afective specifice, pe care le deșteaptă fiecare culoare simplă sunt expuse în amănunt în această parte a lucrării.

3. Aceste stări afective iau naștere imediat cu apercerea senzațiunilor de culoare ca o urmare directă a lor. În nici un caz ele nu pot fi considerate ca rezultatul înrăurilor asociative. Ideile evocate prin asociație pot mări în oarecare împrejurări, chiar modifică, sentimentul provocat de senzațiunile de culoare, în nici un caz însă nu-l pot crea.

4. Culorile considerate ca pure senzațiuni, au grație stărilor afective cu totul caracteristice și *constante* pe care le provoacă, o mare valoare estetică, care se vedește mai ales în combinațiunile a două sau mai multe culori în infinitele lor variațiuni de saturație, intensitate, lumină și întindere.

II O cestiune fcarle mult desbătută în psihologia contimporană este și aceasta: Sentimentele simple în marea lor varietate se mișcă numai într'o direcție; *plăcut—neplăcut*—sau pentru deplina și exacta lor caracterizare, trebue să mai admitem și alte direcțiuni fundamentale ale sentimentului? Cum în deobște este cunoscut, Wundt susține, că sunt nenumărate sentimente simple care nu pot intra sub rubrica —*plăcut—neplăcut*. Așa sunt sentimentele de *iritare* și *liniștire* de *în-cordare* și *destindere*, care pot avea după împrejurări o nuanță de plă-

cere și neplăcere, dar care în ele înșile, în caracterul lor propriu și constant, nu se pot confundă cu sentimentele de plăcere și neplăcere. Câtă vreme cercetările de psihologie a sentimentului s'au bazat numai pe metoda introspecției sau a reflecșiunii logice, nu se putea decide nimic în această cestiune. De când însă psihologia a intrat pe calea experimentală și mai ales de când, pentru clasificarea fenomenelor afective s'a recurs la înregistrarea mișcărilor fiziologice, corespunzătoare acestori stări, cestiunea s'a pus pe terenul solid al faptelor obiectiv și științific controlabile. Mergând pe acest teren sigur lucrarea de față aduce o nouă contribuție la clasificarea acestei cestiuni. Din numeroasele experiențe aci expuse și interpretate, rezultă că direcțiunea—plăcut—neplăcut nu poate cuprinde toate sentimentele simple. Sentimentele provocate de senzațiunile de culoare, dacă se ieă în seamă trăsăturile lor caracteristice și constante, nu se pot considera ca stări de plăcere și neplăcere, ci numai ca stări de *iritare* și *liniștire*. Aceste sentimente se mișcă într'o altă direcție, care însă întocmai ca și aceea a plăcerii și neplăcerii, este mărginită prin cele mai mari contraste. Rezultatul acesta, scos din observațiile unanime ale persoanelor supuse experienței, este cu desăvârșire confirmat de simptomele fiziologice. Aceste simptome sunt expuse în mod intuitiv și comparativ în patru tabele. Aci se vede clar, cum atât sentimentele de plăcere și neplăcere cât și cele de iritare și liniștire sunt însoțite de anumite mișcări în circulația sângelui și a respirației, mișcări, care pe cât sunt de constante și caracteristice pentru fiecare din direcțiuni, pe atât sunt de diferite unele de altele. Pentru clarificare, dăm aci—în trăsăturile lor cele mai generale—aceste mișcări:

Sent. de plăcere.

Respirația iute și aproape fără adâncime
Circulația sângelui înceată și cu o presiune puternică

Sent. de iritare.

Resp. iute și foarte adâncă.
Circ. sâng. iute și presiunea puternică.

Sent. de neplăcere.

Resp. rară și foarte adâncă.
Circ. sâng. iute și cu o presiune slabă.

Sent. de liniștire.

Resp. rară și aproape întinsă.
Cir. sâng. rară și presiunea slabă.

Așadar, atât observarea interioară condusă în mod experimental, cât și simptomele fiziologice, duc cu stringentă necesitate la admiterea unei a doua direcțiuni fundamentale a sentimentului, care întocmai ca și aceea a plăcerii și neplăcerii se mișcă în contraste și pentru caracterizarea căreia nu ne stă la dispoziție decât noțiunile: *iritare*—*liniștire* (Erregung-Beruhigung.)

III. Deși în mai mulți ani s'a lucrat stăruitor spre a se stabili precis simptomele fiziologice, care însoțesc în mod regulat diferitele feluri de sentimente și afecte, totuși nu s'a putut ajunge până astăzi la un acord perfect în această privință. Rezultatele diferiților cercetători nu sunt în toate punctele concordante. Lucru este de altfel explicabil, căci cercetările de asemenea natură sunt foarte complicate, coprinzând în ele multe posibilități de eroare. Lucrarea de față aduce o contribuție și la această cestiune. Prin metoda întrebuițată, prin precauțiunile ce s'a luat spre a se înlătura toate erorile posibile, prin grija cu cari au fost înregistrate simptomele fiziologice, și mai ales prin inovația cu privire la elaborarea materialului, s'a ajuns la câștigarea a mai multe și mai precise raporturi matematice, deci la stabilirea unei simptomatice mai sigure și capabile de a arăta și cele mai fine modificări în stare afectivă a persoanei supusă experienței. Această simptomatcă prin faptul că s'a arătat identică în numeroasele experiențe făcute, dă până la un punct măsura exactității și valorii ei.

ION AL BRĂTESCU-VOINEȘTI. *Pe marginea cărților*, Buc. 1911.

E conferința ținută de d-l Brătescu la congresul «Asociației române pentru înaintarea și răspândirea științelor». Tema e doctrina evoluționistă. Ceeace atrage luarea aminte nu e noutatea ideilor, ci seninătatea (și de stil, și de cuget) a celui ce le spune. Intre contemporanii noștri, Brătescu-Voinești e nu numai scriitorul cunoscut de toți, ci și o rară personalitate etică. Sufletul său e cuprins tot în categoria «simpatiei». Dela plantă și animal, până la cele mai multe abstracțiuni, pentru el totul se învâluie într'o aureolă de bine și mai bine. Rândurile privitoare la menirea științei în viața unui popor ar merita să fie transcrise de fiecare tânăr spre a le avea ca îndreptar permanent în cariera sa științifică.

M.

T. PORUCIC, *Marea Neagră*, Buc. 1911.

O comunicare făcută la societatea română de științe. Intr'o schiță sumară, ca preliarii la o operă specială ce va apărea în curând, autorul prezintă deosebitele puncte de vedere, din care ar putea fi studiată marea vecină cu noi. Și pentru știință, și pentru dezvoltarea istorică a poporului nostru, cunoașterea Mării Negre e de o însemnătate covârșitoare. Cele mai multe studii asupra acestui basin (turcesc acum 100 și mai bine de ani, iar azi împărțit între 4 puteri suverane) sunt datorite savanților ruși și studiilor oceanografice ale marinei rusești. D. Porucic, fiind un cunoscător al literaturii științifice rusești, e cel mai indicat să ne dea o operă de sinteză asupra acestei mări. Cu cât va fi mai întinsă și cu extracte mai largi din studiile speciale ale autorilor ruși, cu atât vor fi mai bine venite pentru toți oamenii de știință ai țării noastre.—Vom reveni asupra acestei importante întreprin-

deri științifice, îndată ce lucrarea va apărea. Până atunci, broșura de față dovedește cu prisos cât de interesantă va fi opera d-lui Porucic.

M.

3. REVISTE.

GEOGRAPHISCHE ZEITSCHRIFT. Martie 1912. În acest număr se dă o notiță foarte interesantă asupra dezvoltării cablurilor germane. Asupra celui dela Constanța-Constantinopol, care aparține societății «Osteuropäische Telegraphengesellschaft», ni se spune că numai poate birui marele număr de telegrame ce pornesc în această direcție. Așa că pentru linia Berlin-Constantinopol trebuiesc luate alte măsuri. În 1906, cablul dela Constanța a primit 1.236.110 cuvinte. În 1910 numărul de cuvinte e de două ori mai mare (2.436.992).

Tot «Geographische Zeitschrift» comunică rezultatele numărătoarei făcută anul trecut în Franța. Rezultatul republicei a atins 39.691.000 în 1911, față de 39.252 în 1906. Tot sporul abia atinge 350.000! adică nici 1%. Pe când în acelaș spațiu de 5 ani, Germania a sporit cu 4274.000 adică 7.07%!

Contrastul acesta—ori care ar fi cauzele lui și oricât de complicate ar fi—ni se înfățișează ca unul din fenomenele cele mai însemnate în istoria Europei din sec. XX. În scurt timp, populația imperiului german va fi de două ori mai mare decât a Franței, apăsând cu puterea muncii, a armatei și a tuturor manifestărilor sociale asupra Franței.

GEOGRAPHISCHE ZEITSCHRIFT, Decembrie 1911. *Noi găsiri de aur.* Se anunță din Valparaiso despre noi găsiri de aur la Putu în Chili de S. În Sept. 1911 s'a găsit prin întâmplare cuarț conținând mult aur, iar după vești mai recente găsirea întrece așteptările. Cete de căutători de aur din Chili și Argentina curg spre noua țară a aurului și chiar s'a format o societate cu 3 milioane pesos, pentru a cumpără dreptul de mină. În primele 3 săptămâni după descoperire s'a exploatat aur în valoare de peste 2 milioane mărci, ceea ce face să se bănuie o mare cantitate de mineral. După comunicarea inginerului american Lamb, formațiunile geologice din apropierea ținuturilor din jurul Putului amintesc foarte mult pe cele din California; cuarțul ce conține aur este așezat discordant față de straturile de ardezie și e acoperit cu un strat de pământ dela 1—2 m. Aurul e așezat în cuarț în fire subțiri; masiv nu s'a găsit încă până acum. Ținutul aurifer pare a se întinde pe o mare suprafață, ce e străbătută de nenumărate șuvițe de metal care în totalitatea lor reprezintă o mină bogată. Și mai înainte se descoperise la S. de Putu în Osorno o astfel de mină care a dat aur în valoare de multe milioane și tot astfel pe insula Chiloe. Astăzi însă exploatarea se face de Chiloez, din care cauză se scoate foarte puțin mineral. Și la Puta Arenas s'au

găsit acum câteva zeci de ani aur în mare cantitate, cum în general se bănuiesc diferite ținuturi aurifere la picioarele Anzilor, pentrucă lanțul munților conține nenumărate straturi cu pietri aurifere.

. . .

Colonizarea australiană a fost din cauza dușmăniei actualului parlament australian, format de partidul muncitorilor, foarte restrânsă, așa în cât în deceniul 1896—1905, după statistica oficială excedentul colonizărilor față de al emigrărilor în total abia se urcă peste 5000. Dela 1905 însă se fac eforturi în uniunea statelor australiene pentru a înlesni colonizările și ale sprijini bănește. Aceasta a avut ca urmare că în 1908 creșterea netă prin colonizare se urcă la 13.000, în 1909 la 29.000 și în 1910 chiar la 37.000 persoane. În anul 1911 creșterea prin colonizări poate să se urce la 70000 și în cercurile mai îndepărtate ale țării se speră că numărul anual al coloniștilor să se poată urcă până la un sfert de milion pe an. Fără îndoială pentru aceasta e necesară o renunțare a opoziție a partidului muncitorilor și o ridicare reală a fondului pentru ajutorul colonizării. În 1911 s'au strâns pentru scopul acesta 8 milioane mărci parte dați de guvern.

N. GH. D.

PETERMANN'S MITTEILUNGEN, Martie. Banse termină un foarte important studiu asupra caracterului științei geografice. Relevăm din concluzie următoarele idei. Geografia a avut perioade de liniște, apoi de progres furtunatic. În perioadele liniștite se adună material, în cele eroice ies la iveală personalitățile care îi dau rânduire metodică. În primul rând luminează figura lui *K. Ritter* care a pus în relief legătura dintre *om și pământ*, și *Richtofen* care a arătat obiectul geografiei în *suprafața pământului*.

După părerea autorului se simte acum o nouă perioadă de înălțare: începem a pune în primul plan nu *materialul*, ci metoda de tratare și sinteza materialului într-o «filosofie unitară a sferelor» (*Erdhüllen philosophie*). «De oarece esențialul în geografie e tratarea vieții (nu materialul mort) e numai decât necesară o notă personală pronunțată. Fiecare filosofie poartă pecetea personală și numele autorului ei. Geografia care e filosofia învelișului pământesc trebuie să aibă aceiași notă a personalității.»

În același număr din *Petermann's Mitteilungen* se dă o notiță biografică despre răposatul profesor de geografie dela Universitatea din Iași St. Popescu.

Deasemenea și câteva notițe despre Români răspâdiți în Caucaz.

CRONICA ARTISTICĂ.

IMPRESII DIN ITALIA.

Oricare ar fi vremurile, Italia tot țara clasică a artei rămâne. Aceasta singură predomină toate celelalte preocupări. Nici holera — mult mai blajină decât s'a pretins de unii răuvoitori —, nici războiul — mult mai crâncen decât s'ar crede — nu au turburat expoziția de artă, care s'a închis cu un așa strălucit succes moral. Guvernul italian și în deosebi președintele efectiv al expoziției cinquantenarului, Comitele de San Martino, se pot mândri cu opera culturală ce au realizat. Căci, spre deosebire de alte serbătoriri naționale de acest fel, cea din Roma nu a fost o simplă manifestare trecătoare. Pe urma ei s'au înființat institute culturale de interes general. În Termele Dioctlețiane, desfundate cu acest prilej, profesorul Lanciani a întemeiat un mare muzeu de mulagii a monumentelor din întreg cuprinsul imensului imperiu roman de odinioară. Strănepoșii coloniștilor din Dacia au și ei partea lor de contribuție la această frumoasă operă de un vădit interes artistic și cultural.

Căci reproducerile trofeului dela Adam-Klissi și a altor monumente romane din țara noastră au fost dăruite de Guvernul Român Muzeului din Roma, a cărui înființare se datorește în bună parte interesului deosebit al Regelui Italiei pentru archeologie. Importanța darului națiunii române a fost apreciat nu numai de savanții italieni, dar și de streinii cari au astfel prilejul de a studia acest monument unic în felul său, a cărui descoperire a produs atâta vâlvă în cercurile specialiștilor. «Dacă interesul unui monument decurge mai ales pe urma ipotezelor ce a stârnit și a părerilor la cari a dat loc, monumentul dela Adam-Klissi,

pretinde criticul Louis Chatelain (1), este cu siguranță cel mai curios din toată expoziția archeologică».

Țara noastră în special precum și știința în genere sunt bine servite prin expunerea mulagiilor la Roma; căci, după cum adaogă autorul francez, «câți dintre pelerinii artei antice atrași în Italia sau Grecia s'ar duce vreodată la Adam-Klissi să vadă Trofeul lui Traian?» În noul muzeu el devine așa de lesne accesibil cercetătorilor.

Arta medievală și a renașterii s'a ales de asemenea cu mare câștig de pe urma expoziției. Colonelul Borgatti a reînviat Castelul Sant Angelo, transformând carcerile întunecoase în frumoase săli de muzeu cu colecții variate de un interes netăgăduit. Și acestui muzeu România i-a dăruit mulagiul chenarului porței dela biserica Colței, prin care se demonstrează în mod evident înrâuririle artistice ce n'au încetat să se repercute din Italia în țara noastră. Mai elocvente încă, în favoarea legăturilor intime ce unesc aceste două popoare, sunt asemănările constatate în arta lor populară.

Nădăjduim că, prin împospătarea dovezilor ce ne leagă de Roma cea străbună, relațiile vor deveni tot mai cordiale între aceste două țări, ce reciproc se cunosc încă prea puțin. Vizita ce în toamnă vor să ne facă «Amicii Castelului Sant Angelo» sub conducerea arhitectului Giulio Magni—filoromânul căruia îi datorim frumoasele planuri ale casei românești dela expoziție—va trebui să fie urmată de cât mai numeroase călătorii din partea noastră în frumoasa și interesanta Italie.

Excluse fiind din cadrul unei cronici artistice, nu voi atinge aci eventualele avantagii de ordin economic și cultural ce ar putea rezulta din o apropiere bazată pe o mai temeinică cunoaștere reciprocă a celor două popoare.

Din punct de vedere al artei însă, în primul rând, trebuie să luăm cât mai neîntârziat un contact mai viu cu țara clasică a frumosului și a respectului față de trecut. Cu atât mai mult,

---

(1) L'archeologie à l'Exposition universelle de Rome; Gazette des Beaux-Arts, Janvier 1912.

că aci găsim o bună parte a prototipurilor artei noastre : din Torcello și până la Monreale—pentru a indica numai cele două extremități—sunt presărate cele mai splendide mozaicuri și picturi în genul zugrăvirilor bisericilor noastre.

Dar nu numai interesul artei trecutului trebuie să ne îndrepteze spre Italia. Să luăm pildă și de grija ce întreg poporul manifestează astăzi încă pentru arta sa. Serbările de mai deunăzi din Veneția sunt cea mai bună dovadă a preponderanței manifestărilor artistice la urmașii quattrocentiștilor. Uriașii cenușii, ce în timpuri de pace se adăpostesc în liniștitul port al Veneției, încrucisau acum apele egeice ; iar locul lor fusese luat de gondolele multicolore din vremea de splendoare a Reginei Mărilor. Și pe când pe țărmuri îndepărtate gurile de foc ale năvilor italiene răspândeau groaza, bubuitul tunului în Veneția anunță un eveniment din cele mai pașnice : deschiderea celei a X-a expoziție internațională. Cultul lui Marte nu exclude pe acel al lui Apollo. A fost într'adevăr înălțătoare procesiunea cu decorul medieval a sindacului, pornind spre Giardini pentru inaugurarea luptei artistice a diferitelor națiuni participând la expoziție. Acest eveniment a întunecat pentru o clipă preocupările războiului. Pentrucă în Italia arta nu este considerată ca un lux inutil, ca la noi, ci dinpotriva ca unul din factorii sociali cei mai însemnați pentru buna educare a poporului. Ministrul Credaro, un pedagog recunoscut, a pus din nou în lumina cuvenită importanța misiunii educative a artei, chiar pentru un popor cu așa frumoase tradiții ca cel italian. Reluând în discuție mult discutata cestiune a educării poporului prin artă, Credaro exprimă convingerea că numai prin dezvoltarea sentimentului estetic se poate și trebuie să se facă educație civilă a maselor într'un stat modern. Insistând asupra necesității dezvoltării sentimentului artistic în școală, începând din cea mai fragedă copilărie, ministrul italian laudă opera începută în acest sens de «*Associazione per la cultura artistica nazionale*», al cărui scop este de a iniția poporul în aprecierea frumosului. El speră că astfel din nou «*l'arte diverrà compagna e confortatrice del popolo e accenderà nuovi sentimenti e sus-*

citerà nuovi ideali». Se vor convinge oare și la noi anumite cercuri de însemnătatea unor asemenea adevăruri!?

Deschiderea expoziției internaționale erà urmată de o sărbătoare încă mai mare: inaugurarea noului Campanile. Reclădit întocmai, «come erà, dove erà», păzitorul milenar al bătrânului San Marco se înalță azi ca cel mai evident simbol al cultului artei și al trecutului pe pământul italian. Nu, nu «s'a stins încă viața falnicei Veneții».

Asemenea manifestări nu sunt de altfel izolate. La Pompei ca și pe Palatin se lucrează neîncetat; la Ostia se desgroapă un oraș întreg. La Monte Cassino se prepară pentru toamnă inaugurarea criptelor cu ornamentația sculpturală și picturală într'un gen cu totul nou. Cu măgulire am constatat că și România nu e străină de săvârșirea acestei importante lucrări de artă. Stema țării, reprodusă în splendide mozaicuri, strălucește în primul rând al înșirării ctitorilor, alături de Germania și de Austria. Iar inscripția «*Carolus Rex Rumeniae*», ce o însoțește, arată că mărinimosul restaurator al monumentelor religioase din țară întinde acțiunea sa binefăcătoare până în preajma cetății eterne, eternizând pe înălțimele Monte Cassinului stema României. În biblioteca aceleiași monăstiri se arată cu mândrie splendidul pergament ilustrat de Carmen Sylva noastră.

Frescele cu a lor tehnică particulară dela Monte Cassino, ca și icoanele bizantine de pe aiurea merită însă o mențiune specială, prin legăturile ce au cu țara noastră. Despre acestea voi vorbi cu alt prilej.

Din cele câteva exemple aci aduse se vede, sper, cât de intensă este viața artistică a Italiei, chiar în timp de războiu. Să imităm această pildă frumoasă și întorcându-ne mai des pe pământul clasic al artei, vom învăța poate și noi să apucăm de-a binele drumul cel larg al civilizației. Căci arta este simbolul cel mai evident al unei adevărate culturi.

CRONICA ȘCOLARĂ.

O NOUA INCERCARE DE ÎNVAȚĂMÂNT PRIVAT (1)

Ne-am adunat cu toții spre a pune temelia unui nou institut de cultură.

S'au întrebat și se întrebă mulți : aveam oare nevoie încă de o școală, pe lângă cele ce mai sunt în ființă?

Răspundem fără nici o șovăire : nici o țară nu se poate lăuda că are destule școli. Alături de cele întemeiate de guverne, sunt totdeauna binevenite și cele fondate prin străduința particularilor. Ba într'o privire sunt chiar mai de laudă.

Odinioară se zicea : *statul sunt eu*—suveranul. Azi, într'o eră de cultură mai răspândită și de conștiință mai vie a legăturii dintre membrii unei națiuni, ori care dintre cetățeni poate zice : *și eu sunt* o parte a statului. Grija de educația tineretului n'are s'o poarte numai câțiva miniștri ai cultului și ai instrucției, căci viața noastră și a copiilor noștri nu e un ceasornic pe care un singur om de stat sau un partid să o dea după voe înainte sau îndărăt, ci e o neîntreruptă desfășurare și se leagă cu însăși viața întregului neam. Prin urmare, *noi* înșine, *noi toți* suntem statul ; *noi* trebuie să îngrijim de pregătirea generațiunilor tinere, după cum îngrijim de propria noastră familie. — Aceasta e frumoasa idee a solidarității moderne.

Și din acest punct de vedere, îndrăznesc să afirm că institutul de față e superior tuturor școlilor publice ale statului.

---

(1) Cuvinte rostite la inaugurarea celei dintâi școale a «Societății ortodoxe a femeilor române».

Acelea s'au născut rând pe rând din prisosul bugetelor; acesta se naşte din prisosul inimei şi din conştiinţa clară a legăturii de veacuri şi pentru veacuri a sufletelor noastre.

Lăudată fie deci iniţiativa de azi, şi fie cât de mare numărul celor ce o vor urmă. — Dupăce multă vreme am tot împrumutat de peste graniţă mai mult forme fără cuprins real; după ce am risipit copilăreşte agonisirea noastră pentru podoabe trupeşti, veşnic schimbătoare şi veşnic deşarte, vedem cu mulţămire că începem a răsădi în pământul nostru şi sâmburele culturii adevărate, după cum dovedeşte această instituţie de solidaritate naţională.

*

Ea este nu numai un omagiu adus culturii serioase, ci şi o bună faptă creştinească.

Părinţii şi strămoşii noştri, aşă cum fuseseră crescuţi sub privigherea bisericeii, aveau mare aplecare spre milostenie. — «Las urmaşilor mei cu limba de moarte, să îngrijească de fântâna ori podul cutare, sau de spitalul cutare, zidit de mine, smerit robul Inii Dunnezeu...»

Ce oameni şi ce suflete! Eră plină ţara de semnele milosteniei. In unele sate durează încă şi azi obiceiul să se aşeze vase cu apă proaspătă în marginea drumului, spre folosul călătorilor.

Bună eră, se înţelege, şi ajutorarea celor ce sufăr trupeşte. In să binele care se face trupului pierde împreună cu el; pe când binele făcut sufletului e nemuritor, ca toate operele ce se leagă de fiinţa tainică, dar trainică a sufletului nostru.

Aşă aţi judecat de bună seamă şi d-v. iar din acest cuget a eşit instituţia aceasta nu numai românească, ci şi creştină, menită să izbăvească pe cei ce se ridică acum sub ochii noştri de şovăirile semiculturii care a bătuit anii copilăriei noastre.

Câţi spini n'au îngrămădit atunci în căile educaţiei noastre grădinarii nătângi, cari socoteau că sufletul omenesc poate fi îndreptat cu foarfeca, după închipuirea ori şi cui! Câte rătăciri şi ce sălbătăcire a conştiinţelor după urma negaţiunei pros-

stănace a unor semidocti, care vedeau în om mai întâiu de toate animalitatea — sau chiar numai animalitatea! După cum evul mediu cunoscuse un verbalism metafizic, sufletele mediocre dela începutul renașterii noastre, sub pretext de știință exactă, s'au oprit la un nou verbalism (științific după vocabular), dar în realitate tot așa de metafizic. Atomul devenise zeu. Jargonul din laborator eră luat drept sâmburele științei. Fereastra prin care generația trecută privise spre infinit, fusese osândită a fi astupată cu zid. — O încercare tot așa de absurdă, ca și cum un dascăl surd sau un mut ar fi cerut învățăceilor săi, să amuțească ori să asurzească cu toții spre a avea despre lume aceleași impresii ca și el...

Cei ce sunteți aci, ați simțit însă că sentimentul infinitului nu se poate suprima; că dacă el e foarte mărginit la oamenii apropiați de animalitate, e din potrivă cu atât mai dezvoltat la sufletele superioare, și că prin urmare educația trebuie neapărat să aibă și o latură religioasă. Adevărul științei e din ce în ce mai bogat, nu mai poate fi cuprins de ori ce minte; adevărul suferinței e însă obștesc și e numai decât necesar să-l priceapă cum se cade ori și cine, pentru ca în clipele supreme ale vieții cugetul să nu fie împovorat și înecat de noroiul vieții materiale, ci să fie susținut de concepția superioară a energiei sufletului. Cel mai mare bine pe care îl puteți face lumii în care trăiți era prin urmare, să-i dați oameni care, în momentele cele grele ale vieții, să ridice ochii în sus cu neclintită încredere în bine și în definitiva izbândă a binelui — măcar cât de târziu...

Așa ați cugetat, întemeind acest institut de educație morală și socot că bine, foarte bine ați chibzuit. Căci ori ce țară are la urma urmei atâta preț, cât prețuește tăria morală a locuitorilor săi.

Iată, dintre zidarii adunați acum împrejurul acestor temelii, cel mai de ispravă nu e cel mai puternic trupește, ci cel mai tare la suflet, care lucrează aci tot așa de inimos, ca și cum ar clădi un adăpost pentru sine și ai săi.

Plugarul cel mai destoinic nu e cel ce are brațe mai vânjoase, ci acela care are suflet mai puternic; acela care, văzut sau ne-

văzut de cineva, pliveşte earba rea — ori al cui ar fi ogorul, — din dragoste pentru semănătură cea bine roditoare.

Negustorul cel mai teimeinic nu e cel ce are măsuri mai multe şi mai fine, ci conştiinţa mai fină — acela care cântăreşte cu dreptatea ideii, înainte de a cântări cu dreptatea materială a cumpenelor de metal.

Profesorul cel mai bun nu e acela care în biblioteca sa are mai multe cărţi, iar în capul său mai multe cugete, sau mai multe opere de vânzare în vitrina librăriilor, ci acela care are în inima sa mai multă dragoste pentru tineret şi mai mult simţ de răspunderea ca educator.

Militarul cel mai de ispravă nu e cel cu mare vârtute, ci acela ce are sufletul cel mai mare şi cea mai înaltă concepţie despre onoare şi jertfă. Vedeti ce ruşine şi ce batjocoră s'a coborât acum peste capetele celor ce au trivializat educaţia, lovind neghiobeşte cultura religioasă. O lege a hotărît de curând să numai primească în rândurile oştirei franceze pe acei sălbateci, porecliţi Apaşi, care, fiind lipsiţi de frâul conştiinţei şi răspunderii, sunt dincolo de onoare şi solidaritate cu neamul lor, — nevrednici prin urmare de încrederea patriei lor.

Şi tot aşă e în toate, dela cele mai mici însărcinări publice şi până la cele mai mari.

Care e adevăratul om de *stat*, adecă acela căruia toţi locuitorii unei ţări, să-i poată încredinţa cu mai mare temeiu grija trebilor publice?

De sigur că nu e nici cugetătorul abstract, care pricepe bine tehnica vieţii moderne; nici uşuratecul care pentru distincţiuni personale calcă în picioare demnitatea sa şi interesele ţării, nici evdemonistul care jertfeşte totul plăcerii de o clipă; ci omul superior care, pe lângă pricepere şi caracter, are viu sentimentul vieţii de dincolo de viaţa sa proprie, şi de aceea pune onoarea mai presus de ori ce interes şi dragostea pentru alţii, mai presus de iubirea pentru sine şi ai săi. Caracterul — şi anume caracterul moral — e criteriul după care se poate judecă adevăratul preţ al unui om de *stat*, ca şi al ori căruia om în deobşte.

Bine v'aţi gândit aşă dar, când aţi plănuit să înfiinţaţi in-

stitute de cultură, unde tineretul să aibă de timpuriu sentimentul realităților superioare, fiorul gândului la cele eterne. Biserica noastră are un cuvânt frumos : «mirurile morților sunt izbăvitoare....»ucid adecă legătura pur animalică cu viața. În înțeles cu totul laic, putem zice : gândul la veșnicie, lucrarea *sub specie aeternitatis* limpezește sufletul și totdeauna îl înalță.

Capul bisericei, I. P. S. Mitropolitul Primat, a ridicat dreapta și a dat acestei adunări bine cuvântarea Sa păstorală. Ca mirean, eu adaug un cuvânt de sinceră laudă pentru opera ce se inaugurează acum. Ea e nu numai un omagiu adus către cultura modernă și o manifestare de real creștinism, dar cuprinde în sine și o idee de înalt patriotism.

În timpurile din urmă, din alte țări, cu alte concepții de viață, vin oaspeți care năzuezc să povățuiască educația tineretului pe alte căi decât ale noastre. Să se știe însă că sufletul copiilor noștri nu-l dăm pentru nimic în lume. Am murit de două ori, dacă am ști că la mormântul nostru ne-ar însoți alt cuget și altă simțire, decât acelea pe care le-am avut și noi când am pus mâinile pe piept celor ce ne-au fost scumpi în viață. De geaba am mai trăi și ne-am sângui, dacă în clipele din urmă, la auzul nostru slăbit nu va mai răsună limba noastră și nu se va mai auzi cuvântul rugăciunilor care în momentele solemne ale vieții ne-au zguduit sufletul. Acele cuvinte sunt chezașia cea mai tare a legăturii dintre noi și cei ce vor rămâne după noi pe acest pământ, ca sânge din sângele nostru.

Instituția aceasta spune deci lămurit și categoric : Să nu cerce nimeni să taie în două casa și familia noastră, despărțind pe fică de mamă, pe soție de soț, pe cei vii de datoriile de pietate către cei morți. Pe temeiul trecutului nostru românesc, noi vrem să clădim un viitor care să fie nu al altora, ci al nostru, întreg al nostru și pentru totdeauna al nostru.

Bine ați cugetat deci, când v'ați gândit mai întâiu la educația celor ce vor fi soții și mame. «Cugetările cele mai bune vin din inimă» ; sufletele cele mai alese cresc în preajma sentimentului fin al femeilor alese. Istoria e martoră : dela biografiile lui Plutarh și până la cei mai de seamă dintre con-

temporanii noştri. Aşezaţi mâne în fiecare casă o mamă care să pătrundă cu fiorul iubirei sale inima copiilor; să mustre de timpuriu cu lacrima mută a ochiului ei greşelile lor, şi fiţi siguri, poimâne vom avea între hotarele ţării noastre o lume nouă, cu totul nouă şi neasemănat superioară celei de azi.

E o vorbă înţeleaptă :

Când inima se'ntreabă, tot inima răspunde..

Când mama întreabă fiii, întregul lor suflet răspunde.— Mame deci şi soţii alese înainte de ori şi ce, şi viitorul unui stat e pe deplin asigurat.

*
*
*

Fie deci într'un ceas bun frumosul început de astăzi şi găsească deapururi această operă şi admiratori şi sprijinitori.

Preoţimea care e aci de faţă şi tinerii elevi ai seminariilor se leagă să ajute cu râvnă această binefăcătoare instituţie.

Profesorimea se leagă de asemenea, să dea tot ce are mai destoinic, pentru ca în mijlocul României să se ridice un institut de cultură de aceeaşi nivel cu cele mai bune din ori ce altă ţară

Exprim însă şi o altă nădejde : slăbiciunile care desbină pe cei ce trăesc între hotarele ţării, să înceteze măcar aci în faţa templului culturai. Sper că toţi vom fi una spre a pregăti viitorul. Căci dacă furtuni grele se vor abate asupra-ne, urmaşii nu vor ertă pe nimeni dintre cei ce au avut urechi să audă şi totuşi n'au auzit.

S. MEHEDIŢI.

CRONICA ECONOMICĂ.

SPRE O NOUA TEHNICĂ SOCIALĂ.

Orice concepție împărtășește cineva asupra organizației sociale de astăzi, un lucru pare că este evident în ochii tuturor, că ea va fi supusă și în viitor prefacerilor după cum a fost și în trecut și că acele prefaceri vor fi în parte rezultatul forțelor inconștient inițiate, iar în parte vor fi rezultatul voit al încercărilor de a adapta mediul social la trebuințele reale sau închipuite ale oamenilor. «Nu este, deci întrebarea, *dacă* ordinea actuală a societății trebuie schimbată, ci *cum* trebuie făcută această schimbare» (1).

Caracteristica specifică a epocii noastre nu este însăși această continuă evoluție, căci aceasta este tot așa de bătrână ca și societatea însăși, ci creșterea conștiinței noastre despre ea. Din factori inconștienți, oamenii au ajuns agenți voluntari în desvoltarea raporturilor vieții sociale.

Acest proces a urmat un tempo foarte încet în întreaga lume. Dar poate mai încet ca în alte părți în Anglia.

Încă în anul 1880 mai domnia în politica Angliei *individualismul empiric*. Nu numai într'un partid politic sau într'o clasă socială, ci în toate aflăm ideea reducerii la minimum a funcțiunilor de guvernământ, ideea că numai libera concurență, care după cum se credeă, conduce la supraviețuirea celor mai destoinici, este singurul fundament sigur al prosperității statului și ideea că lupta generală, care mână pe fiecare la goană ca să ia locul altuia, este o binefacere a Providenței și o «lege naturală», împotriva căreia nu trebuie să se opună Statul.

O prefacere, pe cât de înceată, pe atât de adâncă s'a produs în sfera ideilor politice către sfârșitul veacului XIX-lea. Era

(1) S. and. B. Webb. Problem of modern Industry 1902 pag. 230.

individualismului empiric, a doctrinei, care socotea că cel mai bun guvern este acela, care guvernează mai puțin, că întreprinderea individuală trebuie lăsată în toată libertatea, că concurența cea mai mare și libertatea desăvârșită, lipsită de crize mărginiri legale, este cea mai bună garanție a progresului omenirii, că scopul democratic al «egalității de oportunitate» poate fi ajuns prin libertatea fiecăruia de a o poseda ori câtă avere poate acumula și în sfârșit, că cea mai bună ordine socială rezultă din urmărirea interesului individual, pe ori ce cale—era domniei acestor idei s'a încheiat la pragul veacului trecut. Experiența a distrus încrederea în aceste principii, drept bazată a orânduirii sociale. «Răspunsul înaltei politici moderne—zice John Morley—este că concurența fără margini nu este un principiu, căruia se poate încredința regularea vieții economice sociale». (1) Odată recunoscut acest adevăr, principiul individual a fost înlocuit prin principiul social în toate programele politice. Proeminența problemelor sociale și falimentul individualismului au mers paralel. Intervenționismul a ajuns cuvântul de ordine și a revoluționat întreaga structură politică și socială a Angliei.

În scurt timp, socialismul municipal a ajuns punctul central al activității politice a Angliei și a dezvoltat o influență imensă asupra progresului general. «Spre a prețui ce înseamnă dezvoltarea serviciilor municipale pentru îmbunătățirea traiului, să considere fiecare cât de puternică, continuă și—în viața aglomerată a orașelor—a tot cuprinzătoare este eficacitatea învățătorului și a polițistului, a doctorului și a spitalului, a îngrijirii orfanilor și bătrânilor, a sistemului de canalizare, a acomodării parcurilor și bibliotecilor, întru prevenirea suferinței degradării și demoralizării maselor. Aceste lucruri—nu descoperirea radiului sau a originii speciilor sau cele din urmă progrese ale analizei spectrale—stau între marele agregățiuni urbane ale sec. XX-lea și brutalitatea și mizeria barbarismului (2).

Tot în același timp socialismul de stat—intervenționismul în procesele dintre muncă și capital, ca și întreaga grandioasă acțiune de statificare—s'a răspândit cu pași gigantici.

Aceste mișcări sociale au îngreuiat rolul statului în societatea de astăzi căci din factor inconștient el a ajuns un factor

(1) John Morley *Life of Cobden* Vol. I. cap. 13 pag. 298

(2) S. Webb. *Social Movements Cambridge History* Vol. XII (1910) pag. 198.

conștient—dela posivitate a trecut la activitate în fața problemelor sociale. Acest fapt a fost constatat de curând în Anglia, atunci când studiindu-se problema fundamentală a capitalismului modern — mizeria socială—s'a constatat, că piedica cea mai formidabilă întru adoptarea unei politici de prevenire și tratare a mizeriei, nu este rezistența în fața măririi cheltuețelor publice și mai puțin decât atât, greutatea de a găsi fonduri, ci lipsa unei științi administrative și lipsurile mașinării administrative actuale. Numai ca să se ușureze mizeria a fost tot atât de ușor ca și când nu s'ar fi făcut nimic; dar ca să se intervie cu succes spre a se preveni—fie să se previe boala, fie să se previe neglijarea copiilor, fie să se previe urmările invalidității și bătrâneții și Chomajul—presupune descoperirea cauzelor, formularea de largi planuri de politică, plănuierea chibzuită a acțiunii colective spre a modifica împrejurările, în care trăesc clasele sărace, pe lângă tratarea științific specializată a acelor indivizi, cari cad mai jos de «Standard»-ul recunoscut al vieții civilizate.

Observând că o astfel de politică, presupune o sforțare organizată spre a lămuri problemele sociale printr'o continuă observare și verificare, sociologii *Sidney și Beatrice Webb* constată cu părere de rău, că chiar în Anglia clasa dirigență nu pare a fi învățată încă, că *reconstrucțiunile sociale reclamă tot atâta instrucțiune specializată și studii îndelungate, ca și clădirea podurilor și căilor ferate, interpretarea legilor sau perfecționările tehnice ale mașinării și proceselor mecanice.*

Rezultatul este că suma cunoștințelor speciale ale unui ministru, când este pus în fața unei probleme sociale este totdeauna ridicol de insuficientă, iar experți se găsesc foarte rar. Așa fiind, nu poate cere nimeni dela masa alegătorilor, a clasei muncitoare organizate, să aibă răgaz a cugeta asupra schimbărilor necesare în condițiile de traiu sau să dezvolte vre-o nouă tehnică socială și în lipsă de conducere intelectuală ea este gata de a oscila între o apatie cinică și o acceptare fără discernământ a celui dintâiu plan—ușor de înțeles—pentru îmbunătățirea soartei lor. (1)

Toate acestea au condus la ideea nevoicii de a se desvolda o nouă tehnică socială.

Dacă într'o țară atât de înaintată ca Anglia se resimte nevoia unei noi tehnici sociale, cu tot progresul social, sau

(1) S. B. Webb. *Prevention of Destitution* London (1911).

tocmai din cauza lui, căci încercările resfirate de politică socială sunt departe de a formă un sistem și trebuiesc contopite spre a-l formă, sau cu alte cuvinte politica de reparație socială tinde a ajunge o politică de reconstrucțiune socială—apoi și într'o țară ca România se simte nevoia unei noi tehnice sociale, cu toate că politica noastră socială încă n'a ajuns atât de departe.

VIRGIL N. MADGEARU.

ANCHETA ȘCOLARĂ.

CĂRȚILE DIDACTICE.

Au fost vremuri, când aceste cărți nu aveau nici un tablou prin ele. Nimic din cuprinsul lor nu eră zugrăvit prin tablouri.

Erau însă tablourile intuitive de pe atunci, cari se găseau pe la unele școli și cari serveau la întuirea scrierilor corespunzătoare din cărțile copiilor. Felul acesta de a fi al cărților, unor autori li s'a părut necomplet, după cum și eră: și au căutat al completă, introducând, prin cărțile de curs primar, tablouri aproape la toate lecțiile. Incepând cu abecedarul și sfârșind cu cartea de citire a cl. IV sau a div. III, vei găsi tablouri peste tablouri. In unele cărți, grădina e zugrăvită într'un fel, în altele în alt fel; unii autori au căutat s'o imagineze toamna întovărășind lecția de sub acest titlu cu diferite tablouri, unele bine reușite, altele mai slăbuțe, după priceperea și graba cu care a lucrat fiecare. Tablourile de intuiție, la lecțiile de științi naturale sau descrieri, sunt bune ori cum vor fi și se cer. Se cer prin faptul că școalele noastre primare, n'au nimic; dar absolut nimic, din materialul didactic, necesar învățământului intuitiv sau al științelor naturale. Apoi prin sate n'avem grădini model cari se poată fi văzute de elevi.

Sunt însă tablourile, cari întovărășesc lecțiile de istorie și care lasă foarte mult de dorit. Avântul luat de unii autori, de a zugrăvi prin culori vii tot ce ne povestește istoria e greșit și condamabil. Sunt fapte demne de acele timpuri; așa cereau împrejurările și pe urmă așa erau și obiceiurile. Nimic mai natural, mai firesc n'a fost pentru Țepeș Vodă alt ceva decât a sta la masa domnească, în mijlocul focului unde se părjoleau calicii și hoții. Nimic mișcător pentru Ștefan cel Mare și Sfânt—nimic înduioșitor zic -- faptul când în fața curții întregi și cu ceremonia unui domn de talia lui, a ucis pe cei 99 soli tătărăști, împreună cu Maniuc fiul hanului lor; trimițând numai

pe unul îndărăt fără nas și fără urechi. Istoria ne povestește multe fapte, pe cari numai auzindu-le ne înduioșem.

Timpurile erau așa; iar după ele și obiceiurile, cari azi nu mai corespund. În istoria contimporană avem mișcările maselor asuprite — e lupta pentru stăpânire și libertate — sunt revoluțiile — cari mai totdeauna au fost cât se poate de barbare.

Este revoluția din Transilvania a lui Horia, când asupriții de veacuri nemai putând răbdă jugul, pun mâna pe ce năpădesc, strică, dau foc și omoară tot ce le iese în cale, fără să se gândească cătuși de puțin, că au de a face cu clasa stăpânitoare care are forța și care s'ar putea înturna cu mai multă furie contra lor; ceea ce s'a și întâmplat. Capii au fost pedepsiți cu moartea — indiferent ce moarte. Acest subiect de istorie e de ajuns să-l povestim fără ca să mai apelăm și la intuirea tablourilor, ce au născocit autorii și cari zugrăvesc pe deoparte țărani cu coase și topoare omorînd și spânzurând în dreapta și în stînga; iar pe de altă parte, pe capii revoluției întinzându-i pe roata omoritoare. Nimic nu-i mai îngrozitor decât să privești la acest tablou. De câte ori am predat această lecție am stat nedumerit, întrebându-mă ce voește autorul, să înțeleagă prin acel tablou? Dacă prin acest subiect se caută a se da pe față tirania Ungurilor față de asupriții Români, atunci e de ajuns să se povestească numai faptele fără nici un tablou. Iar dacă cauți să te servești de tablou, vei ajunge la concluzia, că rău au făcut Românii că s'au răscolat și pentru aceasta capii lor s'au pedepsit astfel; și ca învățămînt, copiii își vor da următoarea frază: «Să nu ne revoltăm niciodată că vom păși ca Horia și Cloșca.» Copiilor tabloul le va spune și ceiace noi nici nu visăm. Numai un lucru n'o să le spue, acela pe care l-a avut în vedere alcătuitorul programei de curs primar și care a pus «Horia, Cloșca și Crișan» ca lecție de istorie la div. II rurală.

Trebue ținut socoteală că în școala primară, atâtea firi sunt câți copii avem și tot cu atâtea însușiri; iar ei își vor alege din tabloul de istorie partea corespunzătoare firii lor, fără ca noi să putem influența întru nimic. Copilului predispus pentru cruzimi îi va face o plăcere privind la un tablou ce reprezintă cruzimi pe când firilor delicate li va face rău.

Apoi, zugrăvind faptele așa cum le povestește istoria, pe unii domni îi vom discredită în fața copiilor noștri: Așa s'ar putea întâmpla cu Ștefan cel Mare. Pe urmă, tablourile care însoțesc lecțiile de istorie ne dau scene numai de cruzimi, par'că în trecutul țării noastre ar fi fost numai un rău de sânge. În-

cepând dela descălicare și până la războiul independenței sunt numai tablouri cu omoruri și cruzimi: Iloria, Cloșca la roata omoritoare, Brâncoveanu desbrăcat de piele, Mihai Viteazul în fața călăului, Tudor Vladimirescu omorît în șanțul dela Târgoviște, Soldatul român zdrobind capul turcului în 1877; și alte multe pe cari nu le mai amintesc, fiind convins, că în cele arătate, voi fi făcut curios pe cititor, care se va trudi să răsfoiască puțin cărțile de curs primar, dându-mi apoi dreptate.

Și acum aș pune o întrebare onoraților autori ai cărților de curs primar: oare în istoria trecutului țării noastre, n'au dat peste momente demne de admirația timpurilor de față? Eu cred, ca și d-lor, că sunt foarte multe, dar la noi e un păcat, e boala curenților. Dacă unul a zugrăvit omorîrea lui Ioan Vodă cel Cumplit într'un fel, altul, va căută s'o zugrăvească cu totul alt fel în culori mai deschise mai vizibile, fără ca să se gândească câtuși de puțin, că cu aceasta n'a ajutat întru nimic la reușita lecției de istorie, ba poate i-a făcut mai mult rău, că a distrat clasa.

Dacă născocirile unora, ar mai fi puse la bara următoarelor întrebări: Ce urmărește acest tablou? își poate ajunge scopul? aduce vre-un serviciu lecției de istorie la care e anexat? și altele, și dacă autorii nu s'ar molipsi așa de ușor unii dela alții, atunci s'ar putea face reforme sănătoase și folositoare în învățământul nostru primar. Până atunci vom umbla pe dibuite cum am dibuit de mai bine de 15 ani fără nici un folos.

Ca încheiere zic, că tablourile istorice din cărțile de curs primar ar trebui revizuite și cele nefolositoare mai bine să lipsească. Apoi multe subiecte de istorie ar trebui să lipsească cu desăvârșire. Ar trebui s'o rupem cu Ioan Corvin și Corbul de pe urma cărei lecții nu știu dacă școala se alege cu ceva.

Apoi lecția de istorie «Negru Vodă» e o legendă pe care a scornit-o un cronicar în naivitatea lui (1) și pe care noi o propovăduim în clasele II și III pentru ca s'o dezaprobăm în clasele următoare. Cu asemenea fapte nu mai avem învățământ istoric stabilit pe cercuri concentrice, acest principiu, nu se poate aplica acestui obiect după programa actuală. În locul unor astfel de subiecte ar putea să se iea fapte din glorioasa domnie a M. S. Regelui. Numai «Familia Regală» nu-i suficient pentru cel ce ține să-și cunoască țara și neamul. Această lecție după felul

(1) Logofătul Stoica Ludescu.

cum e alcătuită și locul ce-l ocupă în programă nici nu dă a înțelege că-i o lecție de istorie (1).

Aș dori ca să aud glasul d-lor autori, în acelaș timp aș mai dori să se înceapă o discuție pe această temă, pentru ca să se facă lumină.

D. PESCARU.

învățător, Sodomeni-Com. Pașcani.

---

(1) În cărțile div. II rurală, se găsește printre primele lecții «Familia Regală»

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTARE

EPISCOPIILE ORIENTALE MAGHIARE

Un ziar maghiar scria în 29 Fevruarie 1912 următoarele: „Se va înființa episcopia gr. cat. maghiară, dar se va înființa și episcopia gr. or. maghiară. Așa cere nevoia sufletească a celor credincioși”. (Bud. Hirlap).

Nu știm dacă se va împlini proorocia aceasta atât de categoric formulată a ziarului maghiar. Un lucru însă îl știe tot omul înțelegător: dacă cumva se vor înființa aceste episcopii maghiare aceasta se va face nu pentru că o cere vreo necesitate sufletească a credincioșilor, ci pentru că o cere închipuita necesitate a *imperialismului maghiar*.

Credincioșii de orice confesiune ar fi își pot mulțumi lipsele lor sufletești în episcopiile ce le avem. Pentru că în orice biserică, de orice rit, i se vorbește fiecăruia în limba ce o știe și o pricepe. Nimeni nu-i atât de șovinist în bisericile orientale din această țară, ca să alunge pe creștini, fiindcă *n'ar vorbi* o limbă oarecare, sau pentru că *ar vorbi* oarecare limbă.

Procedura aceasta atât de *creștinească* — este rezervată arhierilor din Balcani și compatrioților noștri maghiari, fără deosebire de confesiune. Numai, ei sunt asă de intoleranți față de alți creștini și patrioți, ca să nu-i sufere a-și vorbi limba mamei lor, limba liturgică a bisericii lor. Așa au făcut calviniștii șoviniști din Orăștie — cari au exclus din gimnaz pe români, pentru că au voit să-și învețe religia românește, și așa au făcut șoviniștii catolici din Oradea-Mare cu cei 16 clerici, pentru că aceia au îndrăznit a vorbi între sine limba mamei lor, în limba bisericii, ai cărei preoți se pregăteau a fi.

Trecă încă, dacă ar fi vorba de a face o episcopie cu liturghie în limba maghiară... Dar de asta nici vorbă nu poate fi! Se știe că scaunul Romei, nu numai că n'a aprobat

limba maghiară, ca limbă liturgică, ci deadreptul a oprit-o și a dat ordin ca toate cărțile liturgice, tipărite în această limbă, fără nici o aprobare să se nimicească. De aceea nici nu e vorbă să se facă episcopie cu limba liturgică maghiară, ci cu limba *grecească!*

Să ne spună acum Bud. Hirlap, cu cât va profita mai mult credinciosul maghiar de vechea limbă grecească, — o limbă moartă — decât de limba românească, care este limba vie a locuitorilor acestei țări? Sau doară iubiții patrioți din Hajdudorog, știu limba lui Pericle sau a sfântului Chrysostom?

Dar la ce mai umblă B. Hirlap cu mâța în sac? De ce își ascunde scopurile adevărate: *tendențele imperialiste și de maghiarizare*, — după spatele bieților credincioși dela Hajdudorog sau Miskolcz? De ce să prefac deodată așa de pietiști, preocupați de binele sufletesc al „credincioșilor”, când noi bine știm că au cu totul altceva pe suflet?!

Nu binele sufletesc, ci nenorocita fantomă a maghiarizării — asta e ce-i arde la inimă pe scumpii noștri guvernanți. Și asta nu se mai poate tăgădui că se vede din toate făptuirile lor. Apoi s'a și pus pe față de atâtea ori, de atâtea ori... în cât e cu rușine chiar dela B. Hirlap, condusă de Rakosi Jenó, ca să o mai tăgăduiască!... Sau n'a auzit B. Hirlap nimic de un oarecare domn Beksics Gustav (D-zeu să-l ierte, că mult a mai păcătuit pe tema asta), un mare propovăduitor al maghiarizării și al imperialismului maghiar? N'au auzit nimic? Ei bine! Acest Beksics Gustav a fost unul din cei mai fecunzi publiciști ai politicii maghiare; un fantast făuritor de planuri pentru imperiul maghiar; un visionar care visă restabilirea imperiului unguresc al Regelui Mathia — dar firește fără *dreptatea* lui Mathia. A scris un volum întreg pe tema asta. (*Mátyás Király birodalma es Magyarország jövője*. Budapest. Franklin T. 1905).

Dar înainte de a ajunge la visul împărăției ungurești a lui Mathia — cel de viță românească — Beksics a pregătit bine *bazele nouă* ale politicii ungurești. Sub titlul *A magyar politika új alapjai* (temeiurile noi ale politicii maghiare) el a scos în 1899 un volum de aproape 200 pagini, în cari s'a străduit să arate, că cu maghiarizarea ce s'ar face prin școalele de stat nu se poate zidi Ungaria viitorului, că cu atâtea seamă de maghiarizare nu se fac nici Românii, nici Slovaci, Unguri, ci mai trebuie adaos ceva: spo-

rirea artificială a maghiarilor de baștină. El ține adică, cum că Ungurii ar fi din felul lor mai spornici decât celelalte neamuri numai cât calitatea asta trebue să li se cultive dinadins cu puterea și pe cheltuiala statului. În scopul acesta, el propune ca latifundiile din șesul Ungariei să le cumpere toate statul, să le parceleze între țăranii maghiari, apoi să se canalizeze toată pustia Ungariei, ca să se poată iriga locurile pentru cultivarea grădinăritului, ca astfel tot șesul acela întins să se prefacă într'o grădină plină de zarzavaturi, poame și flori, printre cari să roiască, ca stupul, roiul de fii a lui Arpad, și sporindu-se astfel, într'un belsug de bună stare, să poată da elementele necesare pentru *colonile* ce s'ar putea face prin *Ardeal*...

Căci să nu uităm: ținta cuceririi pentru imperialiști este totdeauna *Ardealul*! De aceea și acțiunea proiectată de Beksics are o parte paralelă cu cea din *Alfold* pentru *Ardeal*.

Magnații cari au acum moșii pe *Alfold*, primind prețul acelor moșii, ar fi să cumpere pe banii aceia alte moșii în *Ardeal*: munți de pășune, păduri și coline. Astfel toată stăpânirea magnaților unguri din șes ar fi să se străpună asupra munților ardeleni, ca în chipul acesta bieții României noștri să ajungă din nou între dependență economică față cu magnați maghiari, adică într'o *nouă stare de iobăgie*. Iar pe văile mai șesoase, ale râurilor cari curg din *Ardeal* spre *Ungaria* proprie: pe *Mureș*, *Crișuri* și *Someș* să se facă numeroase colonii, din acele elemente ce vor prisosi pe șesul Ungariei, pe urma îmbuibatei bună stări ce s'ar crea acolo, pe șesul irigat cu apele canalurilor. Astfel elementul românesc ar fi să fie împins și strîmătorat din două părți: De sus, de pe vârful munților, prin magnații maghiari, — noii proprietari de latifundii muntene, fabricanți, exploatați de păduri, etc... — iar din jos de văile șesoase de noii coloni maghiari, veniți de pe pusta roditoare de legumi și poame.

Un plan mai blestemat pentru sufocarea unui popor — mai rar s'a făcut. Și iată autorul acestui plan, d-l Beksics, socotește ca o parte a planului său, ca o *nouă bază a vechii politici ungurești*, ca să se schimbe *situația celor două biserici orientale*.

La pag. 79—83 a cărții sale Beksics se ocupă exclusiv cu chestia aceasta. El zice că *politica națională* (maghiară) trebue să se valideze și față cu *bisericile*, — și cum spune, — acî înțelege direct cele două biserici orientale. Beksics bagă

de vină fostului ministru de culte baronul Eötvös Iozsef „această mentalitate strălucită dar abstractă” care pe lângă multă glorie literară a făcut și „mari pagube politice națiunii pe terenul instrucțiunii și a politicii bisericești”. Zice că cele două biserici orientale organizate sub Eötvös constituie nu numai stat în stat, ci „*un stat dușmănesc*” în statul unguresc.

De aceea cere ca pe cale pacinică, sau dacă nu, prin luptă să le aducă în *armonie* cu scopurile statului maghiar. În lupta aceasta, — zice — credem că *toate bisericile și toate confesiunile* ne vor ajuta împotriva celor *două biserici orientale* (pag. 83). Deși la acest loc Beksics nu ese pe față cu ideea episcopiiilor maghiare el face aluzie destul de transparentă la ea când zice:

„E ispititoare tema ca acesteia să-i consacram o largă desfășurare. *Prefacerea liturghiei rutenilor și a maghiarilor greco-catolici în liturghie națională maghiară* ar merită toată atențiunea bărbaților noștri de stat și anume *nu în cadrul mai strimț de azi al chestiunii. Problema aceasta are și peste marginea orizontului de azi o putere de alcătuire și întărire națională.* (A mai lătohatar szegelven tul is van e problemanak nemzetalkotó es megszilardiló ereje).

Evident deci că Beksics prevedeă înființarea de episcopii maghiare încă la 1899, când ceilalți luptau numai pentru maghiarizarea liturghiei pe seama unora: sau mai bine zis proiectul acestor episcopii se lucrează în cadrele planului de maghiarizare făurite de Beksics, autorul „*Nouelor temelii a politicii maghiare*”.

Chestiunea *episcopiiilor maghiare* a fost propagată și de alți publiciști semioficioși și oficioși ai imperialismului maghiar și a fost susținută de oamenii guvernului maghiar, ca un mijloc de maghiarizare — chiar din birourile cabinetului prim-miniștrilor.

Relevăm deocamdată aici momentul interesant petrecut în 1902. În zilele 28—30 Aug. a anului 1902 s'a ținut *congresul secuesc*, care a pregătit terenul așa numitei *acțiuni secuști*, pornită în sensul ideilor lui Beksics. Un raport amănunțit despre debaterile acestui congres, — la aparență economic, în fond însă de caracter profund politic, s'a publicat cu subvenția Ministerului de agricultură.

În cartea aceasta voluminoasă se găsește, la pag. 526 și 527 o discuție interesantă privitoare la episcopia maghiară.

Președintele Congresului Sandor Iozsef (secretarul socie-

tății de maghiarizare *Emke* din Cluj!) spune că *Török Andor* i-a prezentat o propunere privitoare la „*episcopia maghiară*, ce ar fi să se înființeze pentru săcuii gr. cat.”. Ne-fiind însă chestiunea luată în programul congresului, întrebă dacă se admite la desbatere?

Ugron Gabor crede că chestia ar fi să se discute într'un congres viitor, pentrucă înființarea episcopiei maghiare ar fi de dorit nu numai pentru Secuii gr. cat., ci și pentru cei gr. or. cari numai cu 2.000 de suflete ar fi mai puțini ca cei gr. cat. Amândouă episcopiile ar trebui tractate deodată.

Ferencz Karoly crede că chestiunea nu e de necesitate ardentă. De aceea ține că chestiunea să se amâne pe timpuri mai bune, când alte necazuri mai arzătoare vor fi fost de-lăturate.

Dr. *Török Andor* autorul propunerii, arată, că în țară s'a pornit o mișcare largă pentru a se introduce *liturghia maghiară* pe seama gr. catolicilor. Ar dori ca congresul să e-nunțe că chestiunea asta interesează și pe Săcui, și că ei să alătură la această mișcare.

După ce mai vorbesc câțiva, congresul nu găsește chestiunea destul de pregătită, de aceea nu o pune în discuție.

Cu acestea cred însă că s'a dovedit că chestiunea *episcopilor maghiare* nu e o chestiune de cult ori de cultură sufletească, ci o simplă chestiune de maghiarizare. Ea a fost iscodită, purtată, propagată și susținută de purtătorii de ideii imperialismului maghiar.

Bud. *Hirlap* o știe asta foarte bine, doar cartea proorocului *Beksics: A magyar politica uj alapjai* a fost dedicată de autor tocmai lui *Rakosi Jenő*, directorul ziarului imperialist.

„Astfel mi-am descoperit motivele pentru ce m'am adresat d-tale, și prin d-ta la întreagă publicistică maghiară! Promovează nizuințele mele după cea mai bună știință și conștiință a d-tale!”. Astfel își încheia *Beksics* adresa către *Rakosi Jenő*.

Nu ne mirăm deci de Bud. *Hirlap*, că se nizuește a promova planurile lui *Beksics*, ne mirăm însă de guvernul *Khuen-Hédervary*, și de ministrul *Zichy Janos*, cari au venit la cârmă cu devisa păcii, că tocmai ei se apucă de realizarea unor utopii primejdioase, cari nu produc decât luptă și războiu, dar nu pace!

BIBLIOGRAFIE

- D-r. Konon Arămescu Donici (arhiepiscop și mitropolit primat), *Pre-darea religiunii în școlile secundare*, 1912.
- Ioan Al. Brătescu-Voinești, *Pe marginea cărților*, Buc. 1911.
- Almanahul Dâmboviței, 1912, Buc. 1912.
- I. Nestor, *Das moldavische Zollwesen* (Jhrb. für Gesetzgebung).
- N. Coculescu, *Doctoratul facultății noastre*, Buc. 1912.
- Im. Kant, *Filosofia creștinismului* (Bibl. Lumen) 1912.
- Chr. Staicovici, *Statistica anuală a României*, 1912.
- I. Vidrașcu, *Istoricul indiguirilor fluviale și maritime*, Buc. 1911.
- T. Porucic, *Marea neagră*, Buc. 1911.
- Cum poți deveni hipnotizator* (Bibl. p. toți).
- Pr. Seb.-Părvulescu, *Biserica noastră națională în raport cu celelalte confesiuni*, Văleni-de-Munte, 1911.
- Pr. Gr. Popescu-Breasta, *Invățământul religios în școlile din Germania*, Govora 1912.
- Vasiliu Bacău, *Bucovina—Foloasele călătoriilor—Cutremururile de pământ* (Bibl. națională) Buc. 1912.
- D. Tomescu, *Acțiunea naționalistă*, Govora 1912.
- V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, Buc. 1912.
- A. Moșoiu, *O toamnă*, (poem liric), Paris.
- Gen. Al. Fălcoianu, *Amintiri din războiul ruso-româno-turc 1877—1878*, Buc. 1912.
- Ion Dinu, *Geologische Untersuchungen der Beziehungen zwischen den Gesteinspalten, der Tektonik und dem hydrographischen Netz im Östlichen Pfälzerwalde*. Heidelberg 1912.
-